

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Ywette Šmahelová

Josef Hlávka a jeho podíl na rozvoji české vzdělanosti

Studentské koleje Josefa Hlávky a jejich vzdělávací program

Josef Hlávka and His Contribution to the Development of the Czech Education

Josef Hlávka's Student Halls of Residence and Their Educational Programme

Praha 2017

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jaroslav Kořa

*Za cenné rady a vedení mé diplomové práce jsem
zavázána díky panu docentu PhDr. Jaroslavu Kořovi.*

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze 29. března 2017

Klíčová slova

Studentské koleje ve středověku a v raném novověku – pražské vysoké školy – ubytování studentů – mecenášství Josef Hlávka – vzdělávací programy a cíle – české národní sebeurčení

Key words

Student Halls of Residents in the Middle Ages and Early Modern Times - Prague Universities - Accomodation of Students - Patronage of Josef Hlávka - Educational Programmes and Aims – Czech National Sentiment

Abstrakt

Dosavadní bádání o studentské koleji vzniklé roku 1907 díky podnětu, plánům, osobnímu úsilí a zejména obrovské finanční subvenci Josefa Hlávky většinou opomíjelo skutečnost, že koleje měly v Praze i jinde dlouhou tradici. Autorka se ve své diplomové práci pokusila doložit, že některé prvky Hlávkovy zakladatelského záměru, zvláště to platí o charitativní a nacionální motivaci, lze doložit mnohem dříve. Na rozdíl od jiných soudobých charitativních zařízení tohoto druhu Josef Hlávka zamýšlel poskytnout nadaným a pilným, avšak prokazatelně nemajetným českým studentům vzdělání v cizích jazycích a doplňkovou výchovu společenského chování vyšších vrstev včetně výuky šermu. Co se mohlo jevit jako zohlednění potřeb a možností českého studentstva, stálo se po vzniku Československé republiky v roce 1918 starobyle působící a přežilou součástí výchovy nového akademického dorostu.

Abstract

The research into the student hall of residence founded in 1907 thanks to the impulse, plans, personal effort, and mainly to the large donation of Josef Hlávka has so far left out the fact that there was a long tradition of student halls of residence in Prague and elsewhere beforehand. The author of the thesis attempts to prove that some aspects of Hlávka's project, particularly its charitable and nationalist motivations, existed much earlier. However, unlike other charity institutions of this kind, Josef Hlávka aimed to provide talented and hard-working but evincibly underfunded Czech students with education in foreign languages and with additional education in upper class etiquette including fencing lessons. What may have been support to Czech students and enhancement of their opportunities came to be, after the foundation of Czechoslovakia in 1918, an old-fashioned and outlived part of education of new academic juveniles.

OBSAH

Úvodem	7
1. Ubytování studentů v minulosti: od středověku do počátku 19. století	9
2. Životní osudy Josefa Hlávky	18
3. Hlávkovy motivy a osobní zkušenosti	27
4. Stavba a vybavení kolejní budovy	39
5. Společný krov – společný stůl	49
6. Hlávkovy koleje po zakladatelově smrti	59
7. Závěrečné zamyšlení	71
8. Shrnutí a výhledy	73
Soupis pramenů a literatury	76
Soupis obrazových příloh	82
Obrazové přílohy 1–14	83

Univerzita Karlova

„Studentské koleje mají pokud možno zbavit skutečně vynikající, nemajetné studenty českých vysokých škol pražských těch nejtěžších životních starostí a umožnit, aby se vši píli, vytrvalostí a vlasteneckým zápalom se věnovali úplně jen svému odbornému i společenskému vzdělání, aby silným duchem, pevnou povahou i ušlechtilostí mravů stali se způsobilými domáhati se i těch nejvyšších cílů vzdělanosti a společenského postavení a sloužiti tím blahodárně svému národu ku povznesení a zabezpečení kulturního postavení v soutěži světové.“

(Z Poslední vůle Josefa Hlávky)

Úvodem

V příštích dějinách české pedagogiky bychom asi marně jméno Josefa Hlávky hledali. Kdekdo sice o tomto mecenáši ví, Hlávkovu nadání rok co rok iniciuje a pořádá vzpomínkové akce ke dni 17. listopadu, přesto se nebere příliš na vědomí, že Hlávková kolej nesloužila jen k ubytování studentů. Hlávka vtiskl svému dílu i jasný výchovný záměr. Zjistit, jaký byl, co jím sledoval, je sice hlavním úkolem mé diplomové práce, nikoli však jediným. Zajímalo mne, zda Hlávka měl před očima nějaká vzorná zařízení tohoto druhu a zda i jak se sociální otázka ubytování studentů propojovala s výchovnými cíli nejen v jeho současnosti, tj. na přelomu 19. a 20. století, ale i v minulosti vysokého školství.

Studentské koleje představují v dějinách evropské vzdělanosti pozoruhodný fenomén, který zasahuje do studijní oblasti hned několik disciplín počínaje dějinami univerzit přes pedagogiku až k politické a sociální historii. Tomu také odpovídá značný rozsah literatury, která se této problematice věnuje. Ve své práci se soustředím na některé aspekty související s fundací a zhruba padesátiletou existencí Hlávkovy koleje. V první části stručně shrnu poznatky o vzniku a další existenci studentských kolejí, v části druhé se pokusím vysvětlit zakladatelské záměry a pohnutky mecenáše Josefa Hlávky a konečně v závěrečné kapitole pojednám o tom, do jaké míry se podařilo projekt uskutečnit a jak se osvědčil ve školské soustavě v různém politickém uspořádání.

Při studiu Hlávky zakladatelského díla jsem se mohla opřít o knihy a studie mecenášových životopisců, jmenovitě Aloise Lodra a Jiřího Pokorného. Oba zevrubně prostudovali dosud známé či přístupné archivní prameny. Přesto jsem se vydala po jejich stopách, abych se s některými doklady a svědectvími seznámila bezprostředně. Díky jsem tu v první řadě zavázána paní Haně Kaufnerové, správce zámku v Lužanech, která mi všestranně výzkum části zde uložené Hlávky pozůstalosti usnadnila. Cenné podněty mi rovněž poskytla nejnovější literatura o mecenášství a filantropii, jmenovitě práce Antonie Doležalové.

1. Ubytování studentů v minulosti: od středověku do počátku 19. století

Když Josef Hlávka promýšlel ideu vysokoškolské studentské koleje, kterou měl v úmyslu založit, nebylo v Čechách déle trvající instituce, která by mu posloužila za vzor. Neplatilo to jen pro Čechy, ale i pro většinu kontinentální Evropy. Jen v Anglii, kam se však nikdy nedostal, by v Oxfordu i Cambridgi shledal celou řadu kolejí pradávného založení, v níž universitní studenti různých oborů bydleli, stravovali se i učili. Většina studentů za tuto výsadu platila, chudí studenti se zvláště vynikajícím prospěchem zde získávali stipendijní pobyty z nadací. Proč tomu tak bylo, vysvětlíme později, nejprve se musíme vrátit hluboko do vrcholného a pozdního středověku.

Na rozdíl od moderní doby, kdy naprostá většina studentů tráví na vysoké škole čtyři až šest let po maturitní zkoušce, středověcí vysokoškoláci tvořili velmi nesourodou skupinu. Většinu v ní měli velmi mladí žáci latinských škol, kteří přicházeli ve věku 14 až 16 let k zápisu na zvolenou univerzitu. Téměř všichni náleželi k nejnižší, průpravné fakultě sedmera svobodných umění, tak zvaných *artes liberales*. Na fakultě pobýli zhruba dva roky, stačilo jim, že prohloubili své znalosti a bez bakalářských a jiných zkoušek se vraceli domů. K druhé nejpočetnější skupině náleželi studenti, kteří usilovali získat alespoň grad bakaláře svobodných umění. Když se jim to podařilo, hledali uplatnění na nižších školách a v městských i jiných kancelářích. Pouze každý pátý, jinde však až desátý student završil fakultu magisterským gradem. Pro úplnost ještě dodejme, že jen část z nich pokračovala ve studiu na jedné ze tří vyšších fakult, tj. medicínské, juristické a teologické. Pro studium na vyšších fakultách se absolutorium artistické fakulty nepožadovalo, i když bylo žádoucí. Běžně se stávalo, že zvláště studiu práv a teologie se věnovali postarší zámožní muži s vysokým církevním důstojenstvím. Ti nás zajímat nebudou, protože pobyt ve studentských příbytcích by byl pro ně málo pohodlný a společensky nepřijatelný.¹

Vyšší latinské studium v raně křesťanské pospolitosti sloužilo takřka výhradně potřebám duchovenstva katolické církve. Výchova nových kleriků různého svěcení byla zprvu spjata s kláštery. S postupujícím rozvojem měst přibývalo vyšších latinských škol

---

¹ Všeobecně uznávanou typologii středověkého studentva předložil R. Chr. SCHWINGES, *Der Student in der Universität*, in: *Geschichte der Universität in Europa*. Hrsg. von Walter Rüegg, Bd. 1. Mittelalter, München 1993, s. 181-187.

v biskupských sídlech a při kapitulních kostelech. Nadaní přespolní žáci zde nalézali přístřeší ve skromných příbytcích, které se nezdálo nalézaly na hřbitovech. V severní Itálii, kde se od 12. století začaly osamostatňovat městské komuny, byl zájem především o studium římského a kanonického práva, které našlo svoje dějiště v Boloni. Studenti práv, kteří sem začali směřovat i ze zaalpských zemí, museli se o své ubytování postarat vesměs sami. Naopak ve Francii, kde došlo ke koncentraci světských škol zejména v Paříži, vznikly již v osmdesátých letech 12. století s podporou královské moci první příbytky pro chudé studenty, které se staly předstupně pozdějších kolejí. Patrně nejstarší z nich pro 18 chudých kleriků vznikl roku 1180 ve špitálu při katedrále Notre Dame.²

Mnohé nasvědčuje, že právě Paříž zrodila univerzitní koleje jako základ systému středověkého vysokého školství. To bylo převážně v rukou světského duchovenstva, třebaže právě koleje čerpaly svůj vzor v klášterním prostředí. Za výchozí bod a samotný počátek evropského kolejního řetězce se považuje založení Koleje Sorbonny (Collège de Sorbonne), kterou v letech 1257-1258 založil kaplan krále Ludvíka IX. svatého Robert de Sorbonne. Byl to také on, kdo v zakládací listině vyjádřil podstatu bezmála všech příštích kolejí a různě pojmenovaných studentských příbytků: „žítí společně, ve vzájemné pospolitosti (collegialiter), morálně i pilně“. Je však třeba dodat, že jak Kolej Sorbonny, tak i jiné koleje byly zprvu určeny pouze pro graduované příslušníky univerzitní obce, tj. pro profesory a studenty vyšší, zpravidla teologické fakulty. Negradovaní studenti v nich přebývali většinou jen jako pomocníci a služebníci (tzv. famuli) profesorů.³

Během času však studenti z cizích zemí, kteří do Paříže přicházeli ve stále větším počtu, nalézali ubytování u mistrů vlastních národů. O prvním známém příbytku - hospici pro studenty z Říše je nahodilá zpráva k roku 1200, kdy ho z neznámého důvodu přepadl králův profous. Studenti z Říše i z českých zemí původně náleželi ke korporaci Národa anglického, která se po vypuknutí Stoleté války mezi Anglií a Francií začala nazývat Národem Anglicko-německým. Další zmínka o domu pro chudé studenty z německých zemí je z roku 1345.⁴ Ani příbytky tohoto druhu však nestačily, a proto mnozí studenti bydleli pospolu s některým ze

---

² Tyto počátky vylíčil Astrik L. GABRIEL, *The Cathedral Schools of Notre-Dame and the Beginning of the University of Paris*, in: Garlandia. Studies in the History of the Medieval University, Frankfurt am Main 1969, s. 39-64.

³ K povinnosti "famula" Zikmund WINTER, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Praha 1899, s. 248-250.

⁴ Více k tomu Astrik L. GABRIEL, *The Paris Studium. Robert of Sorbonne and his Legacy. Selected Studies*, Frankfurt am Main 1992 (III. The House of poor German Students at the Medieval University of Paris, s. 169-179.

svých učitelů v tzv. bursách.⁵ Pro představu o počtu nemajetných studentů zde stačí uvést, že ve společném Národu anglicko-německém se v 15. století průměrně 17 až 18 procent zapsaných posluchačů dožadovalo osvobození od poplatků z důvodu chudoby. Ve snaze zabránit disciplinárním přestupkům studentů univerzitní statuta upravovala i dohled v tomto směru. Vedoucí těchto burs a studentských příbytků (tzv. tzv. rektori či regenti), byli schvalováni buď přímo rektorem univerzity, nebo děkanem příslušné fakulty.

Nejen královský dvůr ve Francii, ale i dvůr anglických panovníků se neobešel bez vzdělaných kancelistů, právníků či lékařů. Ti, co získali univerzitní tituly v Paříži, přenášeli poznatky a zkušenosti do vlasti. Sídlem univerzity jako nové instituce vysokého školství se však nestal Londýn, nýbrž z celkem nahodilých příčin provinciální Oxford, který kolem roku 1180 byl sídlem královské správy a církevních soudů. První oxfordskou kolejí založenou roku 1264 po vzoru pařížské Sorbonny byla Merton College, v Cambridgi prvenství získala kolej zvaná Peterhouse založená roku 1284. I tyto koleje byly určeny výhradně pro mistry, podobně jako většina dalších, které ve 14. století v obou městech vyrostly jako houby po dešti. Negraduovaní studenti i zde zprvu žili odděleně v příbytcích zvaných v Oxfordu „hall“ a v Cambridgi většinou „aula“. Velký počet nemajetných studentů si záhy vynutil různá charitativní řešení, z nichž nejvíce si naší pozornosti zaslouží královská kolej, tzv. King's Hall v Cambridgi, která od roku 1337 začala přijímat i negraduované studenty.

V Oxfordu byla první smíšenou kolejí New College, založená v roce 1379. Biskup William z Wykeham ji určil pro správce, 70 kolegiátů a studentů, dále pro 13 kněží či kleriků a šestnáct chlapeckých choralistů pro liturgické zpěvy. Celé osazenstvo Nové koleje v čele se správcem nalezneme na unikátním vyobrazení z roku 1463. Na svou dobu šlo o mimořádně velkou kolej, která dodnes udivuje svou výstavností i rozlohou. Vstupovalo se do ní průchodem na čtverhranný dvůr, po jehož levé straně oko zaujaly vysoká gotická okna kaple a haly. Naproti vstupu do koleje se nacházela knihovna, v rohu za halou kuchyně, aby jídlo nebylo třeba daleko nosit. Ke koleji náležely dále zahrady, dům pro správce a za budovami ležící latríny.⁶

Na první pohled by se mohlo zdát, že tyto zdánlivé podrobnosti z dalekého středověku nemají s výkladem o Hlávkově koleji nic společného. Není tomu tak, neboť některé podstatné rysy, které byly příznačné pro Hlávkovu fundaci, byly ve skutečnosti starého data. V první řadě to byl charitativní úmysl usnadnit studium nemajetným přespolním či dokonce

---

⁵ Slovo bursa mělo několikrát význam, většinou znamenalo kožený měšec či sáček na peníze, přeneseně pak poplatek za zkoušky i za ubytování a stravu v mistrově příbytku

⁶ Podrobně k tomu *The History of the University of Oxford II. Late Medieval Oxford*. Ed. by J. I. Catto and T. A. R. Evans, Oxford 1992, s. 581-599, zde také plánky a vyobrazení.

zahraničním studentům. Za druhé mecenáši sledovali další záměry, zejména přípravu nezbytných vzdělanců, ve středověku především kněží, kterých byl ve druhé polovině 14. století po katastrofickém řádění tzv. Černé smrti v západní Evropě velký nedostatek. Svoji uzavřeností navenek univerzitní koleje představovaly svět sám pro sebe, v němž bylo zakladateli na vše pamatováno včetně interních řádů a instrukcí. Záhy vyjde najevo, že většinu těchto jevů a ustanovení lze vysledovat v počátcích pražské univerzity.

Jak v Paříži, tak i v Oxfordu a Cambridgi byly první koleje určeny pro profesory a teprve s odstupem času zakladatelé a mecenáši pamatovali na studenty. Bylo tomu tak i v případě pražské univerzity, kterou Karel IV. založil 7. dubna 1348. Trvalo téměř dvacet let, než se univerzita dočkala roku 1366 své první koleje, které se po jejím zakladateli dostalo jméno Karolinum. Byla určena pro dvanáct mistrů artistické fakulty, z nichž dva měli za povinnost studovat dále teologii. Studenti v koleji, která od roku 1383 sídlí na svém dnešním místě, mohli nalézt přístřeší jen jako služebníci (fámulové) svých profesorů. Druhá mistrovská kolej, tzv. Andělská, byla ještě exkluzivnější, neboť v ní přebývali mistři teologie, kteří byli nebo současně mohli být kanovníky kapituly Všech svatých. Třetí z mistrovských kolejí, kterou založil český král Václav IV. na počátku osmdesátých let 14. století, zajišťovala existenci nejvýše jen šesti profesorů svobodných umění a bohosloví. Doktoři a studenti práv, kteří se v roce 1372 osamostatnili jako druhá univerzitní korporace v rámci jednoho obecného učení, získali o rok později vlastní kolej, o jejichž vnitřních poměrech není nic bližšího známo. Zbývá ještě zmínit kolej mediků pro dva profesory, s nimiž snad pobývali i někteří z jejich studentů.⁷

Na řadu nyní přicházejí studentské koleje a příbytky pražské univerzity, které tvoří jeden z možných pravzorů pozdější fundace Josefa Hlávky. Také v Praze naprostá většina nově zapsaných studentů také nalézala ubytování v pronajatých příbytcích vyučujících mistrů, tzv. bursách. Jen o málo více je známo o charitativních studentských příbytcích, tzv. hospicích. V srpnu 1379 např. Vincenc Nydeck ze Zhořelce odkázal osm hřiven polské měny na zakoupení domu pro chudé studenty pražské univerzity. Jiný z těchto příbytků příslušel ke škole u sv. Benedikta. Většina hospiců pro chudé studenty záhy zanikla. Zhruba padesát let se

---

⁷ Vycházím tu z *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48-1622*, ed. Michal Svatoš, Praha 1995, s. 42-52 (autorem kapitoly o Karolinu a kolejním systému je Michal Svatoš). K lékařské koleji viz Karel BERÁNEK, *Příspěvek k nejstarším dějinám pražských univerzitních kolejí*, AUC-HUCP 23/1, 1983, s. 57-63.

udržela při životě jen Kolej Kristových chudých (*Collegium pauperum Christi*), která bylo nejspíše určena pro nemajetné studenty z Uherského království.⁸

První řádná kolej nebyla určena pro domácí studenty, nýbrž pro dvanáct chudých studentů z Litvy. Podle záměru zakladatelky, polské královny Hedviky, měli po završení studia šířit křesťanství na pohanském území Litvy. Shodou okolností tato kolej záhy po svém založení v roce 1397 ztratila své původní poslání, neboť většinu litevských studentů přilákala obnovená univerzita v Krakově. Jelikož příjmy z poddanských vesnic zůstaly tzv. Litevské koleji (zvané též kolej královny Hedviky) zachovány, správci nadace rozhodli, aby nadále sloužila dvanáct chudým studentům pražské univerzity bez rozdílu jejich teritoriálního původu. Po odchodu cizích mistrů a studentů z Prahy v důsledku vydání Kutnohorského dekretu z ledna 1409 většinu míst v této koleji obsazovali studenti z českých zemí.⁹ Z rozhodnutí městské rady a na rozkaz krále byla kolej roku 1411 přenesena do domu na Ovocném trhu. Téhož roku ji koupili mistři Českého národa a začlenili ji do komplexu svých kolejí.¹⁰

Aby jakákoli středověká kolej, ať již pro mistry nebo pro studenty, mohla plnit zadané poslání, musela být dostatečně zajištěna stálými příjmy. Ty ve středověku většinou plynuly z vlastnictví pozemků, tj. z renty či pronájmu, a dále z tzv. věčných platů, které museli odvádět majitelé městských domů či jiných nemovitostí. V případě Litevské koleje šlo o platy ve čtyřech vesnicích, které celkově před rokem 1419 činily až 48 kop pražských grošů. Osm kop z nich náleželo správci koleje, o zbytek se rovným dílem měli dělit chudí studenti. Podle listiny zveřejněné 29. dubna 1411 měl být za každé další získané čtyři kopy ročního platu přijat další student. Úzké propojení s korporací univerzitního českého národa a jeho kolejí se projevilo jak umístěním ve stejném areálu, tak i dohledem tzv. direktorů. Roku 1414 byla statuta doplněna o povinnost nových kolegiátů zaplatit při vstupu do koleje 20 grošů na její opravu.

Uvedená listina, kterou dal sestavit z vůle zakladatelky vlivný měšťan Starého Města pražského kramář Kříž, rovněž stanovila zásady společného života studentů v koleji, tresty za přestupky a případy, kdy student mohl být z koleje vyloučen. Studenti a jejich mistr měli za povinnost o určených svátcích v Betlémské kapli zpívat nešpory i mše a modlit se za své

---

⁸ Více o tomto hospici F. M. BARTOŠ, *Collegium pauperum na Karlově universitě. Příspěvky k dějinám Václava IV. Řada II*, Věstník České akademie věd a umění 53, 1944, s. 81-83.

⁹ Litevskou kolejí se podrobně zabýval Michal SVATOŠ, *Litevská kolej pražské univerzity 1397-1622*, in: Praha – Vilnius, Praha 1981, s. 19-32, srov. též jeho výklad v *Dějinách Univerzity Karlovy I*, s. 52.

¹⁰ Karel BERÁNEK, *O knihách statut koleje královny Hedviky*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 10/1, (1993, s. 187-207, zde s. 188.

dobrodince. Případné nesnáze a spory, které statuta neupravovala, měl řešit mistr koleje společně s kazatelem Betlémské kaple. O obsazování míst kolegiátů i jejich představeného měli rozhodovat Křížovi dědicové společně s kazateli Betlémské kaple, v případě neshody pak rektor univerzity. Po smrti Křížových dědiců měl o kolej pečovat správce Betlémské kaple společně s jejím kazatelem.¹¹

Statuta předně podrobně stanovovala povinnosti mistra pověřeného správou koleje. Ten měl na studenty dohlížet a jednou denně s nimi konat cvičení v předmětu, který si zvolí většina. Ve sváteční dny měl studentům přečíst pomůcku pro výčet slavnostních dní, tzv. komputus. Správce dostal rovněž za úkol řídit zimní disputaci, po níž dva bakaláři a několik studentů podle stanoveného pořadí měli uvádět argumenty. Ostatní je při tomto aktu měli pozorně a bez vyrušování sledovat. Pokud by některý z bakalářů nebo studentů povinnost disputovat zanedbal, za trest měl zaplatit tři drobné mince (tzv. hallenses) do společné pokladny. V případě nutnosti mohli při disputaci bakaláře nahradit studenti.

Neméně obezřetně statuta vymezovala podmínky přijetí do koleje a pobytu v ní. Každý student nebo mistr, jehož zakladatel Kříž spolu s betlémským kazatelem svorně vybrali nebo naopak zbavili místa, se zavazoval nevznášet protesty před soudní stolicí. Kromě toho žádný mistr nebo student, který měl možnost získat jinde podporu, neměl na pobyt v Litevské koleji nárok. Přitom se zachovalost žadatelů rozuměla samo sebou. Pokud by se patron koleje s betlémským kazatelem na výběru kolegiáta neshodli, měl volné místo do měsíce obsadit rektor univerzity.

Kolejní řád pamatoval na rovnost při rozdělování jídla a nápojů u společného stolu, a to bez ohledu na věk či univerzitní grady. Naopak při výběru pokojíku měl starší kolegiát přednost před mladším, pokud ovšem mladší nebyl držitelem vyššího gradu. V případě, že by někdo bez svolení správce či kazatele pobýval jeden měsíc mimo kolej, přišel by o místo. Podobně se mělo stát kterémukoli kolegiátovi, který by jiného napadl zbraní, nebo který by si do příbytku přivedl podezřelou ženu. Pokud by si kolegiát přivedl do koleje hosta, bylo jeho povinností uhradit za něho náklady do společné pokladny.

Velice přísná ustanovení platila ve věci řádného studia. V koleji se pod trestem dvou hallenses zakazovalo mluvit jinak než latinsky. Účast na sobotních disputacích byla povinná. Kdo by v náležitých termínech nesložil bakalářské či mistrovské zkoušky měl být po dvojnásobném napomenutí z koleje vyloučen. Nově promovaní mistři svobodných umění mohli zůstat

---

¹¹ Úvodní a závěrečné formule dokumentu vydal Václav NOVOTNÝ, *M. Jana Hus Korespondence a dokumenty*, Praha 1921, s. 93-94, č. 30, úplnou edici pořídila Celina ZAWODZIŃSKA, *Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze i jego pierwszy statut*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 56, *Prace Historyczne* 9, Krakow 1962, s. 19-38.

v koleji se souhlasem patrona a kazatele nejvýše jen jeden rok. Všichni obyvatelé koleje spolu se svým správcem měli navíc o všech hlavních a jiných předem určených svátcích liturgické povinnosti v Betlémské kapli.

Jak již bylo uvedeno, Litevská kolej přešla do správy trojice direktorů českého univerzitního národa, který od konce 14. století vlastnil samostatnou kolej s bohatou knihovnou a čtyřmi místy pro chudé studenty. Další čtyři studenti našli přístřeší v tzv. Nazaretské koleji při Betlémské kapli.¹² Pod správou mistrů českého národa také patřila bursa v domu U černé růže na dnešních Příkopech, v níž působili němečtí mistři a studenti tzv. Drážďanské školy. Dosti se ví o reformních postojích těchto mistrů, téměř nic však o samotné bursě.

Husitské války činnost univerzity omezily do té míry, že po jejich skončení bylo velmi obtížné znovu započít s výukou. Nedostatečně opravované koleje chátraly rok od roku. Medicínská kolej vzala v letech 1463/1464 zcela za své, před tím byl zrušen dům chudých studentů u sv. Valentina. Zatímco některé koleje byly zrušeny, druhé dvě byly velkým nákladem zřízeny. První z nich, Kolej Panny Marie, založil 4. listopadu 1438 se souhlasem římského a českého krále Albrechta založil staroměstský měšťan Jan Reček z Ledče pro 12 studentů svobodných umění českého jazyka a utrakvistické víry, přičemž jedním z prvních měl být jeho sirotek Janek. Zakladatel koleji, pro niž ustanovil kaplana, daroval svou ves Dolánky se vším příslušenstvím a roční plat 40 kop grošů ve vsi Michle. Vedle pokynů o rozdělení peněz z nadačního zboží Reček do listiny začlenil kolejní statuta, v nichž určil povinnosti studentů a kaplana v kostele sv. Štěpána ve zdi, kde si přál být pohřben. O blaho své duše a duší svých blízkých šlo Janu Rečkovu v prvé řadě, proto jsou pokyny týkající se povinností členů koleje při zádušních mších vypsány do značných podrobností. Studenti spolu s kaplanem měli podléhat mistrům národa českého a jimi ustanoveným správcům, jimž v závažnějších sporech také náležela soudní pravomoc. Určena jsou i pravidla chování studentů a přestupky, za něž mohli být místa v koleji zbaveni. V zásadě jsou tato ustanovení shodná s řádem Litevské koleje.¹³

Rečkova kolej svou velikostí i výstavností překonávala všechny ostatní studentské koleje ve správě Českého národa. Statutární povinnosti mistrů a studentů, které zakladatel vložil do své závěti, byly příliš povšechné, a proto direktori Českého národa kolem roku 1528

---

¹² Nejstarší doklady o koleji Národa českého, jinak *Nationis* shromáždil F. M. BARTOŠ, *Zapomenutý dokument Husovy činnosti v universitní Natio Bohemica*, Jihočeský sborník historický 12, 1939, s. 102-103.

¹³ Písemnosti k zakládacímu aktu vydal Michal SVATOŠ, *Jan Reček a jeho písemná pozůstalost v archivu pražské univerzity*, AUC-HUCP 14/1-2, 1974, s. 121-160.

sepsali pro kolej Panny Marie statuta nová, jež ze statut původních převzala pouze část slibu nového kolegiáta. Nová statuta mají pět částí, které se dále dělí na články. První část v šesti člancích pojednává o volbě a přijímání nových kolegů. Sedm článků druhé části obsahuje požadavky na stálá cvičení v počestnosti, bohosloví, mravech a filozofii. Podrobně, v 19 člancích, se ve třetí části hovoří o kolejním společenství a vzájemném styku v domě. Stolování je věnováno sedm článků ve čtvrté části, zatímco 12 článků poslední, páté části stanovuje povinnosti hospodáře a pokladníka v jedné osobě, dále kuchařky a společného sluhy.¹⁴

Druhou kolej založil v květnu 1460, bývalý student pražské univerzity, husitský diplomat a hofrychtěř královských měst za panování krále Jiřího z Poděbrad, Matyáš Louda z Chlumčan. Učinil tak ve dvou listinách, jedné latinské a druhé české, které nejsou zcela totožné. Louda nově založenou kolej sv. Apoštolů určil pro studenty, „kteří by se chtěli učit v písmě, a kdyžby toho umění došli, aby od hodných biskupů světíce se, slovo boží věrně vedli“.¹⁵ Podobně jako jeho předchůdci Louda důmyslně zajistil hospodářskou existenci koleje, daroval jí výstavný dům nedaleko kaple Betlémské a svoji bohatou knihovnu, na níž mu velice záleželo. Svými odkazy na pražské učení a jejich koleje po celé 15. století pamatovali i jiní měšťané, vesměs bývalí členové university.¹⁶ Vzhledem k malému počtu nově imatrikulovaných studentů se v pohusitské době zmenšil počet tzv. „bursálů“, bydlících v podnájmu u svých mistrů.¹⁷

Od roku 1556 přibyla Karlově univerzitě na domácí půdě stále vzrůstající konkurence v podobě Jezuitské akademie. Po krátké době, již v roce 1559, vznikl při jezuitském vysokém učení v Klementinu *domus pauperum*, neboli dům pro chudé a jinak potřebné kleriky, kteří většinou pocházeli z menších míst a městeček. Vzrůstající hmotné zabezpečení semináře zajišťovalo studentům, kteří byli zpravidla určeni pro duchovní dráhu, bezplatné ubytování a stravování. Tak jako v kolejích náležejících Karlově univerzitě, i v Jezuitské Akademii byla konfesní sounáležitost podmínkou přijetí.¹⁸ Roku 1622 císař Ferdinand II. věnoval pro výše uvedený jezuitský dům kapitál 60 tisíc míšeňských grošů a dům se zahradou. O osm let

---

¹⁴ Statuta vydal Karel BERÁNEK, *Statuta koleje Rečkovy z 16. století*, Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 9, 1992, s. 43-60.

¹⁵ Michal SVATOŠ: *Listiny k počátkům koleje Matyáše Loudy z Chlumčan*, AUC-HUCP 17/1, 1977, s. 71-96.

¹⁶ Většinou se tak soudí podle záznamů v ročence Jana Kampana, kterou vydal Karel HRDINA, *Mistr Jan Kampanus, Mecenáši Karlovy university*, Praha 1949.

¹⁷ Srov. k nim Z. WINTER, *O životě na vysokých školách*, heslo bursa, bursálové v rejstříku.

¹⁸ Viz Ivana ČORNEJOVÁ, *Jezuitská akademie do roku 1622*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I*, s. 247-268, zde zvl. s. 261-262.

později císař nařídil, aby se toto obydlí nazývalo Seminář u svatého Václava a aby 20 stipendijních míst bylo určenou pouze pro hochy z české šlechty. Po zrušení jezuitského řádu roku 1773 byla stipendia Ferdinandovy nadace změněna na peněžní, zatímco původní jezuitská stipendia pro chlapce z měšťanských rodin se dostala pod zemskou pravomoc.¹⁹

System středověkých studií podle Ivany Čornejové během 17. a 18. století zcela zanikl. Platí to i pro koleje negraduovaných studentů, třebaže chudí uchazeči o akademickou dráhu stále ještě nalézali bezplatné ubytování v kněžských konviktech a seminářích. Stále více mimopražských studentů hledalo příbytky ve šlechtických i měšťanských domácnostech, v nichž jako vychovatelé a učitelé dětí dostávali bezplatně stravu i ubytování.²⁰ Fenomén studentských kolejí tak v Praze 19. století zcela chyběl. Zatímco čeští studenti se ubytovávali v oblasti mezi Václavským náměstím, Karlovým náměstím a Spálenou ulicí, němečtí studenti si hledali ubytování především na Starém Městě.²¹

---

¹⁹ Čerpám tu z práce Antonie DOLEŽALOVÉ, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé. Právní postavení a sociální funkce nadací v českých zemích a v Československu od jejich vzniku do současnosti*, Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 4/2014, s. 79, pozn. 114.

²⁰ Ivana ČORNEJOVÁ, *S knihou i mečem. Školní i mimoškolní aktivity pražských studentů v době pobělohorské*, in: *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 27-45, zde s. 28.

²¹ Podle Jiřího PEŠKA, *Pražští univerzitní studenti v letech 1848-1939*, in: *Pražský student*, s. 48-58, zde s. 53-64. Podrobně k tomu Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Bydliště pražského univerzitního studentstva před sto lety (1884)*, *Documenta Pragensia* 5, 1985, s. 158-173.

2. Životní osudy Josefa Hlávky

Z předchozí kapitoly, k jejímž závěrům se po čase vrátím, vyplynulo, že v době kdy Josef Hlávka vstupoval do studijních let, se koleje pro chudé nebo venkovské studenty nepodařilo doložit. Na místě je proto otázka, za jakých okolností Josef Hlávka mohl dosáhnout nejvyššího tehdy možného vzdělání, když spatřil světlo 15. února 1831 v malém západočeském městečku Přeštice. Ve výpisu z matriky tamějšího farního úřadu se dočteme, že jeho otec Antonín byl tehdy představeným a že jeho matka Anna byla dcerou místního poštmistra.²² Jako vystudovaný právník Antonín Hlávka (1796-1860) působil jako soudce v Klatovech, kde jeho synové Antonín (1825-1908) a mladší Josef studovali na gymnáziu. Po povýšení otce na magistrátního radu se rodina přestěhovala do Kolína, kde Josef v roce pokračoval v gymnaziálních studiích, která dokončil v roce 1847 na stavovské reálce v Praze. Studium na reálce bez řečtiny a latiny absolventy předurčovalo pro praktický život a technické obory. Bylo tomu tak i v případě Josefa Hlávky, který v letech 1447 až 1451 pokračoval ve studiu na pražské polytechnice. Ta byla v této době ještě ryze německou školou, jež však poskytovala dobré základy pro obor pozemního stavitelství.

O pražském studiu gymnazisty Josefa víme jen nemnoho. Podle jeho životopisce se musel uskrovnit, nad knihami sedával pozdě do noci jen při suchých kůrkách. Bydlel společně se starším bratrem Antonínem a rovným dílem se dělili o chleba i jiné potraviny, které dostávali z domova. Zkoušky skládal s výbornými výsledky, ne-li přímo s vyznamenáním. Spolu s ostatními českými studenty prožíval ovzduší revolučního roku 1848 a netajil se svým národním cítěním, které dal mimo jiné najevo členstvím ve výboru Čtenářského spolku Slavia. V létě 1848 Josef Hlávka vstoupil do ozbrojené studentské legie. Ani po porážce revoluce Josef Hlávka nesložil ruce v klín a zapojil se do Akademického řečnického a čtenářského spolku, který zahájil svoji činnost v dubnu 1849.²³

Josef Hlávka byl od mládí znamenitým kreslířem, což ho předurčovalo ke studiu architektury. Zřejmě i z tohoto důvodu se ho otec rozhodl podporovat při studiu na pražské polytechnice, kam vstoupil v šestnácti letech roku 1847. Polytechnika měla již dlouhou tradici, neboť patřila k nejstarším svého druhu v celé monarchii. V roce 1803 vznikl z

---

²² Foto výpisu z matriky otiskl Alois LODR, *Josef Hlávka. Český architekt, stavitel a mecenáš*, Praha 1988, s. 13.

²³ Čerpám tu z A. LODRA, *Josef Hlávka*, s. 10-13.

původní Stavovské inženýrské školy tříletý Polytechnický ústav Království českého podle vzoru pařížské École Polytechnique. Polytechnika však nadále zůstala součástí Pražské univerzity. Teprve v roce 1815 došlo k jejímu opětovnému osamostatnění.²⁴ V době Hlávkových studií vyučoval obor architektury jen jeden profesor, na praktické konstrukce zaměřený Karel Wiesenfeld, který musel suplovat i deskriptivní geometrii. Pro množství jeho žáků chyběly vhodné prostory i studijní pomůcky, přesto profesor Wiesenfeld patřil mezi oblíbené a uznávané učitele.²⁵

Inženýrská výuka klasického typu na pražské polytechnice dávala sice dobré základy pro praktické povolání, zcela však neuspokojovala Hlávkovy vyšší ambice. A protože ani pražská Akademie výtvarných umění nevěnovala architektuře patřičnou pozornost, dvacetiletý Josef Hlávka se rozhodl završit svá studia na Akademii výtvarných umění ve Vídni. Nebyl to krok zcela výjimečný, ve Vídni se takto vzdělávali mnozí výtvarní umělci z Čech a Moravy.²⁶ Vídeňská Akademie měla již dlouhou tradici. Vznikla roku 1692 jako privátní škola, avšak v době Hlávkových studií byla již několik desetiletí dvorskou institucí pro všechna výtvarná umění. Jejím sídlem byl Annahof, do dnešní novoromantické budovy na Schillerplatz se přestěhovala až v roce 1877. Studenta Hlávky si brzo povšiml profesor Friedrich von Schmidt, zastánce novogotického stylu, který později některé své vídeňské projekty svěřil k realizaci jeho stavební firmě.

Podle mínění řady badatelů měli na Josefa Hlávku vliv zejména dva profesoři August Sicard von Sicardsburg (1813-1868) a Eduard van der Nüll (1812-1868). Oba hodně cestovali a získali tak znalosti o architektonických památkách řady zemí západní a jižní Evropy. Zatímco August Sicard proslul jako specialista na složité konstrukce, jeho kolega van der Nüll se věnoval esteticko-dekorativním účinkům vlastních i společných staveb. Oba byli stoupenci pozdně romantického historismu, a proto není divu, že i jejich největší společné dílo, vídeňská Dvorní opera z let 1861-1869, bylo vytvořeno v raně renesančním stylu. Záhy uslyšíme, že stavitelem tohoto monumentu se stane Josef Hlávka.

Nemělo by být k Hlávkově újmě, že svým učitelům posloužil jen jako stavitel. Vídeňskou Dvorní operu Hlávka „pouze“ postavil, již dříve se však vlastním projektem přihlásil do soutěže na velkou budovu Národního divadla v Praze. Mezi sedmi návrhy, které

---

²⁴ Pro první orientaci postačí údaje v *Ottově slovníku naučeném VI*, heslo Čechy, s. 360-361.

²⁵ Václav LOMIČ, *Stav výuky architektury a stavitelství na Pražské polytechnice v době Hlávkových studií*, *Acta polytechnica. Práce ČVUT v Praze. Řada 6. Všeobecná* č. 4, (1990) s. 31-33.

²⁶ Až do poloviny 19. století tyto studenty evidoval Tomáš SEKÝRKA, *Studenti z českých zemí na Akademii výtvarných umění ve Vídni v letech 1797-1850*, in: *Ars baculum viate*. Sborník studií z dějiny umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse DrSc., Praha 1996, s. 317-326. Jen v desetiletí 1841-1850 šlo o 407 studentů z českých zemí.

došly ke konci roku 1854 sboru pro zřízení Národního divadla, se projekt Josefa Hlávky umístil na děleném třetím místě s odměnou 100 zlatých, přičemž první cena udělena nebyla. Z plánů, které se dochovaly jen částečně, lze vyvodit, že Hlávka Národní divadlo koncipoval v novorenesančním slohu.²⁷

Když Josef Hlávka roku 1854 zakončil na vídeňské Akademii své studium, získal nejvyšší možné ocenění, s nímž bylo spojeno nejen úplné osvobození od vojenské služby, ale i prestižní cestovní stipendium v podobě tzv. Římské ceny, kterou obdržel o rok později. V následujících letech Josef Hlávka mohl díky této podpoře studovat architektonické památky v severní Itálii, na Sicílii, v Řecku, ve Francii, Anglii, Belgii i v Německu. Když se v roce 1859 vrátil ze studijních cest zpátky do Vídně, byl bez hmotných a finančních prostředků, neboť v krizové situaci po prohrané rakousko-italské válce nebyl jeho nárok na zaměstnání ve státní službě uplatnitelný. Nebudeme asi daleko od pravdy, když vzpomínky na nuzná studentská léta byla jedním z podnětů Hlávkovy charitativní a mecenášské dobročinnosti na sklonku jeho života.

Hlávka si již při studiu přivydělával o prázdninách na stavbách jako zednický učeň u česko-vídeňského stavitele Františka Šebka. U tohoto krajana také získal výuční list a v roce 1860 i mistrovské vysvědčení. Mezitím po roce 1855 začal působit jako stavitel, a to ve spolupráci se svým spolužákem z Akademie architektem Heinrichem Festelem, jehož projekt zvítězil v soutěži na stavbu významného vídeňského kostela, tzv. Votivkirche, na Ringstrasse. Vedl si přitom tak zdatně, že koncem června 1860 získal stavitelskou koncesi. V témže roce mu František Šebek předal svou zavedenou stavební kancelář a k tomu zdarma veškeré stavitelské a podnikatelské zařízení.

Lepší podmínky k rozvoji svého stavebního podnikání si Hlávka ani již nemohl přát. Bude to znít neuvěřitelně, avšak během jednoho desetiletí ohraničeného léty 1860-1870 ve Vídni postavil nebo navrhl a postavil 142 významných staveb, které všechny osobně řídil. Dobře a rychle provedenou stavbou velkého trojlodního kostela Panny Marie podle plánů Friedricha Schmidta si ve Vídni vydobyl pověst solidního podnikatele a zajistil si dostatečný kapitál k další stavební činnosti. Hlávka jen ve Vídni projektoval a postavil 2 obchodní domy, několik desítek činžovních domů a podle plánů Fridricha Schmidta též Akademické gymnázium a kostel sv. Ottmara. Podle projektů dalších architektů postavil vídeňské Dvorní muzeum, Velmistrovský palác německého řádu, palác arciknížete Viléma, anglický zemský

---

²⁷ Tento dříve přehlížený projekt docenil Karel KSANDR, *Josef Hlávka, český architekt a vídeňský stavitel*, in: Seminář. Osobnost Josefa Hlávka (záznam referátů), Praha 1995, s. 108-122, zde s. 111-112.

dům, synagogu a rozsáhlý vojenský areál s jezdeckou školou a arzenálem.²⁸ Korunou jeho stavitelského umu a podnikání však byla zmíněná již stavba Dvorní opery, při jejímž slavnostním otevření 25. května 1869 císař František Josef Josefu Hlávkovvi předal symbolický zlatý klíč a věnoval mu stříbrné kladívko, zednickou lžici a mísu, které byly použity při položení základního kamene dne v květnu roku 1861.

Vyznamenáním svého druhu pro Hlávku již dříve byla zakázka projektu rezidence řecko-pravoslavného biskupa v Černovicích od Ministerstva kultu a vyučování. Jeho projekt byl schválen roku 1863 a již v březnu následujícího roku byl k této ohromné stavbě v hlavním městě Bukoviny (dnes Ukrajinské republiky) položen základní kámen. Hlávka musel pro tento areál mimo jiné vybudovat železnici a cihelnu, přesto práce postupovaly rychle kupředu, takže již v roce 1870 byly dokončeny hlavní budovy, tj. metropolitní rezidence, kněžský dům, seminář a katedrála.²⁹

Výčet Hlávkových staveb z tohoto období tím nekončí. V roce 1862 Hlávka přijal zakázku projektu na stavbu nové Zemské porodnice v Praze v Kateřinské ulici, kterou v letech 1867 – 1875 podle svého projektu ve stylu severoněmecké gotiky postavil. Pro tuto specializovanou budovu Hlávka čerpal inspiraci ve významných evropských porodnicích, jmenovitě v Bruselu, Paříži a ve Vídni.³⁰ Po pravdě však třeba dodat, že Hlávková stavba budila rozpaky a nevěli nejen ve své době, ale i později.³¹ Věhlas českého architekta došel uznání i z nejvyšších míst. V roce 1864 byl jmenován památkovým konzervátorem, v dubnu následujícího roku mu bylo uděleno měšťanství Vídně a roku 1866 byl jmenován řádným členem Akademie výtvarných umění ve Vídni. Zvlášť významný pro Hlávku byl rok 1868, kdy byl vyznamenán řádem císaře Františka Josefa a kdy mu na světové výstavě v Paříži byla udělena jedna z druhých hlavních cen za architekturu. Když v roce 1870 obdržel větší státní zlatou medaili pro umění a vědu jeho životní dráha již začala nabírat jiný směr. Na podzim 1869 totiž Hlávka prodělal kolaps a ochrnul na obě nohy. K obojímu nejspíše došlo

---

²⁸ Viz Miloš KRUML, *Stavby projektované a stavěné Josefem Hlávkou ve Vídni a jejich dokumentace*, in: Josef Hlávka – sborník ze symposia. Eds. Zdislav Buřival a Vladimír Šlapeta, Rozpravy Národního technického muzea 95, Praha 1984, s. 83-84.

²⁹ Viz popis areálu s bohatou dokumentací v článku Karla KSANDRA – Marie Benešové, *Vrcholná realizace Josefa Hlávky - areál řecko-pravoslavné církev v Černovicích na Bukovině (dříve Rakousko-Uhersko, dnes Ukrajina)*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 52-67.

³⁰ Viz k tomu výklad v citované studii K. KSANDRA, *Josef Hlávka*, s. 114-117, a informační bulletin s názvem *Josef Hlávka, architekt a stavitel porodnice, kde jste přivedla na svět svého potomka*, který bez udání roku vydalo Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových spolu s Nadačním fondem Vita et futura.

³¹ Odkazují zde na publikaci Martina HORÁČKA, *Přesná renesance v české architektuře 19. století. Dobová diskuse o slohu*, Olomouc 2012, s. 71-72.

v důsledku selhání nervového systému a z nadměrné fyzické i psychické zátěže. Tím, že veškeré aktivity chtěl vykonávat a kontrolovat osobně, a tudíž nad rámec svých sil, musela se podle Michala Černouška nutně dostavit katastrofa v podobě celkového kolapsu.³²

Je na čase také připomenout některé další údaje. V roce 1860 zemřel Hlávkův otec Antonín. Aby zajistil svou matku, Hlávka pro ni v roce 1866 zakoupil zámek a velkostatek Lužany v blízkosti rodných Přeštic. Mezitím se Hlávka oženil se svou láskou Marií Čermákovou, jež byla o deset let mladší. Roku 1872 choroba zasáhla i jeho zrak, a protože v té době nemohl číst ani psát, vrátil stavitelskou koncesi a likvidoval stavitelskou kancelář. Přestože se od roku 1873 léčil v několika jihoevropských lázních i v Karlových Varech, jeho onemocnění se příliš nezlepšilo. Patrně i z tohoto důvodu mu v roce 1875 matka postoupila zpět zámek v Lužanech, který se tak stal jeho trvalým, později však jen převážně letním sídlem. Tak náhle, jak Hlávková choroba začala, v roce 1880 odezněla. Hlávka znovu mohl chodit a tím i nabrat nové síly k další životní etapě.³³ V téže době však jeho žena Marie onemocněla tuberkulózou a po delší nemoci roku 1882 zemřela.

Patrně i tato smutná událost, jež v jeho zdravotním stavu znamenala i zmenšené naděje na vlastní potomky, Hlávku přiměla uvažovat nejen o nových možnostech vlastního uplatnění, ale i o hlubším smyslu či o vyšších cílech zbývajících let jeho života. Zatímco dříve se převážně věnoval rozmnožení vlastního majetku, od roku 1882 se zaměřil na finanční podporu českých vědců a umělců. Činil tak často anonymně, vždy však s rozvahou a v potřebné míře. Nebyl skrbíkem, znal však cenu peněz a nechtěl je vyhazovat oknem. V jeho dochované korespondenci lze nalézt nemálo prosebných dopisů, jimž vstříc nevyšel. Naopak neváhal podpořit studium a zahraniční pobyty desítkám nadaných nemajetných studentů. Jako racionálně uvažující muž s podnikatelskou zkušeností si záhy uvědomil, že může být více prospěšný rozvoji vlastního národa, o který mu šlo především, když se zaměří na podporu jeho předních kulturních, vzdělávacích i uměleckých institucí.³⁴

Hlávka nikdy nejednal zbrkle, když se však rozhodl, činy na sebe nenechaly dlouho čekat. Tak již v onom přelomovém roce 1882 založil České univerzitní nadání a věnoval 22

---

³² Michal ČERNOUŠEK, *Josef Hlávka – architekt českého mecenášství. Psychoanalytická a psychohistorická studie*, in: Seminář. Osobnost Josefa Hlávka (záznam referátů), Praha 1995, s. 33-51, zde s. 47.

³³ Zprávy o Hlávkově chorobě shromáždil a vyhodnotil Jaroslav BLAHOŠ, *Život a zdraví Josefa Hlávky*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 96-99.

³⁴ Psychologickou motivací Hlávkového mecenášství vysvětluje M. ČERNOUŠEK, *Josef Hlávka*, s. 42-43. Ze širších hledisek k filantropii a teorii daru Antonie DOLEŽALOVÁ, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé. Právní postavení a sociální funkce nadací v českých zemích a v Československu od jejich vzniku do současnosti*, Praha 2014, s. 17-22.

tisíc zlatých na stipendia pro studenty českých fakult Karlo-Ferdinandovy univerzity, která se tehdy rozdělila na část českou a část německou. Nadání po 300 zlatých ročně bylo určeno třem studentům z různých fakult, a to tak, že mělo být čerpáno z úroků nadační jistiny 22 tisíc zlatých. Podmínkou pro udělení stipendia bylo jednak rodiště v České království, jednak „křesťanské“ náboženství bez rozlišení konfese. Student měl doložit svoji nemajetnost, mravní bezúhonnost a výborný prospěch z těch maturitních předmětů, které chtěl dále na vysoké škole studovat. Za povšimnutí stojí dovětek, podle něhož měli mít mezi žadateli, kteří splní předepsané podmínky, přednost příbuzní zakladatele a jeho manželky Marie spolu s rodáky z Přeštic, z Lužan a několika vesnic zámeckého panství.³⁵

Stipendia z Hlávka Nadání byla studentům pravidelně vyplácena od dubna 1883 až do roku 1902, kdy vzrůst kapitalizované listiny umožnil vyplácet ještě podporu pro čtvrtého studenta, a to střídavě z fakulty filozofické, lékařské a právnické. Stojí za zmínku, že po vzniku Československé republiky byla stipendia nadále vyplácena v českých korunách až do roku 1939. Podle zjištění Josefa Petráně stipendium nejednou získali studenti, kteří si později vydobyli věhlas v různých oborech.³⁶ Jen s menším zpožděním, již v roce 1883, Josef Hlávka založil na památku své ženy Marie nadaci pro studenty pražské České techniky. Roční úroky z jistiny 25 tisíc zlatých byly tentokrát především určeny na studijní cesty posluchačů této vysoké školy.³⁷

Za povšimnutí stojí, že Josef Hlávka sám formuloval téměř desetistránkový text nadační listiny. Mimo jiné v něm nastínil, jakým směrem by se tato vysoká škola měla dále rozvíjet. Podmínkou pro žadatele bylo jejich rodiště v Českém království, křesťanské vyznání a prokazatelná nemajetnost. Od studentů, kteří žádali o cestovní stipendia, očekával skutečný zájem a dobrou přípravu. Proto se měli prokázat nejen znalostí příslušného jazyka, ale i podrobným rozvrhem cesty a se studijním cílem v tom kterém navštíveném městě. Žadatelé měli rovněž naznačit, jakým způsobem hodlají po návratu do vlasti využít nabytých znalostí pro povznesení domácího technického vědění či stavitelství. Žadatelé o stipendium se museli předem zavázat k návratu do Čech, v nichž pak měli pobýt nejméně stejnou dobu, jakou strávili na studijní cestě. Hlávka neopomenul také stanovit povinnosti profesorského sboru při výběru kandidátů, vyplácení stipendií a při schvalování případných změn cestovního

---

³⁵ Podrobněji k tomu Josef PETRÁŇ, *Josef Hlávka a Univerzita Karlova*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 71-75.

³⁶ J. PETRÁŇ, *Josef Hlávka*, s. 72.

³⁷ Viz Magdalena TAYERLOVÁ, *Hlávka nadace a česká vysoká škola technická*, in: Acta polytechnica 4 (VI-2), 1990, s. 101-106.

programu.³⁸ Ve zkratce tu máme již předobraz postupu, který Josef Hlávka použije při založení a výstavbě své studentské koleje.

Jakkoli si Hlávková stipendia pro nemajetné studenty dodnes zasluhují vysokého uznání, je dobré vědět, že ve své době nebyla zcela ojedinělá. Do nadace pro studenty české univerzity hlavní město Praha od roku 1882 ročně vkládalo 5 tisíc zlatých, z nichž bylo vypláceno 20 stipendií po 250 zlatých.³⁹ Je však třeba vzít v úvahu, že v Hlávkově případě šlo o privátní osobu a že zdaleka tím jeho mecenášské aktivity neskončily. Další svůj velký dar ve prospěch české kultury se Josef Hlávka rozhodl věnovat anonymně. Když bylo na slavnostním zasedání Královské české společnosti nauk v roce 1884 oznámeno, že jí neznámý mecenáš daroval 20 tisíc zlatých se slibem dalších příspěvků na vydávání českých vědeckých spisů, vzbudilo to opravdový rozruch. Ani tehdy se v Čechách nic neutajilo, takže brzo se vědělo, že zakladatelem jubilejního fondu, který do roku 1887 vzrostl na 35 tisíc, byl stavební rada Hlávka.⁴⁰

Nezvykle vysoké podpory neušly pozornosti českého tisku, který i v dalších letech nepřestával sledovat Hlávkovy mecenášské aktivity. S návratem do veřejného života souvisely i počátky jeho politické kariéry, k níž mohl využít svých známostí z doby vídeňského působení. Jako člověk konzervativního smýšlení se stal členem staročeské strany, v níž záhy proslul jako odpůrce radikálních novot. A protože sám byl velkostatkářem, stal se již roku 1883 za kurii velkostatku zemským poslancem a o dva roky později i členem říšské rady ve Vídni.⁴¹ Následující rok byl Hlávka zvolen členem Archeologické komise hl. města Prahy a Ústřední komise pro ochranu a zachování uměleckých a historických památek v Rakousku. Stavební rada Hlávka se stal členem řady dalších odborných či čestných komisí, které ve veřejných soutěžích vybíraly architektonické projekty na významné budovy, jakými byly Národního muzeum, Národní divadlo nebo Akademie výtvarných umění. Hlávka se rovněž odborně podílel na dostavbě chrámu sv. Víta na pražském Hradě i na přestavbě a záchraně mnoha českých památek např. Karlštejna, chrámu sv. Barbory a Vlašského dvora v Kutné Hoře.

---

³⁸ Podrobně nadační listinu rozebrala M. TAYERLOVÁ, *Hlávková nadace*, s. 102-103.

³⁹ František MORKES, *Hlávkovy Nadání a nadace podporující vzdělanost*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 85-87 uvádí ještě další stipendijní podpory.

⁴⁰ Viz František ŠMAHEL, *Josef Hlávka a Královská česká společnost nauk*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 42-45.

⁴¹ Nejen k této etapě, ale i k pozdější Hlávkově mecenášské činnosti Jan NOVOTNÝ, *Pražská léta Josefa Hlávky*, in: Acta polytechnica 3 (VI-1), 1990, s. 75-80.

Během krátké doby se v Praze i v Čechách bez rady či finanční podpory Josefa Hlávky nic neobešlo. Čestné pocty pak na sebe nedaly dlouho čekat. Roku 1885 byl Hlávka dekorován řádem Železné koruny 3. třídy; v roce 1901 mu byl udělen řád Železné koruny 2. třídy, v roce 1890 byl vyznamenán Komturským křížem řádu císaře Františka Josefa a konečně v listopadu 1907, krátce před svou smrtí, obdržel Velkokříž řádu císaře Františka Josefa I. Abychom se již k jeho čestným a jiným oceněním nemuseli vracet, je vhodné dodat, že 2. dubna 1891 se Josef Hlávka stal doživotním členem panské sněmovny, že byl mimo jiné zvolen čestným občanem hl. města Prahy a že byl poctěn doktoráty honoris causa Jagellonské univerzity v Krakově a České vysoké školy technické v Praze.

Svatbou s hudebně nadanou Zdeňkou Havelkovou v září 1886 započala nová etapa Hlávka života. Vztah s mnohem mladší kultivovanou ženou (1843-1902) poněkud narušil patriarchální styl jeho bytí, zvláště pokud šlo o jeho společenské styky. Přestavba a modernizace lužanského zámku dala novomanželům příjemné letní sídlo, které lákalo k pobytu řadu jejich známých a přátel z uměleckých kruhů. Nejznámější z těchto letních hostů byl Antonín Dvořák, který pro slavnostní vysvěcení nově postavené kaple v roce 1887 složil svoji proslulou Lužanskou mši.⁴² Souběžně v letech 1887-1890 probíhala první etapa výstavby Hlávka paláce ve Vodičkově ulici v Praze. V salónu manželů Hlávkových pak proběhlo nemálo závažných ujednání týkajících se veřejného života i uměleckých památek hlavního města.

Léta 1890 a 1891 byla v tomto ohledu zvláště významná. V roce 1890 Josef Hlávka prosadil projekt obnovy potopou poškozeného Karlova mostu do původní podoby z doby Karla IV. a dohlížel na všechny práce, které s rekonstrukcí mostu souvisely. Následujícího roku dal podnět k umělecké soutěži na zřízení jezdeckého pomníku sv. Václava před právě dokončovanou novostavbou Národního Muzea a pro tento účel věnoval 15 tisíc zlatých. 18. května 1891 byla v této monumentální budově slavnostně zahájena činnost České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, jejíž založení Hlávka inicioval a finančně zajistil částkou 200 tisíc zlatých.

Druhým významným zakladatelským počinem z konce Hlávka života bylo zřízení Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, které se na základě jeho poslední vůle z roku 1904 stalo univerzálním dědicem jeho majetku, a to s posláním zajistit existenci jím založených institucí k podpoře nadaných nemajetných studentů. Přes několik pokusů o

---

⁴² Poutavě k tomu Magdaléna POKORNÁ, *Život na lužanském zámku*, in: Hlávkovy Lužany, Praha 2014, s. 121-146, ke vztahu Antonína Dvořáka k Hlávkově a k Lužanům podrobně David R. BEVERIDGE, *Zdeňka a Josef Hlávkově – Anna a Antonín Dvořákově. Přátelství dvou manželských párů a jeho plody v českém a světovém umění*, Praha 1912, zde zvl. kap. 5 a 6.

jeho likvidaci v letech 1939 až 1989 Hlávkoovo nadání pokračuje jako jediná nadace z doby Rakouska-Uherska nepřetržitě až do dnešní doby. Konečně třetím bylo založení studentské koleje, jemuž se dále budeme věnovat.

3. Hlávky motivy a osobní zkušenosti

V první kapitole vyšlo najevo, že koleje pro chudé a nadané studenty se v evropském vysokém školství osvědčily a uplatnily již ve vrcholném a pozdním středověku. Jakmile se nově založená univerzita začala rozrůstat, nutně potřebovala zázemí nejprve pro učitele. S menším časovým zpožděním zpravidla následovaly fundace kolejí studentských či smíšených. Motivы jejich zakladatelů byly charitativní i disciplinační povahy. Nemajetní nadaní hoši z měst i venkova mohli tak získat nižší i vyšší univerzitní grady a přitom byli pod stálým dohledem, aby se nedopouštěli mladických lehkovážností, zahálky, přílišného pití a sexuální nevázanosti. Zakladatelé většinou přijetí do koleje dále podmiňovali manželským původem, národní či konfesní příslušností a někdy též účelovým zaměřením studia, zejména pro služby církve.

Zrušením jezuitského řádu a jejich kolejí vzaly ve střední Evropě za své zbytky středověkého kolejního systému. Individuálnímu ubytování v tzv. privátech odpovídaly i měnící se zvyky a zájmy osvícenské společnosti. Zdá se, že tento modus vyhovoval v době, kdy ustálené počty studentů byly v souladu s ubytovacími možnostmi univerzitního města. Nárůst počtu studentů lze dobře sledovat zvláště po rozdělení dříve jednotné pražské univerzity v roce 1882. Zatímco na německé univerzitě stagnoval a nepřesahoval počet 1400 posluchačů, počet studentů na české univerzitě vzrůstal rok od roku. Jestliže v prvním roce jich bylo zapsáno 1055, ve školním roce 1898/99 počet imatrikulovaných přesáhl tři tisíce a o šest let později čtyři tisíce. Žen bylo mezi nimi pouze 4, 3 %, takže stále ještě šlo o převážně mužskou pospolitost.⁴³ Sociální původ českých studentů kolísal podle fakult. Pro syny z řemeslnických a dělnických rodin bylo studium na lékařské a částečně i na právnické fakultě příliš dlouhé a tudíž i nákladné. Naopak jejich podíl byl trvale vysoký na bohoslovecké fakultě, která nejen umožňovala studium zbožným mladým mužům z nejchudších vrstev, ale i v seminářích zabezpečovala jejich bydlení a stravu.⁴⁴ Synové učitelů lékařů, právníků sice

---

⁴³ Vycházím tu z údajů Jana HAVRÁNKA, *Budování české univerzity a její působení jako centra české vzdělanosti (1882-1918)*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy III. 1348-1990*. Edd. František Kavka a Josef Petráň, Praha 1997, s. 183-206, zde s. 191 a tabulka 1 n s. 355-356. K počtu studentů na německé univerzitě Jiří PEŠEK – Alena MÍŠKOVÁ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Německá univerzita v Praze 1882-1918*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy III*, s. 305-330, zde s. 311.

⁴⁴ J. HAVRÁNEK, *Budování české univerzity*, s. 194-195.

tvořili mezi studenty většinu, z toho však ještě neplynulo, že by někteří z nich během studií nepotřebovali hmotnou podporu.

Neobyčejně cenné osvětlení sociální otázky českého studentstva poskytují záznamy dotazníkové akce, kterou v devadesátých letech 19. století se svými přáteli zorganizoval Antonín Hajn (1868-1949), jeden z odsouzených členů Omladiny a politik radikálně pokrokového směru. Z vyplněných dotazníků vyplynulo, že 70 procent českých vysokoškoláků bylo v zimním semestru 1895-1896 vydržováno jen rodiči. Asi 13 procent jejich kolegů nemělo z domova žádnou podporu, zbývající část si musela rovněž hledat obživu z jiných zdrojů. Nemajetní studenti dávali tzv. kondice, vykonávali podřadné kancelářské i jiné práce apod. Zaměstnávání studentů stlačovalo mzdy dolů, proto bylo trnem v oku řady profesních spolků. Podle hrubého propočtu činila celková částka studentských výdělků za sledované období 129 tisíc zlatých. Ve srovnání s tím byla celková částka poskytnutých stipendií 21 tisíc zlatých, k nimž by bylo možné připočítat 18 tisíc zlatých z podpůrných spolků.⁴⁵

Stinnou stránkou podpor bylo, že s nimi byly spojeny národnostní preference a protekce různého druhu. Třebaže většinu vysokoškolských studentů v Praze na přelomu 19. a 20. století tvořili mladí lidé českého původu, museli se spokojit s polovinou dotací. Protekce zase podlamovaly naději na spravedlivé přidělení stipendií a jiných podpor. Zvláštní skupina nadací byla spojena s podpůrnými studentskými spolky na regionální základně. Celkové jmění těchto spolků tvořilo před rokem 1914 zhruba 400 tisíc korun. Na první pohled jde o vysokou částku, ta však při počtu žadatelů umožňovala jen poměrně nízké podpory. Výjimku tvořil jen spolek Radhošť, který od roku 1869 v Praze podporoval vysokoškoláky z Moravy, ze Slezska a ze Slovenska. Velmi málo je zatím známo o bytových poměrech českého studentstva. Podle hrubých odhadů jen třetina studentů si mohla dovolit bydlet v samostatném pokoji. Ostatní se museli o svůj skromný příbytek s někým dělit. Podle znaleckého úsudku Jiřího Pokorného to však mnohým studentům příliš nevadilo, neboť většinu dne strávili na škole a v knihovnách, večery pak v hospodě.⁴⁶

Vzrůstající počty studentů lze v posledních desetiletích 19. století vysledovat i na rakouských a německých univerzitách. Spolu s tím i ve Vídni došlo k oživení charitativních a filantropických nadací ve prospěch studentů z nemajetných rodin. Již v roce 1872 byl v rámci

---

⁴⁵ Výsledky této pozoruhodné ankety shrnul a vyhodnotil Antonín HAJN, *Výbor z prací 1889-1909, díl I. Pokrokové hnutí let devadesátých. Sociální otázka studentská*, Praha 1912, s. 537-566. Vycházím tu však ze studie Jiřího POKORNÉHO, *Hlávkovy studentské koleje 1901-1948*, in: *Seminář. Osobnost Josefa Hlávky (záznam referátů)*, Praha 1995, s. 72-107, zde s. 73.

⁴⁶ J. POKORNÝ, *Hlávkovy studentské koleje*, s. 75.

vídeňské univerzity založen podpůrný spolek s názvem Asylverein der Wiener Universität, nad kterým převzal patronát člen panovnického rodu arcivévoda Rainer Ferdinand Habsbursko-Lotrinský. Spolek zprvu chudým studentům zajišťoval neplacené ubytování v privátních bytech, jeho cílem však bylo pořídit pro tento účel vlastní dům. To se mu podařilo v roce 1887 koupí bývalého hotelu v IX. okrsku, k němuž o čtyři roky později byl přikoupen a upraven sousední dům. Propojený studentský domov umožnil ubytování ve 148 pokojících. Během svého třiaadvacetiletého trvání Asylverein zajistil bezplatné ubytování 2967 nemajetných studentů.⁴⁷

Josef Hlávka jako dlouholetý poslanec Říšské rady a později též jako člen Panské sněmovny pobýval i v pozdním věku ve Vídni co chvíli, a proto měl spolehlivé informace o úspěšné činnosti tamějšího podpůrného Asylvereinu.⁴⁸ Podle Antonie Doležalové se však Josef Hlávka „nepochybně nechal inspirovat hrabětem Strakou a jím projektovanou akademií“.⁴⁹ Tato neprávem opomíjena nadace si i v této práci zaslouží pozornosti, neboť její vrcholné období spadá do let, kdy v Hlávkově uzrával plány na jeho příští kolej. Strakova nadace měla dosti pohnuté dějiny. Bezdětný hrabě, císařský tajný rada a komorník Jan Petr Straka z Nedabylic a Libčan ve své česky psané závěti z 18. února 1710 založil nadání pro pět chudých mužů i žen a pro „akademii pro cvičení a exercitia mládeže chudé stavu vyššího národu českého“.⁵⁰ Hrabě Straka měl pro své filantropické snažení vzor v mnohem starší závěti Rudolfa, pána z Teuffenbachu na Mayerhofenu z 2. července 1650, podle níž byl výnos z panství po jeho smrti určen ke zřízení rytířské akademie pro výchovu hochů z katolických šlechtických rodin, avšak bez zvláštní součinnosti duchovních řádů.⁵¹

V době, kdy hrabě Straka nechal sepsat svoji závěť, akademie Rudolfa z Teuffenbachu stále ještě zůstávala pouhým záměrem. Hrabě Straka s ní však stále počítal a v případě, že by se uskutečnila, zřekl by se svého záměru ve prospěch založení dvou špitálů pro chudé a nemocné. Dříve, než zmíníme potíže, které i Strakův projekt musel překonat, je vhodné se s ním blíže seznámit. Nadání akademie mělo využívat výnosu nedělitelného, nezczitelného a

---

⁴⁷ *Geschichte der Wiener Universität von 1848 Bis 1898. Als Huldigungsfestschrift zum Fünfzigjährigen Regierungsjubiläum des Kaisers Franz Josef I.* Hrsg. Vom Akademischen Senate der Wiener Universität, Wien 1898, s. 433-436.

⁴⁸ Bez udání svého zdroje tak uvádí A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 169.

⁴⁹ Antonie DOLEŽALOVÁ, *Hlávkově předchůdci a pokračovatelé. Právní postavení a sociální funkce nadací v českých zemích a v Československu od jejich vzniku do současnosti*, Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 4/2014, s. 72.

⁵⁰ Šifra Kn. (= Josef Kořán), *Akademie Strakovská*, Ottův slovník naučný I Praha 1888 (přetisk Praha 1996), s. 606-607.

⁵¹ Viz Bedřich JENŠOVSKÝ, *Historicko-právní nástin vzniku a vývoje nadání hraběte Straky*, Praha 1947, s. 11.

neprodejného rodinného majetku (tzv. fideikomisu). Po smrti posledního mužského potomka měly fideikomis nejprve pět let využívat ženy ze Strakova rodu a teprve poté měl být jeho výnos určen pro výstavbu budovy akademie na ploše zahrady zakoupené pro tento účel na Novém Městě pražském. „Všeliké cvičení a exercitia“ chudé šlechtické mládeže českého národa měli mít na starosti učitelé povolání z Říše, Itálie a Francie. Dohled nad Akademií hrabě Straka svěřil jednak pražským hejtmanům, jednak arcibiskupovi. Případné morální a jiné rozpory měl řešit zemský sněm a v době jeho prázdnin samo místodržitelství.

Hrabě Straka nepočítal s tím, že jeho nadání vyvolá kompetenční spory. Ty se protahovaly až do císařského schválení nadační listiny, k němuž došlo v roce 1812. Pokud by zamýšlená Akademie nebyla zřízena, mělo jmění být převedeno na plánovaný konvikt. Když byl konvikt roku 1830 zřízen, stipendisté byli do něho přiděleni. Po zrušení konviktu roku 1848 vybraní stipendisté opět dostávali peněžitá stipendia. O zřízení šlechtické akademie podle představ hraběte Straky sice zemský výbor začal roku 1867 znovu jednat, teprve však v listopadu 1889 byly získány dostatečné prostředky, aby bylo možné vážně uvažovat o započetí stavby. V letech 1893 až 1896 byla podle plánu architekta Václava Roštlapila postavena rozsáhlá budova na zakoupené parcele bývalé jezuitské zahrady pod Letnou. Podle upraveného statutu byla Akademie hraběte Straky výchovným internátem bez vlastního vyučovacího ústavu, a to pro mimopražské chovance vyšších stavů Království českého obou zemských národností navštěvující české nebo německé gymnázium (nikoli reálku) a potom některou z pražských vysokých škol. Počátkem školního roku 1899-1900 bylo při Akademii zřízeno nižší soukromé gymnázium s právem veřejnosti.⁵²

Nadační místa se každoročně vyhlášovala konkurzem, přičemž stipendia měla být poskytována po dobu řádného studie na gymnáziu a na vysokých školách. Tzv. celých nadačních míst bylo 40, polovičních 30, placených asi 40. Podmínkou přijetí bylo předběžné vzdělání, minimální stáří 10 až 14 let, katolické vyznání a přínáležitost k českému stavu panskému nebo rytířskému. Podle přání zakladatele měli se chovanci denně zúčastnit mše v kapli a pomodlit se za něho a jeho příbuzné třikrát Otče náš a Zdravas Maria. Výuka i vzájemný styk probíhaly rovným dílem v češtině i němčině. Stipendium pokrývalo buď zcela, nebo z poloviny i náklady spojené s vyučováním, tj. učební pomůcky a knihy, dále výuku jazyků, šermu, jízdy na koni, kreslení a zpěvu. Studenti byli podle věku a stupně studia rozdělení do tzv. kamerát. Ty mohly mít nejvýš 17 chovanců, přičemž každá měla svou studovnu, ložnici, umývárnu, šatna, byt prefekta a pokoj sluhy. Pouze studenti nejvyšších

---

⁵² Více k tomu šifra Tkl (= Josef Trakal), *Strakovská akademie*, Ottův slovník naučný XXIV, Praha 1906 (přetisk Praha 2001), s. 191-192.

gymnaziálních tříd a vysokoškoláci měli pokoje pro 1-3 osoby. Povinností chovanců bylo mimo jiné nosit stejnokroj.⁵³

Budova Strakovy Akademie na Malé Straně byla navržena velkoryse. Její páteří je východozápadní hlavní křídlo, z něhož vybíhají k severu i k jihu další křídla. Ze severní strany další budovy uzavírají dvůr, na západní straně se připojuje přístavek původní nemocnice, na východě pak pavilon tělocvičny. V prvním a druhé patře byly umístěny ložnice, studovny a domácí kaple, v přízemí učebny, kanceláře, aula a místnosti pro speciální výuku šermu, tance, hudby a kreslení. Z auly připomínající sálu terrenu, byl vchod do zahrady. Aulu s kazetovým stropem členily sloupy z umělého mramoru. Nákladně vyzdobena byla i kaple v prvním patře nad aulou.⁵⁴ V době první světové války budova Akademie přenechána Červenému kříži a sloužila jako lazaret. Silně zmenšený počet chovanců byl přesunut do Valdštejnského paláce. Během války byla budova silně poškozena a mobiliář zčásti ukraden či zničen. Snahy o náhradu škod po vzniku První Československé republiky skončily do ztracena. Vláda budovu využívala pro svá ministerstva a jiné státní instituce. Správa Strakovy nadace přešla na zemský správní výbor, který však na původní účel budovy nebral zřetel. Zákon o zrušení šlechtických titulů ostatně zbavil původní nadaci její sociální uzavřenosti. Nadace přitom stále ještě vyplácela podpory, avšak již jen pro pět až sedm chovanců. Naposled tomu tak bylo ve školním roce 1935-1936.⁵⁵

Strakova Akademie byla svým způsobem institucí pozoruhodnou, avšak stavovsky uzavřenou. Kromě toho se během dlouhé doby a proměn původního záměru hraběte Straky její těžiště přesunulo do podpory vzdělání gymnaziálního typu. Druhou moderní studentskou kolej, která rovněž časově předešla záměr Josefa Hlávky, postavil roku 1901 Spolek Arnošta z Pardubic. Novobarokní stavbu s okázalým vstupem ve Voršilské ulici na Novém Městě pražském navrhl architekt František Schlaffer. Dokončena byla pouze první etapa, další přístavby přibyly až v období první Československé republiky, kdy také došlo k rozšíření auly – kaple ve 4. podlaží.⁵⁶

---

⁵³ Podrobněji se Strakovou akademií zabývá A. DOLEŽALOVÁ, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé*, s. 82-90. Z jiného úhlu pohledu srov. Zdeněk BEZECNÝ, *Akademie hraběte Straky – pokus o český Eton?*, in: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Edd. Kateřina Bláhová – Václav Petrbock, Praha 2005, s. 145–149.

⁵⁴ Viz Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999, s. 237-238.

⁵⁵ Dějiny Strakovy akademie od roku 1914 vysledovala A. DOLEŽALOVÁ, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé*, s. 82-95.

⁵⁶ Více k tomu Růžena BAŤKOVÁ a kol., *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 1998, s. 238-239 a Josef PETRÁŇ (ed.), *Památky Univerzity Karlovy*, Praha 1999, s. 100.

Kolej Arnošta z Pardubic byla původně určena pro studenty církevních škol, přesto právě ona mohla být jedním z podnětů vzniku nového Spolku studentských kolejí českých vysokých škol pražských. Jeho založení vyvolalo nemalý údiv, neboť bezmála již tři desetiletí v Praze existoval Spolek pro postavení Akademického domu, který si kladl obdobné cíle. Spolku se do počátku 20. století podařilo shromáždit kolem 100 tisíc zlatých, to jest zhruba tolik, kolik činil Hlávkův první vklad do jím iniciovaného Spolku. Neznáme všechny důvody, které Hlávku vedly k samostatnému kroku. Asi příliš nedůvěřoval lidem, kteří po tak dlouhé době nebyli sto stavbu Akademického domu uskutečnit. Tak jako tak Radikální listy Hlávkově jeho nezájem o spolupráci vyčetly a navíc vyslovily podiv, proč mu městská rada vyšla ochotně vstříc.⁵⁷

V svolání Spolku studentských kolejí českých vysokých škol pražských z 20. prosince 1901 stojí, že je třeba „pomoci českému studentu, aby zproštěn tísnivých starostí o nejnnutnější potřeby životní mohl s plnou silou věnovati se svému vzdělání a schůdnější cestou dojíti cíle svého studia než došel by jinak“.⁵⁸ Provolávání se dovolávalo protektorátu hlavního města Prahy, akademického senátu české univerzity a profesorského sboru České techniky, jinak však v něm není uvedeno žádné jméno. Podle Jiřího Pokorného se obecně vědělo, že za touto akcí stojí Josef Hlávka.⁵⁹

Dříve, než se k jeho předpokladu vrátíme, je vhodné se podívat na otázku nově zakládaných studentských kolejí z jiného úhlu pohledu. Mecenášství jako jednu z měšťanských ctností považoval za nutné připomenout na kolokviu k stoletému výročí Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových Jaroslav Vostrý.⁶⁰ Vymezení a upřesnění pojmů se dostalo i na program mezinárodní konference svolané při příležitosti stého výročí smrti Josefa Hlávky.⁶¹ Vít Vlnas se ve svém příspěvku zabýval významem termínů „mecenáš“, „sběratel“ a „uživatel“ od renesance až do Hlávkovy doby, převážně se však soustředil na oblast výtvarného umění.⁶²

---

⁵⁷ Obsah článků Radikálních listů z 15. a 26. března 1902 shrnul J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 109.

⁵⁸ Cituji podle Jiřího POKORNÉHO, *Hlávkovy studentské koleje*, in: *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 81-91, zde s. 81.

⁵⁹ J. POKORNÝ, *Hlávkovy studentské koleje*, s. 81.

⁶⁰ Jaroslav VOSTRÝ, *Mecenášství a měšťanské ctnosti, podpora umění a péče o kulturu*, in: *Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace*. Praha 2004 s. 81-84.

⁶¹ *Collective and Individual Patronage and the Culture Of Public Donation In Civil Society In 19th And 20th Century In The Central Europe*. Eds.: Milan Hlavačka, Magdaléna Pokorná, Tomáš W. Pavlíček, Praha 2010.

⁶² Vít VLNAS, *Maecenas – Collector – Client. Some Remarks on Terms and Meanings*, in: *Collective and Individual Patronage*, s. 334-344. Autor vydal i českou verzi: *Mecenáš – sběratel – uživatel. Několik poznámek na okraj termínů a jejich významů*, in: J. Bajgarová, (ed.). *Miscellanea z výroční*

Na mecenášství Josefa Hlávky se soustředil Tomáš W. Pavlíček, který se na základě studia patnácti set dopisů z Hlávkovy korespondence pokusil objasnit vliv zdvořilých komunikačních strategií na styl a kulturu veřejného daru české občanské společnosti 19. století. Mimo jiné tak na Hlávkově korespondenci s Aloisem Jiráskem, lékařem Eduardem Albertem nebo členem Českého kvarteta Hanušem Wihanem doložil důležitost budování přátelských vztahů, udržování pravidelných kontaktů, vyjadřování vděčnosti a skromnosti žadatele a v neposlední řadě též nutnost uctivého přesvědčování ve vzájemné komunikaci. Závěrem autor nechal bez odpovědi otázku, proč následující generace nebyly sto Hlávkovu mecenášství dále rozvíjet.⁶³

V naší době se na Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových oprávněně upírá veřejná pozornost. Nemělo by to však být na úkor jiných úctyhodných projevů mecenášství, které lze doložit v české společnosti 19. století. Záslužně na tyto opomíjené filantropické snahy a činy upozornili Magdalena Pokorný a Jiří Pokorný ve stati o nadacích a mecenáších v druhé polovině 19. století. Již samotný počet 1100 studijních nadací doložených do konce 19. století je dostatečně výmluvný. Právě v druhé polovině 19. století průběžně docházelo k výraznému nárůstu, jak dokládá následující srovnání po desetiletích⁶⁴:

1840 – 1849 : 30 nadací	1880 – 1889 : 177 nadací
1850 – 1859 : 62 nadací	1890 – 1899 : 196 nadací
1860 – 1869 : 106 nadací	1900 – 1909 : 92 nadací
1870 – 1879 : 149 nadací	

Čeští mecenáši pocházeli z různých sociálních vrstev, ještě ke konci 19. století mezi nimi nechyběli šlechtici a osoby duchovního stavu. Šlechticů však ubývalo, v případě duchovních je třeba mít na paměti, že jejich odkazy vesměs byly ve prospěch katolické církve. Až na malé

---

konference České společnosti pro hudební vědu 2008. Fenomén mecenášství v hudební kultuře, Praha 2010, s. 11–18.

⁶³ Tomáš W. PAVLÍČEK, *Polite persuasion in the culture of giving. Influence of communication strategies on the formation of Josef Hlávka's patronage style*, 344-463. Autor výsledky svého bádání předložil i v rozšířené podobě: *Uctivé přesvědčování v kultuře dávání. Vliv zdvořilých komunikačních strategií na formování mecenášského stylu Josefa Hlávky*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1/2011.

⁶⁴ Magdaléna POKORNÁ – Jiří POKORNÝ, *Stiftungen und Mäzene in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts in Böhmen*, in: *Collective and Individual Patronage*, s. 456-465, údaje převzaty z tabulky na s. 264. Srov. též A. DOLEŽALOVÁ, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé*, s. 46, kde zřejmě stejné údaje v jiném časovém rozvržení. Jesliže do konce 17. století lze doložit v Čechách 85 nadání, podle soupisu z roku 1787 jich bylo již 178 a o sto let později (1891) 963.

výjimky mezi mecenáši chyběli průmyslníci a velcí podnikatelé. Výraznou skupinu naopak tvořili příslušníci inteligence, učitelé, lékaři a právníci. Drobní lidé často přispívali prostřednictvím záložen a Kampeliček, které podporovaly dění v obcích a jejich potřeby. Souhrnně tento druh korporativního mecenášství představoval zhruba stejnou summu, jakou vynaložil na své nadace Josef Hlávka. Výzkum rovněž ukázal, že nadace měly až do počátku 20. století především za úkol podporovat osoby ze středních vrstev. Velmi často šlo o studenty středních škol, kteří prokázali náležitě studijní výsledky. V průběhu 19. století se v podmínkách nadací a studijních podpor stále více projevovalo národnostní napětí a soupeření. Obojí se také, jak později uvidíme, promítlo i do statutu Hlávkovy koleje.

Na základě badatelských výsledků posledního období i vlastního výzkumu Antonie Doležalová formulovala pět pracovních hypotéz. První z nich předpokládá, že filantropie vzniká na určitém stupni vývoje společnosti a že se pak v 19. století dynamicky vyvíjí a proměňuje. Za druhé jde o nezbytnost akumulace bohatství, při čemž však růst filantropie má více zdrojů. Podle třetí hypotézy má stát, který na sebe přejímá roli největšího „filantropa“ retardující vliv na individuální solidaritu. Čtvrtá hypotéza hledá podmínky kladené těmi, kteří se vzdávají části svého bohatství ve prospěch společnosti nebo sociálně vyloučených. Autorka tu má na mysli jednak potřebu donátora konat „dobro“ a dosáhnout tak společenského uznání, jednak očekávání reciprocity, jež mimo jiné obsahovalo závazek podpory vlastního národa. S reciprocitou souvisí i poslední pracovní hypotéza o skupinové identitě a marginalizaci bohatství.⁶⁵ Připomenutí pracovních hypotéz A. Doležalové naznačuje, jaké otázky si specializované bádání nyní klade. Patří mezi ně i právní aspekty nadací, včetně vzdělávacích, které stojí v popředí naší pozornosti. V tomto ohledu stojí za povšimnutí, že správní aparát státní i zemské působnosti měl k dispozici podrobné a složité právní předpisy.⁶⁶ Hledání odpovědi na ně však přesahuje rámec jednoho, byť významného nadačního počínu.

Je na čase vrátit se k již zmíněnému svolání Kuratoria a Správního výboru Spolku studentských kolejí českých vysokých škol pražských z 20. prosince 1901. Chvilí potrvá, než ho nalezneme, neboť je zasuté mezi jinými oznámeními na 5. straně 350 čísla. Svolání se obracelo ke všem „lidumilům“ o laskavou účast a podporu snah zaměřených na podporu českého studenta, „aby se mohl s plnou silou věnovati svému vzdělání a schůdnější cestou dojít cíle svého studia, než by došel jinak.“ Účelem nového spolku měla být podpora snaživých a nemajetných studentů, tzv. rigorosantů a kandidátů profesory c. k. české

---

⁶⁵ Shrnuji tu místy zkratkovitě vytýčení pracovních hypotéz v citované již publikaci A. DOLEŽALOVÉ, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé*, s. 6-8.

⁶⁶ Na řadu z nich upozornila A. DOLEŽALOVÁ, *Hlávkoví předchůdci*, s. 26-30.

univerzity, c. k. českých vysokých škol technických bez rozdílu jich náboženství, a to „zvláště bezplatným poskytováním bytu v ústavech spolkových s obsluhou, s otopem a osvětlením a dle prostředků i stravy, pomůcek vzdělávacích apod. a mimo to opatřováním kondicí jako zaměstnání vedlejšího. Zakladatelem spolku se mohl stát každý, kdo zaplatí částku 10 tisíc korun, bez ohledu na to, zda to bude najednou či ve splátkách. Provolání dále podle výše podpory rozlišuje členy zakládající, skutečné a přispívající. Předsedou kuratoria zaštitující text Provolání byl starosta Prahy JUDr. Vladimír Srp, jeho náměstkem pak vrchní stavební rada a prezident České akademie vědu a umění Josef Hlávka.⁶⁷

I když jméno Josefa Hlávky jinak v textu povolání zmíněno nebylo, v zasvěcených kruzích se dobře vědělo, že právě on byl původcem této myšlenky. Proč k tomuto záměru dospěl právě na počátku nového století, zůstává věcí dohadů. Možná, že právě tato vzácná časová okolnost při jeho rozhodování spolupůsobila, ovšem nanejvýš jen jako běžné novoroční předsevzetí. Život Josefa Hlávky se naplňoval, potomky neměl a v jeho věku bylo již na čase pomýšlet na testamentární záležitosti. Zcela jistě při jeho rozhodování hrály značnou roli vzpomínky na jeho chudobná studentská léta⁶⁸ a snad i pocity méněcennosti, které zažíval ve Vídni v době svých počátků. Ať už tomu tak bylo či nikoli, Josef Hlávka nemajetné studenty dlouhá léta podporoval. Podle slov jeho životopisce Aloise Lodra, chudý student s výborným prospěchem, nikdy neodešel od Hlávkových dveří bez podpory. Za mnohé tu lze uvést dirigenta České filharmonie umělce Václava Talicha, jemuž Hlávka na přímlovu Antonína Dvořáka poskytl stipendium až do konce konzervatorních studií.⁶⁹ Také příští inspektor Hlávkovy koleje Dr. Václav Plocar dostudoval díky Hlávkově podpoře.

Nemalým podnětem Josefu Hlávkově bylo i jeho dlouhodobé úsilí ve prospěch vlastního národa. Jedině národ, který měl ve svých řadech početně vzdělance a znalce mohl sebevědomě čelit úkolům doby a přejímat správu země i veřejných věcí do svých rukou. Josef Hlávka v tomto svém národnostně procítěném snažení zdaleka nebyl osamocen. Mnozí další čeští vzdělanci se snažili dohnat i předcházet jiné země a národy, počínaje monumentální encyklopedií v podobě Ottova slovníku naučného a konče tělocvičnými a sportovními spolky. Naproti tomu u Josefa Hlávky dosti překvapivě ustoupil do pozadí ohled na vlastní náboženské a církevní cítění. To bylo opravdu hluboké, přesto se však v tomto ohledu dokázal povznést, neboť značná část lidí, s nimiž se stýkal a na něž spoléhal, byli věřící jiných křesťanských vyznání.

⁶⁷ Národní listy, ročník 64, č. 350 z 20. prosince 1901, s. 5.

⁶⁸ Tak usoudil František ROUBÍK, *Dr. Josef Hlávka, český selfmademan: Životopisný příspěvek*, otisk z České revue XVII, 1924, s. 11.

⁶⁹ Viz A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 169, ke stipendiu pro Václava Talicha viz jeho heslo ve Wikipedii.

Že v případě Spolku studentských kolejí šlo u Josefa Hlávky o jedno z jeho životně důležitých rozhodnutí, dokládá i jeho vyhlášení v kruhu přátel i známých při oslavách jeho sedmdesátých narozenin 15. února 1901. Již tehdy měl ujasněno, jakou sumu věnuje Spolku do jeho základního jmění a co všechno bude třeba hned v prvních dnech podniknout. Události pak mohly dostat rychlý spád. K poradám o založení spolku si předně přizval odborníky či přímo kapacity hned několika oborů. Jistě se nezmýlíme, když jejich jména budeme hledat v soupisu členů Správního výboru na konci Provolání. Za předsedu tohoto grémia si Hlávka vybral svého kolegu, stavebního radu Karla Vlčka, za jeho náměstka Jana Urbana Jarníka, profesora románské filologie na filosofické fakultě české univerzity.

Také další členy Správního výboru si Josef Hlávka vybral tak, aby v něm byli zastoupeni jednak čelní znalci a pomocníci při realizaci vlastního projektu, jednak představitelé oborů, pro jejichž studenty byly příští koleje především určeny. Z první skupiny v Národních listech čteme jména berního inspektora JUDr. Václava Plocara a pokladníka Živnostenské banky Karla Duška. Není třeba velké představivosti, aby bylo zjevné, že oba Hlávka potřeboval pro správní zajištění sbírky, která měla přinést chybějící finanční prostředky. Nápomocni jim měli být vrchní finanční rada Václav Losur a rada Zemského soudu Jan Dvořák. Zdravotní a hygienické otázky příští koleje měl mít na starosti odborný lékař MUDr. Josef Císler, který asi zastupoval i lékařskou fakultu zatímco majitel realit Vendelín Mácha mohl poskytnout cenné služby při výběru a získání vhodného stavebního místa. Advokát JUDr. Antonín Schauer zřejmě byl pověřen úředním jednáním a všemi možnými správními úkony. Stavební rada architekt Vratislav Pasovský měl ve Správním výboru stejné poslání jako zmínění již stavitelé nebo profesori českých vysokých škol technických, architekt Jan Koula a Dr. Julius Stoklasa. Zbývají člen, profesor kanonického práva JUDr. Kamil Henner, ve výboru zastupoval právnickou fakultu.

Zatímco na Správním výboru ležela odpovědnost za úspěšné provedení a dokončení záměru, členové kuratoria mu dodávali potřebnou záštitu. V čele, jak již víme, čteme jméno předsedy a současně starosty hlavního královského města Prahy Vladimíra Srpa, jemuž sám Hlávka stál po boku jako jeho náměstek. Jména dalších devíti členů kuratoria následují v abecedním pořadí, i když co do známosti a vážnosti by přední místa příslušela říšskému i zemskému poslanci Karlu Kramářovi, dvornímu radovi Antonínu rytíři Randovi a řediteli Zemské banky Království českého Karlu Matušovi. Dvorním radou byl i Matyáš Hronek, k předním pražským advokátům náleželi Karel Groš a Jan Javůrek. Právníci měli v kuratoriu naprostou většinu. Patřil k nim též rektor České univerzity a profesor občanského práva Josef

Stupecký, zatímco techniku reprezentoval profesor elektrotechniky Karel Domalíp. Posledním mužem v seznamu je knihkupec, nakladatel a komunální politik Adolf. B. Stýblo.

Na užších poradách v Hlávkově bytě se podíleli právníci Plocar a Dvořák, univerzitní profesori Henner a Stupecký, spisovatel humoristických próz a překladatel ze španělštiny Antonín Pikhart, zcestovalý muž a dopisující člen barcelonské akademie, a dále ještě profesor rakovnické reálky a místopředseda rada František Fahoun, který měl zkušenosti s redakčními pracemi na Ottově slovníku naučném. Byli to muži Hlávkově blízcí, odborníci na slovo vzatí, na něž se bylo možné spolehnout, pokud jde o formální i věcné náležitosti správní či právní povahy. Přesto nelze pochybovat o tom, že Josef Hlávka měl předem uváženo, co a jak chce zařídit. Poznali jsme to již na příkladu jeho osobní účasti při formulování statut cestovních stipendií českého vysokého učení technického, podobných dokladů by však bylo možné nalézt více. Stanovy Spolku Studentské koleje českých vysokých škol pražských byly mnohem náročnější povahy. Práce na nich však pokračovaly plynule, takže již 17. července 1901 je schválilo c. k. místopředsedství Království českého.⁷⁰ Následovalo svolání ustavující valné hromady, která 17. srpna 1901 zvolila členy kuratoria a správního výboru.⁷¹ Ustavující schůze Správního výboru se konala 24. října 1901. O dva dny později Správní výbor svěřil odpovědnost za korespondenci i účtování zásilek účetnímu úředníku pražské obce Ludvíku Ambrožovi. Ten se zhostil nesnadného úkolu tak úspěšně, že byl později jmenován čestným členem Spolku Hlávkových studentských kolejí.⁷²

Stanovy spolku názorně dokládají, že ušlechtilé záměry o povznesení vzdělanosti prostřednictvím podpory nemajetného studentstva samy o sobě nestačí, pokud nejsou náležitě podepřeny nejen potřebnými financemi, ale i řadou ustanovení právní povahy. Stanovy předně určovaly účel Spolku, jímž bylo zřízení a správa ubytovacích domů pro studenty, jinými slovy studentských kolejí. Počítalo se nejen s jejich koupí, ale i pronájmem, při čemž jejich počet nebyl předem stanoven. Kromě prvního základu z Hlávkovy obdarování měly potřebné jmění poskytnout příspěvky členů Spolku, veřejné i soukromé subvence, dary, odkazy a v neposlední řadě i výtěžky veřejných sbírek, loterií, plesů, bazarů, přednášek, koncertů, akademií a divadelních představení. Spolkové jmění bylo jednak základní, tj. nedotknutelné a nezczitelné, jednak výdejné, které tvořily roční příjmy ze základního jmění, příspěvky členů skutečných i přispívajících a případně též další příjmy, které neplynuly do jmění základního.

---

⁷⁰ *Stanovy Spolku Studentské koleje českých vysokých škol pražských* vyšly tiskem v Praze 1905.

⁷¹ K datu svolání ustavující valné hromady A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 171.

⁷² Viz J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 104, zde také odkaz na článek Františka ROUBÍKA, *Ludvík Ambrož čestným členem Spolku Hlávkových studentských kolejí*, in: *Výroční zpráva 1935/36*.

Přestože motivy zakladatelského záměru Josefa Hlávky vyšly již dostatečně najevo, potvrdíme je slovy samotného mecenáše z jeho poslední vůle: „Studentské koleje mají pokud možno zbavit skutečně vynikající nemajetné studenty českých vysokých škol pražských těch nejtěžších životních starostí a umožnit, aby se vši pílí, vytrvalostí a vlasteneckým zápalem se věnovali úplně jen svému odbornému i společenskému vzdělání, aby silným duchem, pevnou povahou i ušlechtilostí mravů stali se způsobilými domáhati se i těch nejvyšších cílů vzdělanosti a společenského postavení a sloužiti tím blahodárně svému národu ku povznesení a zabezpečení kulturního postavení v soutěži světové“.⁷³

---

⁷³ Poslední vůle Josefa Hlávky sepsaná v Lužanech 25. ledna 1904, Archiv Josefa Hlávky v Lužanech.

4. Stavba a vybavení kolejní budovy

Šlechtné záměry velkorysé povahy samy o sobě nestačí, pokud nemají finanční a jiné zabezpečení. Pokud jde o „podporu již poskytnutou“, Provolání její výši nezmínilo a omezilo se na informaci, že jí byl položen pevný základ k zamýšlenému dílu. Hned vzápětí se konstatuje, že bez všestranné spolupráce by nebylo možné na dílo tak závažné pomýšlet. Skutečně tomu tak, neboť Hlávkou poskytnutá podpora ve výši 200 tisíc korun rakouské měny zdaleka nestačila, neboť měla pouze uhradit náklady na stavbu budovy. Již zde je však vhodné dodat, že Josef Hlávka kolejím později věnoval ještě 132.000 korun a že mimo jiné přispěl na vydržování ústavu částkou 12.000 korun.⁷⁴ Pokud tu byly již zmíněny jiné Hlávkovy subvence kulturní povahy, vždy byly uvedeny ve zlatých. Reformou z roku 1892 nová bankovka koruna vycházela ze zlatého v poměru 1 zlatý = 2 koruny.

Chybějící prostředky měly doplnit jednak zmíněné již členské příspěvky, jednak výnos veřejné sbírky. Přípravný výbor Spolku studentských kolejí za tím účelem vydal sedm tisíc letáků vyzývajících všemožné korporace, peněžité ústavy i soukromé osoby k podpoře ústavu pro nemajetné studenty. Příkladem jiným tu šla Městská rada pražská, která převzala v ochranu Hlávkův vklad a na žádost Správního výboru studentských kolejí 6 února 1902 pro novou budovu věnovala pozemek o výměře zhruba přesahujícím jeden tisíc metrů čtverečních. Staveniště se nalézalo vedle kostela sv. Václava Na Zderaze v Praze II, a to na rohu Jenštejnské a Dittrichovy ulice. Městská rada pražská navíc propůjčila ke spolkovým schůzím místnosti na Staroměstské radnici, pro chovance koleje založila šest nadačních míst a v neposlední řadě zavedla do kolejní budovy elektrické osvětlení. To zdaleka v této době ještě nebylo běžnou nezbytností. Veškerou instalaci elektrického osvětlení uvnitř koleje pak zdarma provedla firma ing. Františka Křížíka.⁷⁵

Pražskou Městskou radu následovaly finančními podporami některé peněžní ústavy, jmenovitě Karlínská a Vinohradská záložna, řada firem později přispěla slevami nebo dary svých výrobků. Vedle známých osobností, jakým byl zejména hrabě Václav Kounic, který založil místo pro jednoho chovance srbského, moravského neb jiného slovanské původu, přispělo peněžitými i věcnými dary mnoho drobných podporovatelů Hlávkova záměru.

---

⁷⁴ Viz k tomu A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 176.

⁷⁵ K zavedení elektřiny a k elektroinstalacím A. Lodr, *Josef Hlávka*, s. 259, pozn. 136.

Nemalé částky vynesly i členské příspěvky od pěti zakladatelů a 771 členů.⁷⁶ Kromě toho Spolek studentských kolejí měl hned v počátcích své existence zajištěno ještě dalších deset kolejních míst.

Hned po valné hromadě byla utvořena šestičlenná stavební komise, v níž zasedali Josef Hlávka, architekt Josef Fanta, Antonín Novotný a tři členové Správního výboru, tj. stavební rada Karel Vlček, berní inspektor JUDr. Václav Plocar a rada Zemského soudu Jan Dvořák. Tři naposled jmenovaní se 9. února 1902 ve Vídni důkladně seznámili s činností Asylvereinu der Wiener Universität.⁷⁷ Hlávka se nejvíce spoléhal na architekta Fantu, s nímž již dříve spolupracoval na obnově děkanského kostela sv. Václava v Klatovech. Při jedné společné jízdě vlakem z Klatov Hlávka pozval Fantu do svého vyhrazeného kupé, aby ho seznámil se svými „zámysly“. Podle Fantových vzpomínek Josef Hlávka „hovor svůj počal otázkou, jak pokračují práce klatovské, na čem nyní pracují. Když jsem se vyzpovídal, pravil mi, ještě jednu věc chci od vás, dům pro naše studenty, kolej studentskou. Tak jsem ponejprv slyšel o české studentské koleji“.⁷⁸

Bylo to již při této společné cestě z Klatov do Prahy, kdy Hlávka Fantu požádal o plány a spolupráci na „domě českých studentů“ a vyhledání k tomu vhodného místa. „Nejraději bych však viděl“, pravil tehdy, „kdyby se vám podařilo najít větší dům, třeba některý z domů šlechtických šlechtou opuštěných, který by bylo lze pro účel náš upravit.“ Původní Fantův návrh odkoupit pozemek na pražské Letné patřící k bubenečskému velkostatku Hlávku nijak nenadchl. Slíbil však Fantovi, že věc řádně uváží. K tomu již nedošlo, neboť přednost dostalo staveniště po bývalé Svatováclavské trestnici u kostela sv. Václava na Zderaze.

Vzpomínky architekta Josefa Fanty zachycují řadu okolností, které nejsou odjinud známy: „O plány jsem byl vyzván Hlávkou jménem sdružení a stavební komise. Byl mi dán podrobný stavební program a předložen návrh dlouhé obsažné smlouvy s nepřehlednými od jedné do třiceti označenými odstavci. Na plány se jako obyčejně neobyčejně kvapilo. Pro jejich kreslení nedostával se mi čas ve studování smlouvy. Nikomu nevadilo, že architekt před podepsáním smlouvy předkládá plány.“ Architekt Fanta měl pro svůj úkol velice málo času, takže někdy ani nestihl předkládat plány na týdně svolávaných schůzkách. Jednal proto přímo

---

⁷⁶ Podle J. POKORNÉHO, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 105 se do Spolku studentských kolejí již v prvním roce přihlásilo 7000 členů.

⁷⁷ Uvádí to J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 105.

⁷⁸ Josef FANTA, *Mé osobní seznámení s panem Hlávkou*, 13 stran, bez data, Archiv Josefa Hlávky v Lužanech, inv. č. 62.

a Josefem Hlávku, „vždy ochotným a vždy pohotovým k zodpovězení každé otázky. A nebylo těch otázek málo.“

Při jedné z těchto porad architekt Fanta svému staršímu kolegovi Hlávku důrazně doporučil dimenzovat schodiště a chodby studentského domova tak, aby nebránily pohybu studentů při společném příchodu nebo odchodu z budovy. Vrchní stavební rada Hlávka, jemuž šlo v první řadě o největší možný počet studentských pokojů, tvrdě trval na stavebním řádu, jenž připouštěl chodby 150 cm široké a schodiště stejné míry, jaké byly vyžadovány pro nájemné domy. Fanta nechtěl ustoupit, dva metry pro střední chodbu považoval za minimum a obdobně hájil pro kolejní budovu širší schodiště, než tomu bylo v případě nájemných domů. Tvrdohlavý Fanta se odvolal ke stavební komisi a požádal ji, aby spor rozhodla hlasováním. Fanta své požadavky prosadil, k dalšímu hlasování však již nedošlo, neboť stavební komise byla v tichosti rozpuštěna. „Více jsem o ní neslyšel“, dočteme se ve Fantových vzpomínkách, „a vše jsem projednával sice jako již dříve jen s panem Hlávku, ale z jeho rozhodnutí nebylo žádného odvolání“.

Josef Fanta byl oficiálně pověřen vypracováním plánů kolejní budovy 8. března 1902. Projekt odevzdal včas, takže již 11. a 12. října téhož roku vyšlo v hlavních českých novinách oznámení o podmínkách nabídkového řízení. Stavební komise sice vedle toho přímo vyzvala k účasti patnáct předních pražských architektů, do stanoveného data však bylo podáno jen devět nabídek. Ještě při konkurzním řízení Josef Hlávka podstatně snížil původní rozpočet o 52 tisíc korun. Není proto divu, že Stavební komise vybrala nejlevnější nabídku, kterou podal stavitel Matěj Blecha. Šetrnost vrchního stavebního rady někdy šla stavitelům na nervy, jak vysvětluje z jednoho pozdějšího Fantova dopisu: „V příčině ceny šroubu, která se Vašnostem zdála velikou, poukazuji, že naše cena 26 zl. jest menší, než nám vůbec jinde možno šrouby dostat. ... Vynasnažuji se ze všech sil, abych vše prováděl ve Vašich intencích, milejší by mi ovšem bylo, kdybych s každou věcí k Vašnostem mohl přijíti a výslovné schválení ke všemu předem dostat.“⁷⁹

Práce na staveništi se naplno rozběhly od počátku roku 1903. Výkopy základů, při nichž bylo třeba odvést 4.673 kubických metrů zeminy, skončily v polovině března, kdy se započalo se zděním. V červenci započaly práce na krovech, v srpnu byla již celá budova pod střechou a koncem listopadu bylo hotovo průčelí koleje včetně sgrafit podle návrhu malíře Karla Klusáčka.⁸⁰ Budova ve stylu „české“ novorenesance se pohledově skládá ze dvou částí.

---

⁷⁹ Dopis Josefa Fanta Josefu Hlávku ze 7. července 1903, cituji podle A. LODRA, *Josef Hlávka*, s. 171-172.

⁸⁰ K postupu stavby A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 170.

Nárožní část je třípatrová s podkrovím. Západní průčelí směřující do Dittrichovy ulice má v přízemí trojici půlkruhově zaklenutých oken. Nad prostředním z nich vybíhá od prvního patra polygonálně trojboký arkýř s mansardovou stříškou. Po stranách arkýře architekt Fanta navrhl trojitá sdružená okna, nad nimi pak ve 2. a 3. patře dal přednost dvěma samostatným oknům na každé straně. Všechny okna mají nízký parapet a shodné římsy. V třetím patře průčelí v ose arkýře ustupuje do niky se sdruženým oknem. Nad nikou je ve štítu obdobně prohloubená luneta s bustou sv. Václava od Čenka Vosmíka. Arkýř zdobí sgrafita s vyobrazením zemských a městských znaků spolu se svatováclavskou orlicí. Další městské znaky Karel Klusáček umístil na meziokenních pilířích druhého patra (obr. 1).

Jižní trojosé průčelí do Jenštejské ulice je v nárožní části nad korunní římskou zakončené vysokým štítem zvlněného obrysu s velkým termálním oknem. Na tuto nárožní část navazuje pětipatrové průčelí o devíti osách (obr. 2). Ve středu této části se nachází půloválně sklenutý portál, vlevo od něho je jsou okna schodištních podest, dvě nižší pravoúhlá, další půloválně sklenuté. Nad tímto oknem Fanta navrhl dvoupodlažní arkýř zakončený ve čtvrtém patře otevřeným balkónem. Arkýř zdobí svatováclavská orlice, sgrafita ještě doplňují mladí hudebníci, postavy studentů a četné nápisy, z nichž jeden vyznačuje letopočet 1903. Ostatní okna této části jsou v přízemí a v 1. patře segmentově klenutá, v dalších patrech pravoúhlá pod rovnými římsami, v posledním 5. patře pak sdružená bez říms. Nad korunní římsou vystupuje ve schodištní ose čtyřboká vížka s jehlancovou helmou, v ostatních osách se střídají 3 pravoúhlé vikýře s okny sdruženými do dvojic.⁸¹

Pro respekt, který si Josef Hlávka díky svému mecenášství získal v pražské i širší české veřejnosti je příznačné, že snad všechny firmy, které se na stavbě a vybavení koleje podílely, snížily své běžné dodavatelské ceny, a to většinou o padesát procent.⁸² Pražské i mimopražské deníky otiskovaly zdarma informace o průběhu stavby, což i pro dodavatele bylo dosti výhodné. K peněžitým podporám přibývaly i věcné dary. Manželka architekta Fanty darovala do ústavní jídelny záclony, manželka prof. Hennera šachy do herny, matka houslisty Jana Kubelíka violu do hudební síně a manželka profesora Krcha pianino a hudebniny. Krejčí Niesser ušil všem studentům zdarma vázanky, firma Wiesner a Winter věnovala pro všechny první kolegiáty školní a kancelářské potřeby, 16 stříbrných konvic na kávu a čaj a 12 stříbrných cukřenek bylo darem firmy Herrmann. Pozoruhodné je, kolik jmen dárců neznělo česky. Však také nepodepsaný novinář kvůli „německo židovské vídeňské“

⁸¹ Z větší části tu přebírám popis Jiřího Hilmery, in: Růžena BAŤKOVÁ a kolektiv, *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha I)*, Praha 1998, s. 692.

⁸² Cenné doklady k tomu poskytují prospekty, nabídky firem a obchodní korespondence v Památníku národního písemnictví, fond Josef Hlávka: Studentské koleje / Doklady.

Herrmannově firmě, která dar vystavila ve své výloze, Hlávkovi vyčetl nedostatek národního taktu.⁸³

Zní to téměř neuvěřitelně, ale kolejní čítárna mohla hned od svého otevření studentům poskytnout široký výběr 72 novin a 71 revue. Soudobé foto čítárny dokládá jednak velké množství deníků visících v dřevěných rámech kolem stěn, jednak volně ležící časopisy na podlouhlém stole uprostřed místnosti.⁸⁴ V samostatné knihovně bylo studentům zprvu k dispozici 1861 knih s vlepenými Ex libris (obr. 14). Řada významných nakladatelů darovala ústavní knihovně velké množství svých knih, svoji vědeckou produkci zasílala i Česká akademie věd a umění. Hlávkovi blízcí spisovatelé a básníci rovněž koleji věnovali desítky svých knih. Stačí tu zmínit Josefa Václava Sládka (63), Jaroslava Vrchlického (47) či cestovatele Josefa Kořenského.⁸⁵

Nebudeme asi daleko od pravdy, že i povahu darů zpovzdálí usměrňoval Josef Hlávka, aby se na úkor potřebných věcí nesešly zbytečnosti. Na svoji kolej Hlávka myslel i při letních pobytech na zámku v Lužanech. Dámám, které se přijely do Lužan zotavit, neváhal ke kávě přiložit vlnu a jehlice, aby pro příští kolegiáty upletly ponožky. Zní to jako jedna z vyprávěnek, které o zámeckém pánu kolovaly, nejspíše se však zakládá na pravdě, neboť obdobné svědectví zanechala ve svých dopisech dceři básníka J. V. Sládka učitelka Marie Bartáková. Do Lužan prý přijela pomoci při značkování ústavního prádla. Za čtyři dny se jim podařilo vytisknout kolejní monogramy na 2 tisíce kusů prádla.⁸⁶ Přes všechny Hlávkovy snahy, firemní i jiné dary či slevy stála celá budova i se zařízením více, než se původně předpokládalo, celkem 344.669 korun.⁸⁷

Přišel čas vstoupit do novostavby Hlávkovy koleje, abychom si učinili představu, co vše si mohli hosté slavnostního zahájení jejího provozu 20. listopadu 1904 prohlédnout.⁸⁸ Mřížová vrata každého zaujala zářícím sluncem a nápisem: „Hlávkova studentská kole posl. č. v. š. v P“. Druhou bránu zdobil nápis „S pevnou vůlí a s myslí jasnou vcházej, v dobrém vzpomínej.“ Hned při vchodu měl sídlo vrátný, který zároveň vykonával službu v jídelně.

---

⁸³ Uvádí to J. Pokorný, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 110.

⁸⁴ Viz reprodukci u J. POKORNÉHO, *Odkaz Josefa Hlávky*, obr. 12 za s. 144.

⁸⁵ Tyto dárce záslužně evidoval A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 177.

⁸⁶ Dopisy Marie Bartákové uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví nejsou datovány, nejspíše však pocházejí z léta roku 1904. Více podrobností z nich uvádí A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 176.

⁸⁷ Uvádí to J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 107.

⁸⁸ Cenným zdrojem poznatků je v tomto ohledu článek Josefa HORČIČKY, *Dvacet let významné sociální instituce pro studentstvo*, Zvl. otisk z revue *Péče o studentstvo*, ročník II, 1924, s. 4-9.

V době oběda, kdy roznášel jídlo, přejímal jeho povinnosti ve vrátnici některý z členů jeho rodiny.⁸⁹

Do podzemního podlaží asi všichni nezavítali. Nalezli by v něm kuchyň, prádelnu, skladiště, sklepy na uhlí, dříví i zeleninu, dále spíž a sklípek s lednicí na pivo. Vše bylo snadno dostupné z kuchyně (obr. 6), s níž z jedné strany sousedila úpravna nádobí a z druhé pekárna. Úpravnu spojovala s jídelnou zdviž na jídlo. Před vchodem do jídelny byla tzv. hovorna, místnost pro návštěvy, které se musely hlásit ve vrátnici. Návštěvníci, kteří znali čísla pokoje svých známých, šli nahoru bez ohlášení. Pokud tomu tak nebylo, vrátný příslušného studenta zavolal. Dámské návštěvy měly přístup jedině do hovorny, výjimky v případě nemocných studentů, pouze však pro jejich matky a sestry povoloval ředitel kolejí.⁹⁰ Herna s kulečnickem a šachovnicemi, v níž se odehrávaly soutěže a turnaje, se nalézala hned vedle hovorny. V přízemí byla dále umístěny kanceláře, zasedací síň a pokoje personálu.

Sloupový sál velké jídelny s půlkruhově zaklenutými okny do Dittrichovy ulice byl obložený dřevem a ozdobený jednak výmalbou podle návrhu architekta Fanty, jednak rozměrným triptychem malíře Urbana znázorňujícím Hlávkovu ideu kolejí (obr. 3). Jídlena poskytovala místa u stolu všem 211 obyvatelům kolejí. Ráno byly stoly prostřeny ubrusy kávové barvy, v poledne naopak bílými. Každý student měl svůj vlastní ubrousek označený číslem. Mléko a černá káva k snídani se podávaly v konvicích z čínského stříbra, téhož kovu byly i příbory, stolní nádobí bylo jinak bílé barvy. Oběd se donášel v mísách na stoly, studenti se pak obsloužili sami. Obědy se vydávaly od jedenácti do čtrnácti hodin. Polévku si studenti sami nalévali z velkých mis, vlastní jídla byla na talíři připravena v kuchyni o podlaží níže, odkud byla výtahem dopravena do jídelny, kde je roznášel vrátný. Přílohy byly k dispozici bez omezení, odměřené byly jen porce masa.⁹¹

V budově se dále nalézaly kancelářské místnosti Spolku, čítárna, knihovna, čtyři hudební salóňky, hovorna a lékařská ordinace, jejíž vybavení Josef Hlávka konzultoval se známým lékařem profesorem Thomayerem. Řeč však přišla i na výplně matrací, které měly být nejlepší kvality. Na dochované soudobé fotografii tzv. šermírny lze vidět vesty, masky, kordy a meče zavěšené na zdi, dále bradla a jiné tělocvičné nářadí včetně kruhů a šplhacích tyčí. Pokojíky pro studenty byly situovány ve čtyřpatrové části budovy. Většina z nich,

---

⁸⁹ Úkoly vrátného zmínil ve svých vzpomínkách Jaroslav KOS, *Bydlení a studium v Hlávkových kolejích v době první ČS republiky*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 124 a 126.

⁹⁰ Tak tomu alespoň bylo později, viz J. Kos, *Bydlení a studium*, s. 126.

⁹¹ Tyto cenné detaily uvádí J. Kos, *Bydlení a studium*, s. 124-125.

celkem 93 byla dvojlůžkových, 29 bylo určeno pro jednoho studenta. V každém patře byla koupelna s teplou a studenou vodou, aby se každý student mohl alespoň jednou týdně vykoupat.⁹² Celá budova měla ústřední topení, osvětlení a většina pracovních strojů byla na elektřinu, což na počátku 20. století ještě nebylo zcela samozřejmé. Dva malířské ateliéry a komora pro fotografování našly dostatek místa na půdě. Zbývá ještě dodat, že správce budovy měl byt v prvním patře.

V dvojlůžkových pokojích měl každý student svůj stůl s velkou zásuvkou, kalamářem a popelníkem, dále židli, železnou postel s drátěnou vložkou, trojdílnou matrací a žiněnou podušku (obr. 4). Ke každému lůžku měl student k dispozici dvě prostěradla, jednoduchou přikrývku na léto a dvojitou na zimu. Dvoudílnou skříň na šaty a prádlo měli oba studenti společnou, společné bylo i nástěnné zrcadlo s poličkou, smaltované umyvadlo na stojánku, džbán a vědro na použitou vodu. Každý student měl dvě sklenice, jednu na pití, druhou na čištění zubů. Aby nedošlo k jejich záměně, jedna od druhé se lišila vyleptaným proužkem. I na to zakladatel koleje myslel. Jen pro vodu bylo třeba chodit ke kohoutku na chodbu. Při pohledu do pokojíku od vchodu byly u podélné stěny vpravo dvě postele za sebou, naproti nim v rohu umyvadlo se zrcadlem a blíže k oknu dvojitá skříň. Stůl se židlemi byl umístěn u okna bez záclon, nad stolem viselo jednoduché svítidlo se stínítkem. Vypínač byl na zdi u dveří, u každého stolu byla zásuvka. Zdá se, že alespoň v některých pokojích byla jedna židle navíc pro návštěvy.⁹³

Nebyl by to architekt Hlávka, kdyby předem nepropočítal roční náklady na provoz koleje. Jelikož šlo o průměrnou roční spotřebu nejen masa a potravin, ale i elektřiny, petroleje, pracích prostředků a věcí potřebných k úklidu, musel řadu věcí probrat se svými přáteli nebo známými podnikateli. Je svým způsobem dojemné slyšet, že sám vážil mokré prádlo, aby mohl lépe odhadnout výkonnost tehdejších pracích strojů. Svědčí to o tom, že nechtěl nic zanedbat. Časté postranní narážky na jeho šetrnost měly ovšem něco do sebe. Hlávka však nic nezdedil, veškerý svůj majetek získal tvrdým a vyčerpávajícím osobním nasazením, takže není divu, že obracel každou zlatku nebo korunu. Při vší šetrnosti neuvažoval krátkozrace, věděl, že na řadě věcí, které mají dlouho sloužit, se prostě šetřit nedá. Právě proto, že vše sám propočítal, dobře věděl, co se mu pro celkový zdar jeho záměru nedostává. Mimo jiné tak sám uhradil malířskou výzdobu interiérů. Kolejím věnoval celé zařízení své vídeňské pracovny, dvě piana pro hudební síně a sto knih. Zní téměř neuvěřitelně,

---

⁹² Podle A. LODRA, *Josef Hlávka*, s. 259, pozn. 136.

⁹³ Tak je tomu na soudobé fotografii, kterou otiskl J. POKORNÝ, *Hlávkovy studentské koleje*, s. 89, obr. 36.

že před začátkem řádného provozu nechal zdarma do koleje dopravit vagón brambor, vagón mouky a vagón luštěnin, ovoce a zeleniny. Jen tak se také mohlo stát, že jeho propočet ročních nákladů ve výši 50.000 korun se téměř nelišil od skutečných nákladů ve školním roce 1904-1905.⁹⁴

Abychom se nemuseli k účetním výkazům vracet, porovnáme předpoklad se skutečnou bilancí uvedeného školní roku již na tomto místě. Z celkových výdajů ve výši 46.765,31 korun připadlo na stravu 27.469,18 korun. Denní průměr na osobu činil 58 haléřů, z toho na oběd bylo určeno 42 hal., po osmi halířích se počítalo na snídani a chléb. Na večeře prostředky nestačily, proto se s nimi vůbec nepočítalo. Prostředky na ně se nenalezly ani 1912, kdy se o večeřích začalo vážně uvažovat.⁹⁵ K snídani na každého studenta připadaly dvě housky ke kávě, chléb byl vyložen u vchodu do jídelny a každý si ho mohl vzít, kolik chtěl. Záhy se ukázalo, že jeho stoupající potřebu zavinili kolejíci, kteří pamatovali na své hladovějící kolegy. I tak se stávalo, že se krabice na chodbě plnily suchým chlebem.⁹⁶ Hlávka by to rozhodně rád neviděl. Jestliže na jedné straně do koleje velkoryse dodával potraviny z Lužan, na straně druhé každou nehospodárnost přísně posuzoval. Dr. Josef Ogoun, jeden z prvních kolegiátů, ve svých vzpomínkách zaznamenal historku o třech zakutálených hráškách, které Hlávka sebral ze země a hodil zpátky do pytle se slovy: „Vidějí, třikrát tři takové hrášky uvařit a je jich lžička“.⁹⁷

Ještě před zahájením provozu Josef Hlávka trval na tom, aby obědy byly kaloricky hodnotné a pokud možno i chutné. Po celý týden jídelna měla za povinnost nabízet jídla s masem, jídelní referent měl za povinnost předkládat týdenní jídelní lístky jednak důvěrnickému sboru, jednak ústavnímu lékaři. Na ukázkou tu přetiskuji jeden z týdenních jídelních lístků z roku 1904:⁹⁸

---

⁹⁴ Vše tu uvádím podle cenných zjištění A. LODRA, *Josef Hlávka*, s. 174-175.

⁹⁵ Tyto úvahy vznikly na základě velkorysého odkazu statkáře Heřmana Janovského, o němž se zmíníme v 8. kapitole této práce.

⁹⁶ Podle A. LODRA, *Josef Hlávka*, s. 175, správa koleje proti tomuto sociálně zdůvodněnému „pychu“ nevystoupila. Naopak J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 112, doložil, že Správní výbor v roce 1906 k nějakým opatřením přistoupil.

⁹⁷ Viz Josef OGOUN, *Třikrát v Hlávkově koleji*, in Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Vzpomínky. Praha 1934, s. 46-55. Zde také důležité drobnosti o správním chodu kolejí, kancelářské agendě apod.

⁹⁸ Jídelníček jsem převzala od A. LODRA, *Josef Hlávka*, s. 174-175.

Běžný týdenní jídelní lístek Hlávkových kolejí z roku 1904

Pondělí	Polévka uzená chlebová, uzené maso s hrachem.
Úterý	Polévka hovězí s rýží, hovězí maso s česnekovou omáčkou, bramborové knedlíky se škvarky a houskou.
Středa	Polévka hrachová se smaženým chlebem, zajíc na černo a knedlíkem.
Čtvrtek	Polévka umělá kroupová, karbanátky s bramborovou kaší.
Pátek	Polévka hovězí s nudlemi, hovězí maso s houbovou omáčkou, rýžová kaše.
Sobota	Jaternicová polévka, domácí jaternice a jelítka s bramborem a se zelím.
Neděle	Umělá polévka s krupicí, pečený zajíc s knedlíkem a smetanovou omáčkou.

Z masa převládalo hovězí, z jehož vývaru se vařily různé polévky. K hovězímu masu, jehož roční spotřeba v koleji činila až 200 metrických centů, se podávaly obměny omáček. Vedle tří již zmíněných je možné uvést i koprovou, cibulovou křenovou, majoránkovou nebo hořčicovou. K jídlu se většinou podávaly sladké „příkrmy“, například žemlovka, krupicová či rýžová kaše, buchty či bublanina.

Teprve při propočtech roční spotřeby potravin nebo výdajů za prádelnu či úklid vychází najevo, že Josef Hlávka i při svém vysokém věku myslel takřka na všechno. Jeho pověstná šetrnost, jak již víme, měla v případě jeho milovaných kolejí zřetelné meze. Kuchyň měla nejmodernější zařízení, dva velké sporáky a dva kotle po 120 litrech. Drahé a krásné měděné nádobí měl z proslulého Rottova železářství. Netřeba snad dodávat, že s náležitou slevou.⁹⁹ Také prádelna měla na svou dobu moderní a výkonné vybavení.¹⁰⁰ Však ho také bylo třeba, neboť ročně se v koleji vypralo 84.615 kusů prádla, z toho 53.925 osobního prádla, zbytek tvořilo prádlo ústavní. Celkové roční náklady na provoz prádelny činily 3.098 korun.¹⁰¹ Zatím se mohlo zdát, že všechny až dosud zmíněné výhody měli studenti Hlávkovy koleje zdarma. Platilo to jen pro studenty přijaté na „založená chovanecká místa“. Ostatní měli přispívat na stravu a na praní 12 korunami měsíčně. Z předtištěného formuláře měsíčních příspěvků, které ve správním roce 1908-1909 zaplatil posluchač filozofie Vratislav Čermák, je zřejmé, že se platilo jen za dny strávené v koleji (obr. 11).¹⁰² Hlávka si nepochybně od spoluúčasti studentů sliboval větší odpovědnost za šetrné ústavní hospodaření.

⁹⁹ Viz k tomu F. ROUBÍK, *Josef Hlávka*, s. 5.

¹⁰⁰ K zařízení prádelny lze nalézt řadu nabídek a prospektů v Památkovním národním písemnictví, fond Josef Hlávka: Studentské koleje / Doklady.

¹⁰¹ Jde o zjištění A. LODRA, *Josef Hlávka*, s. 175.

¹⁰² Za osm měsíců tak tento chovanec zaplatil místo 96 pouze 76 korun. Účtenka je uložena v Archivu Josefa Hlávky na zámku v Lužanech.

Hlávka si přál, aby studenti zaplnili jeho kolej již od počátku školního roku 1904-1905. Tím se stalo, že první studenti se nastěhovali do koleje již 1. října, 1904, celé tři týdny před jejím slavnostním otevřením. Vše pro ně již bylo připraveno v přidělených pokojících, proto do koleje většinou nastoupili jen se šatstvem a osobním prádlem. Z celkového počtu 211 studentů bylo nejvíce filozofů (92) a techniků (89), mediků naopak jen pět a právníků 25. Josef Hlávka pronesl ke shromážděným studentům uvítací projev, z něhož považuji za vhodné uvést následující slova: „vlastním přičiněním dostali jste se sem, hleďte proto, aby další úspěchy následovaly. Jen v práci tkví záruka vašeho zdaru. Jen v práci je naše síla a záchrana. Nevěřte, že je možno žít v blahobytu bez práce. Nevěřte lidem, kteří myslí, že národ spasí, když nebudou nic dělati. My byli jiného náhledu v mládí. Brzy po roce 1848 viděli jsme jen v práci budoucnost národa. Práce nás všechny jedné myslí semkla v jeden šik. Mnoho překážek nám stálo v cestě – vždyť jsme byli Češi.“¹⁰³

V závěru svého projevu Hlávka studenty vyzval: „Zachovejte si smysl pro vše krásné, podporujte v práci jeden druhého, buďte jako jedna rodina, mějte každý své přesvědčení, ale šetřete i mínění a přesvědčení jiných. Buďte poctiví a vždy snášenliví.“ Po sto deseti letech Hlávково poselství neztratilo nic na své závažnosti.

---

¹⁰³ Citaci zachoval F. ROUBÍK, *Josef Hlávka*, s. 4.

5. Společný krov, společný stůl

Slavnostním hostům, kteří se 20. listopadu 1904 krátce před 11. hodinou shromáždili v dvoraně novotou zářící Studentské koleje českých vysokých škol pražských v dnešní Jenštejnské ulici na Novém Městě pražském, dříve nebo později padl do oka nápis

„Společný krov, společný stůl
v bratrské lásce srdce púl“.

Nápis byl případný, neboť příležitostná dvorana měla se proměnit v kolejní jídelnu. Zatím však byla slavnostně vyzdobena, neboť očekávala zvlášť významné hosty. Přehojná účast a neobyčejný lesk překvapily podle slov zpravodaje Národních listů „každého upřímného přítele naší akademické mládeže. Viděl v ní slib a záruku další nezbytné přízně, již třeba jest novému zřízení, aby plniti mohlo vznešený úkol velkodušným jeho zakladatelem vytknutý“.¹⁰⁴

Zvláštní pozornost zpravodaje Národních listů vzbudila přítomnost kruhů a vrstev, jež dosud k českému studentstvu nejevily zvláštních sympatií. Nicméně při pomýšlení, že alespoň části našeho chudého a snaživého studentstva dostane se útulku vpravdě důstojného, „zachvělo se nejedno české srdce a nejedno oko orosilo“. Prezidenta ČAVU Josefa Hlávku do koleje doprovodil starosta hlavního města Vladimír Srb s náměstkem Cyrilem Seifertem, dále se dostavili ministr krajan dr. rytíř Antonín Randa, nejvyšší zemský maršálek Jiří Lobkovic, místopředseda hrabě Coudenhove, za národní radu Josef Herold a spolu s ním šest dalších říšských a zemských poslanců. Národní listy v tomto ohledu nešetřily místem a petitem otiskly jména desítek osob včetně univerzitních profesorů, reprezentantů politických stran a městských zastupitelů. Z osobností kulturního života se dostavili Alois Jirásek, Jaroslav Vrchlický, rektor české univerzity František Storch, rektor české techniky Karel Petrlík, dále rektori jiných vysokých škol, představitelé politických stran, vzdělávacích i jiných spolků, zastupitelé pražských čtvrtí i mimopražských měst, přičemž mnoho dalších významných osob včetně Karla Kramáře zaslalo blahopřejné či omluvné listy.¹⁰⁵

V jedenáct hodin se dostavil pražský metropolita kardinál Lev Skrbenský, jenž ve dvoraně vysvětil kříž, který byl při vysvěcení koleje zavěšen ve druhém patře. Šlo o vzácnou

¹⁰⁴ Národní listy č. 322 z 21. listopadu 1904, s. 1-2. Rozsáhlý článek s názvem Slavnostní otevření „Studentské koleje českých vysokých škol pražských“ není podepsán.

¹⁰⁵ Národní listy zveřejnily podrobný seznam, který patrně získaly od pořadatelů.

práci římských pasířů z 15. století věnovanou konzistorním radou dr. Karlem Jaenigem.¹⁰⁶ Bez ohledu na jeho starožitný původ, kříž se stal později terčem kritiky a polemik některých studentů. Pěvecký spolek Hlahol při obřadu svěcení kříže zazpíval chorál Františka Gregory, po němž následovaly slavnostní projevy. Jako první vystoupil kardinál Skrbenský, jenž vyzdvihl zásluhy šlechtěného zakladatele Josefa Hlávky a studentům popřál prospěšný a požehnaný pobyt. Starosta Srb připomenul vstřícné kroky městského zastupitelstva, jmenovitě pak daru potřebného staveniště. Když děkoval skromnému mecenáši Hlávkoví, ozvaly se v dvoraně výkřiky „výborně“ i „sláva“. Starosta pochvalně představil čelné členy správního výboru Karla Vlčka a prof. Kamila Hennera, nezapomněl však ani na autora projektu architekta Josefa Fantu a na stavitele koleje Matěje Blechu. Po starostovi si vzal slovo zmíněný už prof. Henner, za příští obyvatele koleje promluvil absolvent práv Jan Žáček a po něm ještě přednesl svoji řeč dr. rytíř Randa. Po skončení slavnosti se její účastníci odebrali k prohlídce koleje.

Podle stanov měli být do koleje přijímáni jen uchazeči zcela nemajetných nebo sociálně slabých rodin. Podmínkou bylo, aby se mohli vykázat nejméně takovým prospěchem, na jejichž základě by na vysokých školách mohli být osvobozeni od poplatků. Řád byl v tomto ohledu tvrdý a neúprosný. Kdo nesplnil tuto podmínku byl jen v jednom jediném semestru, byl z koleje vyloučen. V této souvislosti je na místě uvést, že místo v koleji se přidělovalo jen na jeden semestr, po jehož uplynutí bylo třeba žádost obnovit. Přestože nebylo snadné vše náležitě písemnými podklady doložit, na 211 míst se pro školní rok 1904-1905 přihlásilo 328 uchazečů. Výběrová komise neměla snadnou úlohu, pokud měla vyhovět Hlávkovým striktním požadavkům. Sám Hlávka šel v tomto ohledu příkladem, žádné osobní přání nevznesl a do práce komise nezasahoval. Ta také k četným intervencím „z vyšších míst“ nepřihlížela a snažila se vybrat skutečně potřebné posluchače s vynikajícím prospěchem. Nebylo to vždy snadné, neboť kdekdo měl práce neschopné otce, nemocné matky a podvyživené sourozence. Naivita některých žádostí naznačuje, že krátce po otevření koleje se ještě nevědělo, jak přísně bude výběrová komise postupovat.¹⁰⁷

V druhém školním roce 1905-1906 bylo podáno již 531 žádostí, takže uspěl jen každý třetí uchazeč. Příběh jednoho z vyvolených je asi dosti příznačný. Jelikož měl jen osm sourozenců a na maturitní vysvědčení dvojku z němčiny, ani se přes průkaznou chudobu rodičů o přijetí do koleje nepokoušel. Teprve když během studií několikanásobně překonal

¹⁰⁶ Zjistil to A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 259, pozn. 148.

¹⁰⁷ Jeden ze žadatelů jako zvláštní důvod k přijetí uváděl hru na trombón, jiný návštěvu adventních rorátů. Žádostmi se podrobně zabýval A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 178-179, kde řada dalších osobitých dokladů.

požadovaný počet hodin kolokvií, žádost podal a uspěl.¹⁰⁸ Jak důsledně výběrová komise dbala na prospěch lze vyčíst z Výroční zprávy za rok 1906-1907. Ačkoli k osvobození od celého kolejného postačovalo 40 prospěchových jednotek, studenti techniky vykázali v průměru 82,3 jednotek a 19 z nich dokonce 100 a výše.¹⁰⁹ Filozofové v průměru vykázali 20,3 hodin, ačkoli jim postačovalo deset, podobně jako medicům a právníkům. První dosáhli, opět v průměru, 23 jednotek a právníci 26.¹¹⁰

V prvních deseti letech bylo do Hlávkových studentských kolejí přijato celkem 844 studentů, z toho 348 techniků, 288 filozofů, 147 právníků a 61 mediců. Nižší počty mediců si lze vysvětlit i tím, že toto povolání se v rodinách často „dědilo“. Však také žádný syn lékaře se v tabulce sociálního složení studentů Hlávkovy koleje za uvedené desetiletí nevyskytuje.¹¹¹

Sociální skladba studentů Hlávkových kolejí 1904-1913

Synové úředníků	72
Synové učitelů	60
Synové obchodníků	17
Synové živnostníků	179
Synové rolníků	93
Synové chalupníků	17
Synové domkářů	51
Synové dělníků řemeslnických	77
Synové dělníků zemědělských	104
Synové různých zřízenců	83
Synové výměnkářů	26
Synové vdov (pradlen, posluhovaček)	29
Úplní sirotci	36
Celkem	844

¹⁰⁸ Jde o vzpomínku PhDr. Josefa OGOUNA, *Tříkrát v Hlávkově koleji*, in. Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Red. Alois Jokl, Josef Klik, František Roubík, Praha 1934, s. 46-55.

¹⁰⁹ Výroční zprávy Spolku studentských kolejí českých vysokých škol pražských za rok 1906-1907, Archiv Josefa Hlávky na zámku v Lužanech.

¹¹⁰ Tentokrát jde o Výroční zprávu za správní rok 1913-1914.

¹¹¹ Viz k tomu jednak Výroční zprávu Spolku studentských kolejí za léta 1913-1914, jednak statistické přehledy v článku Josefa HOŘČIČKY, *Dvacet let Hlávkových studentských kolejí českých vysokých škol pražských*. Zvláštní otisk z revue Péče o studentstvo 2/1924, s. 11n.

Nebyl by to masarykovský ČAS, k mecenášství konzervativního Josefa Hlávky vesměs nevraživý, kdyby se ještě před otevřením koleje neozval kritickým komentářem. Podle informací nepodepsaného redaktora bude sice každý student, který do koleje vstoupí v důsledku své chudoby nebo z donucení rodičů (!), zaopatřen materiálně, zaplatí však za to svou volností. Nebude si smět poslat pro pivo, neboť se bude muset spokojit s půllitrem denně, kdykoli půjde ven, bude muset odevzdat klíč správci, ten ho bude kontrolovat přes skleněné výplně dveří, kdokoli přijde v noci po stanoveném čase, bude se muset ohlásit správě koleje apod. Národ pak jednou postaví panu Hlávkově pomník mimo jiné i za to, „že na jeho popud zřízen ústav, z něhož bude vycházet ročně přes 200 jezuitských povah“. Jsme snad v Rusku či žijeme za dob Bachových, táže se pisatel závěrem a doporučuje odstranění uvedených vad.¹¹²

Mnoha studentům, kteří byli do nové koleje přijati mezi prvními, přecházel naopak zrak nad komfortem, který doma neměli (obr. 9). Svědectví jednoho z nich je z tohoto hlediska příznačné, i když nemusí vyjadřovat mínění všech obyvatel koleje. „V milém a přátelském prostředí kolejním“ převládal u tohoto studenta nejen pocit bezpečného zakotvení pro další léta studia, ale i radostné vědomí, že se bude moci plně věnovat odbornému studiu a rozšíření svých jazykových znalostí. Čím déle pobýval v koleji, tím jasněji poznával její velké výhody pro chudé studenty.¹¹³ Jen chovanec Hlávkových kolejí měl to štěstí, že měl k dispozici, aniž musel ústav opustit, „nepřeberné množství studijního materiálu, informací i zábavy“. Mínění Aloise Lodra, zasloužilého znalce Hlávkovy života i díla, má tu své nesporné oprávnění.¹¹⁴

Středobodem kulturního života v koleji byla vedle knihovny zejména čítárna. Od počátku v ní byl k dispozici rozsáhlý výběr časopisů a revuí, který se ještě více rozšířil roku 1906, kdy se T. G. Masaryk musel v soudním sporu hájit proti žalobě 306 katechetů. Proces měl v koleji značný ohlas již proto, že mezi jeho účastníky byli i někteří studenti z koleje.¹¹⁵ Čítárna byla rovněž místem, kde se náruživě debatovalo o všem možném, někdy až do noci. Velkou oblibu získaly mezi studenty zejména večírky, jejichž program se zpravidla skládal z přednášky, recitace, vystoupení kvarteta nebo kolejního pěveckého kroužku. Obsah přednášek se zaměřoval na soudobé společenské a náboženské otázky, přičemž vycházelo najevo, jak silný vliv na vysokoškolskou mládež měl v této době Hlávkův oponent Masaryk.

---

¹¹² ČAS 18, 1924, číslo z 23. ledna, s. 3.

¹¹³ Vzpomínky středoškolského profesora a literárního historika Karla Hikla lze nalézt ve sborníku Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Red. Alois Jokl, Josef Klik, František Roubík, Praha 1934.

¹¹⁴ A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 186.

¹¹⁵ Viz František ROUBÍK, *Z pravěku studentských kolejí*, s. 33.

Občas na večírcích vystoupili i sólisté Národního divadla. První kolejní večírek se v čítárně uskutečnil 2. prosince 1904. Zájem o něj byl tak veliký, že řada studentů musela stát i na chodbě.¹¹⁶

Postupně zájem studentů o kolejní večírky opadl, a když odešli hlavní studentští aktéři a organizátoři, již v prvním roce jim hrozil zánik. Obnoveny byly až následujícího roku v listopadu, podle svědectví současníka však již nedosáhly předešlé úrovně. I tak měly pestrou nabídku programu, včetně přednášek a diskusí o české moderně, dělnickém hnutí, dějinách železnic, nebo o památkách Prahy a knižních novinkách. Mladý ještě, avšak již známý archeolog Karel Buchtela studentům přednesl kurzovní úvod archeologie. Sám Hlávka byl debatním večírkům nakloněn a přislíbil studentům podávat čaj, a to navzdory tehdejšímu správci koleje Klenkou, který nejevil pro studentské večírky porozumění, neboť se obával velké spotřeby čaje.¹¹⁷

Od otevření koleje byla v její čítárně vyložena „Kniha pro dopisování soukromé“, která záhy dostala neoficiální název „Cancbuch“. Jen pro zajímavost je možné dodat, že ve třicátých letech studenti tuto knihu překřtili na „Interpelačku“.¹¹⁸ Zápisy v knize byly podle jednoho z tehdejších studentů „spolehlivějším ukazatelem celkové duševní úrovně chovanců, než všechny ostatní oficiální knihy, jako zápisy vzdělávacího kuratoria, čítárenské reklamace apod. – již proto, že tu bylo možno otevřeněji projevit temperament a vtip a brániti se odpůrci sice někdy ne dosti logicky, ale přes to působivě.“¹¹⁹ Do cancbuchu studenti zapisovali nejen události ze života koleje i mimo ní, ale i stížnosti na kolejní stravu a ubytování. Pro velký zájem příspěvatelů byl první sešit záhy popsán, a již 5. prosince 1904 byl nahrazen druhým sešitem, jenž se používal do 5. března 1905.¹²⁰

Kolejáci se někdy ironicky nazývali Blanickými rytíři, a to narážkou na výrok samotného zakladatele, který jednou nazval studentskou kolej Blánikem, z něhož by měli vzejít rytíři těla i ducha jako příští spása a naděje českého národa. Oblíbeným tématem cancbuchu byly jistou dobu i básnické pokusy, které se často stávaly terčem kousavé kritiky. Vedle cancbuchu vydávali studenti kolejní rukopisný list „Revue esthétique“, kde se pravidelně objevovaly i tyto dříve již uveřejněné „básnické skvosty“. Na stránkách cancbuchu se

---

¹¹⁶ F. ROUBÍK. *Z pravěku studentských kolejí*. s. 31.

¹¹⁷ Podle správce Klenka byl právě čaj pro některé studenty jediným lákadlem účasti na večírcích. Viz F. ROUBÍK. *Z pravěku studentských kolejí*. s. 32.

¹¹⁸ Srov. F. ROUBÍK. *Z pravěku studentských kolejí*. s. 28-29 a Jaroslav KOS, *Bydlení a studium v Hlávkových kolejích v době první ČS republiky*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 125.

¹¹⁹ F. ROUBÍK. *Z pravěku studentských kolejí*, s. 29.

¹²⁰ Kolejní knihy jsou dnes uloženy v Archivu Univerzity Karlovy, fond Všestudentský archiv.

odehrával i ideový boj proti odebírání tehdejšího humoristického časopisu „Šípy“. Řadě promasarykovsky smýšlejících studentů vadil postoj a výpady redakce časopisu proti Masarykovi a Herbenovi a tak díky převaze těchto studentů byly Šípy nahrazeny německým časopisem „Simplicissimus“.

V koleji měli studenti k dispozici i hernu, v níž se odehrávaly šachové a kulečnickové turnaje, a to někdy za účasti předních českých šachistů. O pěveckém sboru, který měl dvacet členů, padla již zmínka, studenti však vytvářeli i komorní hudební soubory, jejichž hráči mohli pak vystoupit i ve společném smyčcovém orchestru. Pochvalné zmínky si zde zaslouží i Společnost Národního muzea, která do koleje zasílala volné lístky na všechna představení. Díky Josefu Hlávkově, jenž byl předsedou Českého spolku pro komorní hudbu, studenti jeho koleje dostávali deset lístků na každý koncert. Podobně vstřícně postupovala i Česká filharmonie.¹²¹ Přičteme-li k zmíněným již výhodám společné výlety a turistické vycházky, pak Hlávka svůj záměr uskutečnil v obdivuhodném rozsahu.

Často vyslovované předpovědi o duchovním zmrzačení studentů Hlávkovy koleje, o nichž se bylo možné dočíst v ČASU i v jiných časopisech, se většinou nenaplnily. Ani kaple, ani kněze či pastora v koleji nebylo, Josef Hlávka i v tomto ohledu projevil pochopení pro nadkonfesijní zájmy národní vzdělanosti. Ani na předtištěných evidenčních listech přijatých studentů kolonka zjišťující konfesi nebyla (obr. 10).¹²² Podle vzpomínek zmíněného již studenta se ho na náboženské vyznání nikdo ani neptal, ani od něho nevyžadoval politické či jiné projevy loajality. Z dojemného svědectví jiného studenta vystupuje jiný Josef Hlávka, než který na nás pohlíží ve slavnostním obleku a s řády na prsou na oficiálních portrétech. Studenta bez jakýchkoli přijímacích formalit na jeho žádost přijal „subtilní stařeček oděný v prostý župan“.¹²³

Správní výbor projevil značnou důvěru ke studentům i v jiném ohledu. Vnitřní studentské záležitosti spravoval Důvěrnický sbor chovanců, který samostatně řídil knihovnu, čítárnu, hernu, hudební síně a fotolaboratoř. Kromě toho si studenti na plenární schůzi volili tzv. Ústřední sbor, jenž je zastupoval na veřejnosti a před správním výborem. Ústřední sbor vysílal pět delegátů do Svazu československého studentstva a tři zástupce do Poradního kolejniho sboru a do schůzí správního výboru Spolku studentských, později Hlávkových kolejí. Při vysokém počtu mladých akademiků pod jednou střešou se dalo očekávat, že po záběhu kolejniho provozu k jistým projevům nespokojenosti dojde. Příčinou střetů se

¹²¹ Viz k tomu A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 188.

¹²² Naproti tomu formulář měl kolonky na jiné osobní a rodinné údaje. Několik těchto formulářů se dochovalo v Archivu Josefa Hlávky na Zámku v Lužanech.

¹²³ *Hlávkovy studentské koleje 1904-1934*, Vzpomínky se signem ing. Z-da.

správním výborem nebyly jen stížnosti na stravu, ale i nechut' studentů plnit závazky vyplývající z výuky cizích jazyků a šermu.

Josef Hlávka, jak už víme, nechtěl zajistit nadaným a pilným českým studentům, kteří pocházeli z chudých poměrů, jen prostřený stůl a střechu nad hlavou. Velkoryse je mýnil rovněž zbavit komplexů, které jako nemajetný příslušník jazykově druhořadé a sociálně i politicky bezvýznamné české společnosti ve Vídni i jinde prožíval. Aktivní němčina tu nestačila, ta se v Rakouském mocnářství rozuměla pro vzdělance sama sebou. Zejména vyšší aristokracie ovládala francouzštinu i angličtinu, nejinak tomu bylo ve vyšší vrstvě židovských bankéřů, obchodníků a podnikatelů. Proč však šerm v době, kdy souboje patřily k výstřednostem a kdy k sebeobraně, lovu i zábavě se už výhradně používaly střelné zbraně? Mělo tomu tak být jen „ku zachování tělesné své síly a ustálené povahy“? Tady asi byly Hlávkovy zážitky z mládí silnější než jeho střízlivé posuzování potřeb dynamické části české společnosti, která pro tělesnou kulturu již našla místo v tělocvičných jednotách Sokola a Orla. Hlávka však měl zřejmě více na mysli studentské prostředí Vídně i jiných univerzitních měst, v němž výcvik v šermu a pořádání soubojů patřilo k typickým rysům většiny německých studentských sdružení, tzv. buršenshaftů.¹²⁴

Z dopisu Josefa Hlávky architektu Fantovi plyne, že původně chtěl zjednat „mladému člověku, který sedí celý den nad knihami, trochu pružnosti těla a dobrého držení, by se ve světě, ve společnosti mohl dobře prezentovat“.¹²⁵ K tomu měla být přizpůsobena i tělocvična (obr. 5). Hlávka však neměl v úmyslu upřednostnit šerm před odbornou výukou a nějaký čas trvalo, než připustil, že zdravé ctižádostivosti a vzrůstu sebevědomí napomůže vzájemné sportovní soutěžení. Příznačné rovněž je, že Hlávka se rozhodl hradit náklady na výuku jazyků a výcvik v šermu ze svých prostředků. Již z toho lze usuzovat, že pro tuto výchovnou a vzdělávací složku jiní příznivci koleje stejné pochopení neměli.

Záhy se ukázalo, že ne všichni studenti přistupují k povinnému výcviku v šermu stejně odpovědně. V tom však byl kámen úrazu, neboť kolejíci museli pravidelně předkládat vysvědčení o účasti a prospěchu na šermířském výcviku a jazykových kurzech, jinak jim hrozilo vyloučení. Jedno z těchto vysvědčení ze 14. června 1908 např. potvrzovalo, posluchač filosofie Vratislav Čermák z Klatov navštěvoval v letním semestru šermířská cvičení ve IV. kroužku, a to s prospěchem velmi dobrým (obr. 12).

---

¹²⁴ Na tuto Hlávkovu motivaci klade důraz J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 108-109, který v této souvislosti zmiňuje přání některých studentů dát stejnými barety či navíc ještě zvláštními odznaky příslušnost k jejich koleji.

¹²⁵ Dopis Josefa Hlávky Josefu Fantovi ze dne 17. září 1904, Fond Josefa Hlávky v Literárním archivu národního písemnictví. Cituji podle A. LODRA, *Josef Hlávka*, s. 184.

Pro výcvik v šermu Josef Hlávka získal italského učitele Orazia Santelliho, jehož italsko-české povely a komentáře byly mezi studenty pověstné. Studenti byli rozděleni do devíti družstev, v nichž trénovali dvakrát týdně po půl hodině. Ještě za života Josefa Hlávky se v červnu 1907 uskutečnil první turnaj o titul přeborníka Studentských kolejí českých vysokých škol pražských v šermu fleretem a šavlí, jehož se zúčastnilo přes šedesát závodníků. Turnaj probíhal v sálech trenéra Santelliho v Mikulandské ulici, jeho finále se uskutečnilo 2. června na slavnostní akademii v kolejní knihovně. Josef Hlávka vítězům věnoval nejen čestné diplomy, ale i cenné dary v podobě zlatých jehlic do kravat a stříbrných hodinek.¹²⁶

Dvě půlhodiny šermu týdně nebylo mnoho, studenti však museli povinně zvládnout i kurzy jazykové výuky a konverzace, takže někteří z nich měli potíže vše stihnout. Pokud jde o jazykovou výuku, v prvním roce se na francouzštinu přihlásilo 102 posluchačů, na němčinu 77, 62 na ruštinu a nejméně (40) na angličtinu. Vyučujícími byli univerzitní profesori či lektoři. Za Hlávkovy života stížnosti na obojí povinnou výuku nebyly slyšet. Později už tomu tak nebylo. Roku 1911 tak například Poradní sbor řešil stížnost, že někteří učitelé jazyků přicházejí na výuku nepřipraveni, a že naopak studenti považují hodiny cizích jazyků za vynucenou přítěž.¹²⁷

Stížnosti studentů se ozývaly již dříve, co byla voda na mlýn odpůrcům Hlávkovy snahy, odkazu i paměti. Dobře již nám známý časopis ČAS přinesl 1. července 1910 následující zprávu: „Z Hlávkových kolejí píše se nám: Studentstvo ústavu domáhalo se prostřednictvím Svazu Československého studentstva změny stanov Spolku Hlávkových kolejí, kterou by se studentstvu přiznalo zastoupení ve správním výboru tohoto ústavu za tím účelem, aby správní výbor byl přímo od studentstva informován o jeho poměrech a potřebách“. Správní výbor ve svém prohlášení z 19. března 1910 nabízenou součinnost přivítal, změnu stanov však odmítl. Místo součinnosti však dal přednost postihu a do letního semestru, který začínal v dubnu, nepřijal řadu studentů pro jejich absence při výuce šermu a při konverzaci v cizích řečech. Ústavní studentstvo se ozvalo memorandem o zdravotních závadách v koleji a o nevhodné kvalifikaci „šermu“ a „konverzace“ jen na základě pravidelné docházky. Správní výbor na memorandum neodpověděl, zato však 20. června opět ze stejných důvodů vyloučil deset kolegů z koleje. Podle ČASU měl být za šikany odpovědný inspektor ústavu JUDr. Plocar. Zarážející je prý zejména to, že šerm i konverzace fungují jen jako

---

¹²⁶ O výcviku a turnaji v šermu podrobněji A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 184 a 187.

¹²⁷ Viz J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 117.

Potěmkinovy vesnice. „O vedení kolejí musí se rozhodovat dle skutečné potřeby, ne dle mrtvé litery, ať je to domácí řád nebo závěť mrtvého profesora Hlávky.“¹²⁸

Josef Hlávka se těchto projevů nespokojenosti nedožil. Pokud jde o kolej, kterou vydupal ze země, dočkal se pro ni i pro něho jednoho zvlášť významného dne, totiž návštěvy Prahy jeho veličenstvem císařem Františkem Josefem I. Na blížící se slavnostní událost prezidium a rada magistrátu upozornily vedení koleje již koncem března 1907. Následně Výkonný výbor slavnosti požádal všechny spolky, ústavy a korporace na trase císařovy cesty, aby mu oznámily, zda a v kolika lidech bude mít zastoupení ve špalíru, zda jejich členové vystoupí ve stejnokroji, s prapory či hudbou. Josef Hlávka při této příležitosti vyslovil přání, „aby Jeho Veličenstvo vlastním názorem nabyl dobrého dojmu o českém studentu – student německý dotud při každé příležitosti stál v popředí a student český byl odstrkován“.¹²⁹

Budova koleje byla mimo jiné v prvním patře ozdobena girlandami, do hovorny bylo vypůjčeno zlaté pero z Akademie věd a umění, jímž se měl císař podepsat do připravené pamětní knihy. Příslib zakladatele koleje, že studenti uvítají císaře v šermířské výstroji a výzbroji, vyvolal na schůzi Ústředního sboru značný rozruch. Projevy nespokojenosti byly tak silné, že dr. Plocar byl nucen svolat řádnou schůzi, jejíž účastníci se museli podepsat na prezenční listině. Po domluvě dr. Plocara bylo přece jen vybráno 24 studentů, kteří měli císaře venku vítat ve zbrani. Více šermířských kazajek totiž v koleji nebylo. Ostatní studenti pak stáli ve špalíru, nad nímž vlály praporec, jeden bíločervený a druhý černožlutý (obr. 7). Oba pořídil pro tu tuto příležitost sám zakladatel koleje. Jistě se však nedozvěděl, že k „té rakouské nechtěl se hlásiti za Boha nikdo“.¹³⁰

Průběh této slavnostní události podrobně vylíčila Výroční zpráva Spolku studentských kolejí za správní rok 1906-1907: „Událostí nad jiné památnou a pro studentstvo ústavní a vůbec všechno studentstvo české významnou bylo, že dne 26. dubna 1907 po 2. hodině odpolední Jeho císařské a královské Veličenstvo, jedouc kolem ústav našeho, věnovalo mu nejvyšší pozornost. Způsobem dojemným a okamžiku tak slavnostního nanejvýš důstojným uvítalo studentstvo ústavní Jeho císařské a královské Veličenstvo. Také šermířský hold vzdalo studentstvo ústavní našemu nejmilostivějšímu císaři a králi. Povož zvolna jel ulicí Dittrichovou, zahrnul do ulice Jenštejské, a když Jeho Veličenstvo mezi členy Kuratoria a správního výboru spatřilo zakladatele ústavu dr. Josefa Hlávku, již volalo ho k sobě. V delší

¹²⁸ ČAS 1911, č. 179 z 19. března s. 6.

¹²⁹ Zápisník studentských kolejí 1906-1911, Archiv Univerzity Karlovy, fond Všestudentský archiv, k 53b.

¹³⁰ Podle J. POKORNÉHO, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 114. Jeho poznatky doplňuje koncept zprávy ředitele koleje uložený v osobním archivu Karla Hlávky na zámku v Lužanech.

rozmluvě vyptával se císař a král náš nejmilostivější na zařízení ústavu a účel jeho a z nevyššího uspokojení patrně bylo zvláštní potěšení nad tím, že všech 214 studentů ústavních studuje s prospěchem výborným.¹³¹ Právě tento okamžik zachytila fotografie, kterou uveřejnil časopis Český svět v čísle z 10. května 1907 pod názvem „Panovník u Hlávkovy koleje“.

Stejná Výroční zpráva s pohnutím připomenula i skon zakladatele koleje 11. března 1908 ráno. Připomínalo se v ní, jak mu koleje přirostly k srdci. Když v Lužanech údajně stával od stolu, říkával prý: „Zaplat' Bůh nastokrát za kolej!“ Po příchodu do koleje se zase nechal slyšet: „Studenti, to není dobrodiní, to je naše povinnost, co pro vás zde rádi konáme.“ I kdyby to zaznělo jen jednou, bylo to jistě upřímné. Velké smuteční oznámení v černém rámečku se na první straně odpoledního vydání Národních listů objevilo ještě téhož dne. V soudobém, pateticky nadneseném stylu v něm stojí, že národ opouští „bohatýr lásky k národu, obětavosti pro lid český a jeho kulturní poslání, jeho mecenáš ve stylu nejskvělejším, jeho dobrý genius v nejlepším a nejvlastnějším slova smyslu.“ Tento „gigant vůle“, „Grand seigneur“, ale i „muž neobsáhlého rozhledu (!)“, národu nahradil celou aristokracií, „která jediná nepoznala na sobě národního probuzení a zůstala odumřelým členem národního vrstvení“. Při výčtu zásluh Josefa Hlávky Národní listy neopomenuly zdůraznit, že se jakožto tvůrce studentské koleje stal „zakladatelem lepšího národního štěstí v budoucnosti.“

---

¹³¹ 6. výroční zpráva 1906-1907. Nepodařilo se mi zjistit, proč se tu udává vyšší počet studentů, než byla kapacita koleje.

6. Hlávkovy koleje po zakladatelově smrti

Při posledním rozloučení se stavebním radou Josefem Hlávkou 15. března 1908 v Přešticích pomluvil jménem svých dvou set kolegů i student filosofické fakulty české univerzity František Haderka. „Zůstává s námi jeho dílo“, pravil, „památka, jež nikdy nemůže zahynouti, stejně jako odkaz, který vyjádřil nejurčitěji sám svým životem a který my chceme dále nésti: ideu nejvyššího rozvíjení osobních schopností ve prospěch národního celku. A myšlenka tato jediné dodává mi síly, že mohu pronésti jménem oněch dvou set poslední sbohem.“¹³² Správní výbor uctil památku zakladatele na své schůzi 24. března 1908. Při této příležitosti prof. Kamil Henner podal návrh, aby valná hromada pozměnila první paragraf stanov v tom smyslu, že spolek má nadále nést název „Hlávkovy studentské koleje vysokých škol pražských.“ Valná hromada schválila navrženou změnu 15. října 1908.¹³³

Až do Hlávkovy smrti Správní výbor mohl s téměř jistotou počítat s tím, že mecenáš uhradí nečekané výdaje. Již tehdy se ukazovalo, že rozpočet příliš spoléhal na setrvalost cen a že v důsledku toho neměl dostatečné finanční rezervy. Ty měly zajistit dary od jiných příznivců, což vnášelo do hospodaření koleje jistou nervozitu. Čekalo se také, jaké sumy případnou koleji z ročních výnosů Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových, jež Josef Hlávka ve vlastnoruční závěti z 25. ledna 1904 ustanovil „za universálního dědice veškerého svého movitého i nemovitého jakéhokoli druhu, tak jak toto jmění projednáním pozůstalosti zjištěno bude.“ Z čistých každoročních příjmů Nadání měl 70 procent připadnout na podporu veškeré vědecké, literární a umělecké činnosti Národa českého a 30 procent pro snaživé a způsobilé studenty vysokých škol pražských. Jelikož však uvedené statutární úkoly plní jednak Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, jednak Studentské koleje vysokých škol pražských, mělo Nadání na základě připojeného statutu s oběma institucemi vstoupit do přímého spojení.¹³⁴

Jelikož však mezitím pokročilo z iniciativy Albína Bráfa a Josefa Hlávky zakládání Národohospodářského ústavu natolik, že 25. srpna 1905 měl již vypracovány stanovy, nastala

---

¹³² Vyňato z větší části projevu, kterou otiskl Jiří POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, Praha 2005, s. 281.

¹³³ Viz Zápisník Studentských kolejí 1906-1911, Archiv Univerzity Karlovy, Všestudentský archiv k 53B.

¹³⁴ Cituji tu podle ustanovení Hlávkovy závěti, která byla převzata do Nadační listiny Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových z 29. října 1911. V tištěném znění, jež Nadační správa vydala v Praze roku 1917, s. 1-2.

potřeba ustanovení závěti doplnit a upravit. Hlávka tak učinil smlouvou s c. k. finanční prokuraturou v Praze, kterou ujednal 6. února 1906. Změna spočívalo ve zmenšení podílů z ročního výtěžku Nadání v případě Akademie na 55 procent a pro Koleje na 20 procent. Zbývajících 25 procent mělo nyní připadnout Národohospodářskému ústavu.¹³⁵ Ani jedna z obou ochuzených institucí nebyla s tímto dodatečným přerozdělením spokojena. Správa Hlávkových kolejí namítala, že Národohospodářský ústav tehdy de facto byl součástí Akademie, takže měl mnohem menší správní výdaje, Akademie zase mínila svou ztrátu zmenšit svévolným přerozdělením čistého výnosu v poměru 55 : 20 : 25. To však bylo v rozporu s ustanovením Hlávkovy závěti, takže výsledná dohoda byla oboustranným kompromisem. Akademii mělo připadnout 58,5 procenta a Hlávkovým kolejím 21,5 procent. Abychom si učinili konkrétní představu, pak stačí uvést, že z celkové sumy rozděleného výnosu za rok 1909 ve výši 185.000 korun, na Hlávkovy koleje připadlo 39.775 K.¹³⁶

Sotva se koncem roku 1909 uvolnil majetek z Hlávkovy pozůstalosti, který byl zablokovan úředním řízením, nastaly Správnímu výboru jiné starosti. Ty vznikly v důsledku zmíněné již účasti tří zástupců studentstva v nově vytvořeném Poradním sboru. Tato okolnost byla v rozporu s odkazem, který ve prospěch Hlávkových kolejí učinil Karel Kubeš. Tento emeritní ředitel cukrovaru si vymínil, že zůstane v platnosti ustanovení vylučující ze členství v Spolku osoby bez samostatného postavení, tj. studentstvo. Posléze se podařilo očištěnou sumu 94.722 korun rozdělit tak, že 30.000 bylo použito pro zřízení tří míst zakladatelských pro studenty České vysoké školy technické, 30.000 pro podporu chovanců nastupujících vojenskou službu či zaměstnání a zbývajících 34.722 korun na zahraniční cesty chovanců v posledních dvou ročnících studia. Mnohem větší sumu, zhruba 550.000 korun odkázal Hlávkovým kolejím statkář dr. Heřman Janovský z Trpoměch. Jelikož odkaz nebyl ničím podmíněn, Správní výbor dostal příležitost sanovat některé zanedbané fondy, mimo jiné cestovní a rigorózní.¹³⁷ Nezanedbatelný pro rozpočet koleje byl dar 250.000 korun od manželů Stibralových.¹³⁸

Netrvalo dlouho a mezi Správou Hlávkových kolejí a Nadáním vzniklo napětí, které 15. února 1912 vyvrcholilo rezignací JUDr. Václava Plocara, prof. Kamila Hennera a dalších čelných členů Správního výboru. Trnem v oku představitelům Nadání, jemuž stál v čele

---

¹³⁵ Také příslušná ustanovení této dodatečné smlouvy se staly součástí Nadační listiny (s. 4-5).

¹³⁶ Tato složitá finanční a právní ujednání ostrých rozporů osvětlil J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, a to v kapitolách věnovaných Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových (s. 161-164) a Národohospodářskému ústavu (s. 207).

¹³⁷ Údaje o těchto odkazech obsahují Výroční právy za léta 1910/11 a 1912/13.

¹³⁸ Zmiňuje ho A. LODR, *Josef Hlávka*, s. 188.

současný prezident Akademie JUDr. Antonín rytíř Randa, bylo Plocarovo důsledné lpění na Hlávkových záměrech. V první řadě šlo o nedostatky ve finanční evidenci Nadání, dále též o kompetenční spory při obsazení místa administrátora. Zdá se, že Plocarova kontrolní činnost vadila i ctihodnému prezidentovi Akademie, proti jehož společenské prestiži a politické váze neměla Správa Hlávkových kolejí naději se prosadit.¹³⁹

Obnovený Správní výbor včele s viceprezidentem Zemského soudu Janem Dvořákem si sice počínal v duchu Hlávkova odkazu, avšak ani jemu nebylo dopřáno hospodářské poměry koleje stabilizovat. Zabránilo mu v tom vypuknutí První světové války na přelomu července a srpna 1914. V domnění, že válka přeruší výuku na vysokých školách, Správní výbor se již 11. srpna téhož roku usnesl dát kolejní budovu k dispozici rakouskému Červenému kříži. Když se ukázalo, že výuka bude pokračovat, Správní výbor ve shodě se zástupci rakouského Červeného kříže vzal nabídku zpět a Hlávkovy koleje tak i ve válečné době mohly plnit, byť v omezené míře, své poslání. Válka však zasáhla do dění v koleji svou drtivou mašinerií, neboť 85 chovanců koleje bylo povoláno do vojenské služby. Správní výbor rozhodl, že jejich místa zůstanou neobsazena. Přestože nadále byli studenti přijímáni jen 164 míst, hospodaření koleji to neusnadnilo.

Během války neúměrně ve srovnání s předchozími lety vzrostla režíe na jednoho chovance. Zvlášť výrazné to bylo u potravin, jichž byl navíc nedostatek. Zarážející bylo, že lužanský statek přestal do koleje dodávat potraviny. Správa Nadání tu respektovala válečné předpisy více, než tehdy bylo běžné. Vedení koleje sáhlo tudíž k svémoci, o níž se ve svých vzpomínkách zmiňuje tehdejší ředitel koleje Antonín Fiala: „Nastěhování každého přijatého chovance do koleje bylo spojeno s podmínkou, že doma nebo kdekoli jinde opatří pro kolej nějaké množství mouky, másla a podobných potravin, jež mu pak byly zaplacený nad úředně stanovenou cenu. Opatření toto se celkem osvědčilo, vyvolalo v život rozsáhlou aprovizační svépomocnou agendu a přineslo koleji vítanou pomoc v největší nouzi.“¹⁴⁰

Mnohem více než dříve tak byla kolej závislá na darech příznivců. Těch na štěstí přibývalo, takže úměrně tomu stoupl podíl vlastních zdrojů koleje z dřívějších 11 na 15 procent. Také suma za poplatky od studentů poklesla, takže se pomalu začalo zvyšovat zadlužení vůči základnímu jmění.¹⁴¹ Nebylo ani divu, že se začaly šířit pochybnosti o poctivém vedení koleje. Některé částky byly použity pro uspokojení zaměstnanců koleje, kteří si vynucovali

---

¹³⁹ Shrnuji tu podrobné vyličení konfliktu u J. POKORNÉHO, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 118-121.

¹⁴⁰ Antonín FIALA, *Z válečného zásobování Hlávkových kolejí*, in: *Hlávkovy studentské koleje 1904-1934*, Praha 1934, s. 69-78.

¹⁴¹ Více k tomu J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 124-129. Podrobné údaje poskytují Výroční zprávy (obr. 13)

dávky v naturáliích apod. Podle některých studentů se ředitel koleje, který býval důstojníkem rakouské armády, měl chovat jako Němec. Jiná soudobá svědectví ho však představují jako laskavého Čecha, který dobře pečoval o studenty. Poslechněme si ještě jednu část jeho válečných pamětí: „Jedli jsme tehdy velice primitivně a dnes by dozajista a právem vznikla v koleji revoluce, kdyby bylo k obědu předloženo to, na čem si váleční kolejáci pochutnávali. Byla to starost dnem i nocí, duševní i fyzická námaha, a ten kdo to prodělal jako obstaravatel, může se dnes diviti, že se mu to celá čtyři léta do té míry dařilo.“¹⁴²

Až dosud byla řeč pouze o studentech, chovancích a kolejácích. První ohláška ženské emancipace na tomto ryze mužském hájemství se překvapivě objevila ve třetím roce První světové války. Sdružení akademicky vzdělaných žen v říjnu 1916 zaslalo Správnímu výboru Hlávkových kolejí žádost o příspěvní ze základu finančních zdrojů. Stalo se tak v době, kdy, jak už víme, se základní jmění Spolku ztenčilo. Na druhé straně Josef Hlávka tím, že ženy výslovně ve svých nadačních počinech nezmínil, ženy z okruhu své mecenášské podpory ani nevyloučil. Kromě toho, jak žadatelky uvedly, jeho druhá choť Zdenka založila Dívčí studijní nadání. Zřejmě i z tohoto důvodu se Správní výbor rozhodl pro studentky vyčlenit čtyři chovanecká místa v nadačním domě v Salmovské ulici, a to za stejných podmínek, jež platily v Hlávkových kolejích. Jiného mínění bylo Kuratorium, které 13. dubna 1917 usnesení Správního výboru zamítlo.¹⁴³

Členové kuratoria byli zřejmě při hlasování vedeni obavami o zatížení koleje dalšími závazky. Skutečně se také finanční a zásobovací potíže koleje na konci války zhoršily do té míry, že hrozilo omezení kolejní podpory na pouhé bydlení. Než se tak mohlo stát, válka skončila a studenti z Hlávkovy koleje při převratu 28. října 1918 nadšeně „čistili“ pod vedením svého kolegy Sochora domy a ulice od rakouských orlů.¹⁴⁴ Již předtím studenti Hlávkových kolejí navzdory svému zakladateli, který by nepochybně do poslední chvíle zůstal loajální vůči rakousko-uherskému mocnářství, vystupovali při řadě národně emancipačních akcích. Mimo jiné tak drželi pořadatelskou službu v pražském Obecním domě 13. dubna 1918, kdy Alois Jirásek přečetl Národní přísahu českých spisovatelů.

Ještě v jedné věci kolejáci dokázali na konci války svoji soudržnost. Když epidemie španělské chřipky zachvátila Prahu, vyžádala si mezi nimi čtyři oběti. Kolejáci se však semkli, ukázněně dodržovali pravidla a medicí mezi nimi obětavě ošetřovali nemocné.

---

¹⁴² A. FIALA, *Z válečného zásobování Hlávkových kolejí*, s. 69-78.

¹⁴³ Na tuto často přehlíženou epizodu záslužně upozornil J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 125-126.

¹⁴⁴ Viz k tomu vzpomínky Ladislava HYBNERA, *V koleji za války*, in: *Hlávkovy studentské koleje 1904-1934*, Praha 1934, s. 81-85 a Janko PEŠICE, *Kolejáci za světové války*, tamtéž, s. 79-80.

Z války se se snad vrátili všichni, kteří narukovali. Jistoty v tom není. Většinou se vrátili do koleje a dožadovali se, aby jim „civilní beáni“, to jest nejmladší studenti, uvolnili pokoje. Dokonce si založili „sovět“, aby účinněji prosadili své požadavky. Nepochybně v tom byl jistý ohlas zážitků z Ruska, představitelé této rady veteránů se však později uplatnili ve státních orgánech, takže nešlo o bolševiky. Byl mezi nimi i historik a pozdější docent na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy František Roubík, jemuž vděčíme za spolehlivé vzpomínky na tuto dobu.¹⁴⁵

Správa koleje řešení nalezla, v jeho důsledku však stanula před neméně závažným problémem. Studenti dopravili z kasáren vypůjčené kavalce, které přišly do pokojků nejmladších studentů. Ti pak dočasně spali po třech nebo po čtyřech. Počet ubytovaných se však v zimním semestru zvýšil na 241. Pro třicet krků navíc bylo třeba nalézt obživu a odpovídající finanční prostředky. Člen Správního výboru prof. Josef Bertl, který jednal s Národním výborem o podporu kolejí, prosazoval návrh, aby se Hlávkovy koleje spojily s Mensou, zabraly Strakovu akademii a společně poskytly zaopatření několika stům studentů, a to s pomocí armádních přidělů. Z tohoto dobře míněného, avšak neproveditelného návrhu rychle sešlo, když Strakovu akademii začaly využívat instituce nově budované státní administrativy. Teprve v roce 1921 větší část budovy připadla Ústřednímu svazu československého studentstva, který zde umístil akademickou knihovnu, všestudentský archiv a později Akademický dům.¹⁴⁶

V poválečné atmosféře činorodé aktivity a očekávání lepších zítřků nezůstávali stranou ani studenti Hlávkových kolejí. Iniciativy se chopil Josef J. Hrdlička, jinak delegát Svazu československého studentstva, který 10. února 1919 jménem řady studentských spolků podal hned dvě memoranda. První s odvoláním na samostatný stát a nové úkoly národního společenství navrhl způsob, „jak umožniti kolejnímu studentstvu bezprostřední styk s cizinou, jakož i studium na školách světových“. Spolek Hlávkových studentských kolejí měl s obdobnými zahraničními ústavy vyjednat reciproční pobyty za stejných podmínek. Návrh přitom opomíjel jednak podmínky přijetí do koleje ustanovené Josefem Hlávkou, jednak finanční možnosti v poválečné době.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ F. ROUBÍK, *Josef Hlávka*.

¹⁴⁶ I tuto etapu podrobně zpracoval J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 132-133, který využil zápisy o schůzích Poradního sboru z let 1918 a 1919. O využití Strakovy akademie po první světové válce stručně poučuje web Úřadu vlády ČR.

¹⁴⁷ Na nedostatky návrhu upozornil J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 132-133. Memorandum Josefa J. Horčičky je uloženo ve fondu Všestudentského pod signaturou k 198b v Archivu Univerzity Karlovy.

Druhé memorandum navrhovalo reformu vedení a správy Hlávkových kolejí. Šlo nepochybně o citlivou otázku, neboť hned první bod požadoval odvolání neschopného správce, výše již zmíněného Antonína Fialy. Jeho nástupcem se měl stát úředník s akademickým titulem, aby lépe rozuměl studentům a dokázal jim kompetentně poradit. Aby jeho společenská role měla náležitou váhu, měl získat odpovídající plat a titul ředitele. Memorandum se dále dožadovalo modernizace kolejního vybavení a lepšího finančního ohodnocení personálu. Ani navrhovatel Horčíčka, ani další reformně naladěni studenti přitom netušili, že hospodaření koleje právě procházelo krizovým obdobím. Podle srovnávací tabulky ročních nákladů na jednoho chovance, kterou sestavil prof. Jiří Pokorný, činila tato částka ve správním roce 1913/1914 344 korun, na konci války již 1310 korun a v letech 1920/1921 dokonce 2745 korun. Pak sice ve správním roce 1922/1923 výdaje poněkud poklesly na částku 1663 Kč, i ta však 8x převyšovala náklady, s nimiž počítal Josef Hlávka.¹⁴⁸

Na druhé straně se však od Hlávkovy doby výrazně změnilo složení zdrojů, z nichž byly hrazeny prudce stoupající náklady. Z Nadání Hlávkových sice během zkoumaných dvaceti pěti let přicházely téměř dvojnásobně zvýšené sumy, jejich podíl na rozpočtu koleje však ještě více poklesl. Platilo to i pro výnosy ze základního jmění a jejich fondů. Jelikož výnos příspěvků také poklesl, bylo jedinou možností jak nahradit díry v rozpočtu státní a jiné subvence. V březnu 1920, krátce před volbami, se kulturní a rozpočtový výbor Revolučního Národního shromáždění usnesl doporučit vládě, aby od roku 1921 zařadila do rozpočtu položku 180.000 Kč jako subvenci Hlávkovým kolejím na pokrytí jejího schodku.¹⁴⁹

Úvahy o změnách subvencí vyplácených Ministerstvem školství a národní osvěty dělaly vedení Hlávkových kolejí vrásky na čele. Pověsti o těžkém finančním stavu tohoto ústavu proskočily i na veřejnost. Osmého března 1926 o nich informovaly Lidové noviny, kterým se donesly stížnosti chovanců vůči nehospodárné správě, jež zatížila rozpočet zbytečně nákladnými opravami a investicemi. Jmenovitě kritika směřovala proti správci koleje Horčíčkovi.¹⁵⁰ Méně zaujatý pisatel Národních listů z 2. března téhož roku zdůraznil naléhavou potřebu obětavé finanční i morální pomoci veškeré české veřejnosti ústavu s tak významným humánním a národním posláním.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ Viz J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 135-136.

¹⁴⁹ Stenoprotokol ze 135. schůze Národního shromáždění československého z 26. března 1920: Zpráva I. výboru kulturního, II. výboru rozpočtového o návrhu členů Národního shromáždění dr. Mareše a dr. Lukavského (tisk č. 2454) na poskytnutí na poskytnutí subvence Hlávkovým studentským kolejím českých vysokých škol pražských k úhradě ročního schodku (tisk č. 2661).

¹⁵⁰ Těžký finanční stav Hlávkovy studentské koleje v Praze, Lidové noviny roč. 34, č. 122 z 5. března 1926.

¹⁵¹ Neutěšený finanční stav Hlávkových stud. kolejí č. v. š. p., Národní listy č. 71, z 12. března 1926.

Od školního roku 1926/1927 se subvence změnila v přímou podporu nemajetným a pilným posluchačům na byt a stravu. Díky tomu pak plný kolejní poplatek ve výši 300 Kč platilo jen deset z celkového počtu 220 chovanců. Zbývající kolejáci platili mnohem méně, ti nejvíce potřební jen 409 Kč. Nebýt však skutečně velkorysého odkazu ing. Josefa Winklera († 1927) Hlávkovým kolejím by se zřejmě dluhy z minulých let nepodařilo splatit. Tento ředitel cukrovaru se darem dvou a půl miliónu Kč stal po Josefu Hlávkovi druhým největším dobrodincem koleje. Darovaná suma postačila nejen k jednorázovému zaplacení celého dluhu, ale i ke zřízení deseti míst plně hrazených pobytů na počest ing. Winklera. Naopak žádosti o zvýšení příjmů z Nadání narazily na odpor představitelů České akademie věd, kteří rovněž stáli v čele nadační správy.¹⁵²

Část studentů Hlávkových kolejí radikálně smýšlela i na počátku dvacátých let. Bližší než zakladatelův odkaz jim byly potřeby jejich doby a tužby proudů, k nimž se hlásili. Více méně však šlo jen o slovní projevy nepřesahující práh koleje, neboť jen několik kolejáků se angažovalo přímo v politických stranách.¹⁵³ Profesor České vysoké školy technické v Brně i v Praze Josef Bertl (1866-1955) přitom opětně přijal 12. března funkci předsedy Správního výboru jen pod podmínkou, že studentstvo přestane s rozvratnou činností proti zasloužilým pracovníkům. Přesto i tento profesor pozemního stavitelství a úspěšný stavitel zcela opomenul Hlávkovy záměry, když se bez souhlasu členů Správního výboru pustil do rozsáhlé stavební úpravy kolejní budovy. Za své přitom vzala Hlávkovi tak drahá „šermírna“, kterou změnil ve sklad a prodal její šermířskou výzbroj a výstroj. Studenti, kteří dříve proti povinné výuce šermu občas protestovali, nyní se jí na Nadační správě dožadovali a stížnosti dokonce adresovali i ministerstvu školství a národní osvěty (MŠANO).

Nespokojenost studentů propukla na začátku zimního semestru, po návratu z prázdnin. Na plenární schůzi 29. září 1921 shromáždění chovanci jednomyslně vyslovili svoji nespokojenost se zbytečnými adaptacemi, za něž činili odpovědným předsedu Správního výboru Josefa Bertla. Vedle zrušení šermírny jim bylo trnem v oku zřízení reprezentačních místností na místě šesti chovaneckých pokojů. V prohlášení zaslaném dennímu tisku byla závěrem vyslovena výzva k rezignaci celého Správního výboru.¹⁵⁴

---

¹⁵² Podrobněji k tomu opět J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 138-140.

¹⁵³ Plyne to ze vzpomínek Josefa MACKA, *Vzpomínka na „matadory“*. *Od jednoho z nich*, in: *Hlávkovy studentské koleje 1904-1934*, Praha 1934, s. 6-19.

¹⁵⁴ Vycházím tu z výstřižku v osobním archivu Karla Hlávky, na němž je psacím strojem připojeno: *Národní politika* (?) IX. 1921. Tento údaj se mi nepodařilo ověřit.

Řešení se časem našlo v přesunutí povinných dvou hodin týdně do tělocvičny sportovního zařízení Marathon v Černé ulici. V prvním ročníku se každý chovanec musel naučit základům šermu, čímž bylo Hlávkovu požadavku učiněno zadost.¹⁵⁵

Napětí mezi Správou Spolku Hlávkových kolejí a studentstvem ovšem vzrůstalo jen čas od času. Často se týkalo pouze stravy, to však stačilo, aby pro Správu studenti zůstali „chovanci“, zatímco oni sami se nazývali „kolejáky“. Jak léta ubíhala, přibývalo bývalých kolejáků, kteří získali dobré postavení anebo odborné renomé. Někteří z nich považovali za svou povinnost odvděčit se mateřské koleji, která jim díky Hlávkovi umožnila vystudovat. Jejich původně volné sdružení se 20. listopadu 1924 přeměnilo na Spolek bývalých chovanců Hlávkových studentských kolejí. Členy spolku se do roku 1938 stalo 319 akademiků, z jejichž příspěvků a darů byla zřízena další tzv. založená místa. Nového Hlávků, po němž volal leták spolku z roku 1924, kolej sice získala jen jednoho v osobě ing. Winklera, ten však přišel v pravý čas.¹⁵⁶

Přes všechny potíže a nesnáze finanční i správní povahy Hlávkovy koleje nadále plnily své národně i sociálně zaměřené poslání včetně jeho výchovné a vzdělávací náplně. Velkou výhodou pro každého kolejáka bylo, jak se dovídáme ze vzpomínek jednoho z nich, „že stejný obor studovalo více studentů, kteří si navzájem pomáhali, konzultovali a mnohé problémy společně řešili. Někteří během studia pracovali jako volontéři a demonstrátoři. Ve vyšších ročnících i jako výpomocní asistenti mohli nabídnout podrobnější vysvětlení obtížnějších problémů, vzájemně si pak pomáhat. Nás mediků ve stejném ročníku bylo asi dvanáct, a nepamatuji si, že by byl některý musel pro špatný prospěch kolej opustit.“¹⁵⁷ Tak jako za Hlávkova života i na konci třicátých let studenti museli na zvláštním formuláři s názvem „Přehled studijní“ vykazovat vykonání předepsaných zkoušek a kolokvií za uplynulý semestr, a to alespoň s dobrým prospěchem.¹⁵⁸

Podle téhož medika, jímž byl pozdější profesor anatomie na lékařské fakultě Karlovy univerzity v Plzni Jaroslav Kos (1917-2012), byl ještě v druhé polovině třicátých let minulého století pobyt v Hlávkově koleji nejlevnější ze všech vysokoškolských kolejí v Praze.¹⁵⁹ Za

---

¹⁵⁵ O přesunu tělocvičny J. KOS, *Bydlení a studium v Hlávkových kolejích*, s. 126.

¹⁵⁶ Většinu údajů přináší článek 10 let Spolku bývalých chovanců Hlávkových studentských kolejí ve 33. výroční zprávě za léta 1933/1934.

¹⁵⁷ J. KOS, *Bydlení a studium v Hlávkových kolejích*, s. 126.

¹⁵⁸ Potvrzuje to Josef JÍRA, *Hlávkova studentská kolej českých vysokých škol. Osudy lidí a budovy v období od založení do konce II. světové války*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 129.

¹⁵⁹ K ubytování studentů v první republice Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování českých vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918-1939*, HOP. Historie - Otázky – Problémy 2, 2010, č. 1, s. 99-109.

vše, co jim kole poskytovala, studenti měsíčně platili pouze 249 Kč.¹⁶⁰ Denní penze činila 8 Kč, která se i v této době ještě odečítala, když se koleják odhlásil od stravování. Kdo dostal celé stipendium ve výši 200 Kč měsíčně, nemusel téměř nic doplácet. Výše stipendia ovšem, záležela na nemajetnosti celé rodiny. Tzv. „založených míst“ s měsíčním výnosem 30 až 40 Kč během doby přibývalo, takže snad každý koleják jedno takové „založené místo“ měl, a to často za vynikající prospěch. Při nástupu do koleje bylo třeba složit zálohu na kolejné ve výši 240 Kč, která byla před prázdninami vyúčtována. Vzhledem k stipendiím a příspěvkům ze „založených míst“ doplatky zpravidla nebyly vysoké.¹⁶¹

Pozoruhodné svědectví o zachovávání většiny pravidel kolejního soužití z doby Josefa Hlávky lze nalézt v předtištěném dopisu Správního výboru Hlávkových studentských kolejí z roku 1938. Oznámení o přidělení volného místa ve spolkovém ústavu na jeden semestr obsahuje vedle všeobecně již známých pokynů a údajů řadu zajímavých drobností. Tak např. se zde praví, že stravování je pro každého chovance „bezvýjimečně závazné“, že přinášeti vlastní peřiny není dovoleno a že při nástupu do ústavu každý zaplatí 14 Kč na tiskopisy a na úhradu škod způsobených nevypátranými původci.¹⁶²

V roce 1938 se i v Hlávkových kolejích projevil předzvěsti blížící se katastrofy. Kolejáci se ukázněně zapojili do teoretické i praktické branné přípravy a podřídili se i usnesení, podle něhož si měli pořídit před počátkem nového školního roku plynovou masku. Následky mnichovského diktátu z 30. září 1938 se nutně musely projevit na jednání Správního výboru 14. října téhož roku. Nic se nedalo spolehlivě předvídat, což se mimo jiné týkalo otázky, zda MŠANO bude dále vyplácet studentům stipendia. Jindy vysoký zájem o místa v koleji rapidně poklesl na 106 chovanců, takže se zvažovala možnost, zda se vyplatí dále pro studenty vyvářet. Začalo se již také proslýchat, že židovští posluchači nebudou moci dále v kolejích bydlet.¹⁶³ To vše se záhy ukázalo ještě v horším světle.

Okupaci okleštěné republiky 15. března 1939 a následné zřízení Protektorátu Čechy a Morava záhy na svém stole poznali i studenti v Hlávkově koleji. Po zavedení přidělového systému byly bohaté studené večeře nahrazeny teplými jídly bez masa. Někteří studenti je odmítali, neboť netušili, co vše je ještě čeká. Jeden z nich, medik Jan Opletal, se stal první obětí a zároveň i hrdinou studentského odporu. Jeho účast na pohřbu byla zcela vědomá i

---

¹⁶⁰ Autor zevně opomenul započíst měsíční režii za praní prádla, úklid apod. Tento poplatek činil měsíčně 60 Kč. I tak celkový částka 300 Kč byla o 150 Kč menší, než studenti platili v jiných kolejích. Uvádí to J. JÍRA, *Hlávková studentská kolej*, s. 130.

¹⁶¹ J. KOS, *Bydlení a studium v Hlávkových kolejích*, s. 126-127.

¹⁶² Předtištěný formulář, který se nalézá v Archivu Josefa Hlávky na zámku v Lužanech, má na druhé straně tiskárenskou značku s datem 1938.

¹⁶³ Shrnuji tu výklad J. POKORNÉHO, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 148-150.

promyšlená, o čemž svědčí jeho vystoupení na kolejní schůzi, která demonstraci na paměť vzniku samostatné Československé republiky předcházela.¹⁶⁴ Většinou se při líčení událostí při pražských demonstracích v sobotu 28. října 1939 zapomíná na to, že na rohu Mezibranské a Žitné ulice byl neznámým nacistou zastřelen dělník Václav Sedláček. Medik Opletal byl postřelen neznámým mužem do břicha nedaleko odtud na rohu Žitné ulice a Smeček v půl sedmé. Přestože byl okamžitě odvezen na I. chirurgickou kliniku profesora Arnolda Jiráska, nepodařilo se ho zachránit a po čtrnácti dnech 11. listopadu skončil.

Zprávu o smrti Jana Opletala téměř okamžitě v koleji rozšířil smuteční plakát. Jeho rodiče si ho přáli pohřbit doma ve Lhotě u Nákla, neměli však nic proti tomu, že mu jeho kolegové uspořádají vlastní rozloučení v Praze. Organizace tryzny se ujal předseda kolejní samosprávy medik Max Martischnig. Přípravou pohřbu byly okupační orgány zaskočeny a snad i proto povolily krátký pohřební průvod na Albertově, když se ředitel koleje ing. Václav Weiser a předseda kolejní samosprávy svými podpisy zaručili za hladký průběh pohřbu. Navíc Martischnig na žádost rektora Univerzity prof. Bedřicha Hrozného vyzval studenty, aby zachovali důstojný klid a nedali se strhnout k násilným protestům.

Samotné rozloučení ve středu 15. listopadu 1939 proběhlo poklidně pod dozorem české policie. Zhruba čtyři tisíce studentů se po uložení rakev do pohřebního auta a po zazpívání státní hymny v klidu rozešly. Policie sice převezla rakev na nádraží, některé skupiny se však porůznu dále shromažďovaly, provolávaly slávu zaniklé republiky, vykřikovaly „Pryč s Hitlerem“ či „Němci ven“ a zpívaly píseň „Hej Slované“. Demonstrace na Karlově náměstí, Národní třídě a dnešním Palachově náměstí pokračovaly celý den. Hlavní incident se odehrál před Právnickou fakultou. A protože několik Němců utrpělo lehčí zranění, německé pořádkové síly vtrhly na půdu fakulty. Dvacet zatčených, většinou studentů pak podrobily surovému výslechu v Petschkově paláci.

Události pak dostaly prudký spád. Hned následujícího dne 16. listopadu vůdce Říšskoněmecké říše Adolf Hitler nařídil zatknout vůdce demonstrace a exemplárně popraviti tři studenty za každého Němce, který byl zraněn při demonstraci. Pod vedením velitele policie a říšského sekretáře K. H. Franka proběhla v pátek 17. listopadu zvláštní akce (Sonderaktion), jejímž úkolem bylo zatknout studentské vůdce. Podle očitého svědectví studenta Josefa Jíry „Hlávkovu studentskou kole přepadly policejní oddíly SS asi v půl čtvrt ráno a s hurónským řevem nám nařizovaly: *Los, los, anziehen* a rozdávaly rány hlava nehlava kolem sebe jako

---

¹⁶⁴ Z rozsáhlé literatury viz zejména Tomáš PASÁK, *Hlávkovy koleje na podzim roku 1939 a jejich význam v protifašistickém boji českého lidu*, Acta polytechnica. Práce ČVUT v Praze. Řada 6. Všeobecná č. 4, 1990, s. 115-120 a týž, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha 1997, s. 37-66 a Josef LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, Praha 2000, s. 52-63.

pominutí. My jsme nevěděli, co se děje. Zároveň s nimi přijeli asi tři gestapáci v civilu a ti se sháněli po Martischnigovi. *Wo ist Martischnig?* a *Wer ist Martischnig?*, řvali po chodbách a na schodišti kolen budovy. Nepochybně byl Martischnig určen gestapem jako jeden z těch, kteří měli být popraveni.¹⁶⁵

Předsedovi studentské samosprávy se téměř zázračně podařilo uniknout do Velké Británie. Ostatní studenti Hlávkovy koleje takové štěstí neměli. Všichni spolu s ředitelem ing. Weiserem byli vyhnáni před budovu, kde museli nastoupit do připravených autobusů bez sedadel. Ve velké budově jízдарny Ruzyňských kasáren byli rozděleni do dvou skupin. Studenti mladší dvacet let a zaměstnanci koleje byli z jízдарny odvedeni a večer propuštěni. Studenti, jimž bylo dvacet let a více, nastoupili kolem půlnoci do připraveného vlaku, který je odvezl do koncentračního tábora v Sachsenhausen Oranienburg. Všichni odvlечení studenti z Prahy i Brna byli uvězněni bez soudního řízení na základě výnosu o tzv. zvláštním řízení (Sonderbehandlung).

Celá akce byla výstrahou protektorátní vládě, která musela mít na paměti další osudy studentů. Na základě intervencí prezidenta Emila Háchy a vlády byly studenti po malých skupinách propouštěni až do roku 1943. Osmnáct z nich včetně dvou „Hlávkařů“, filozofa V. Dvořáka a přírodovědce J. Průška, se nevrátilo, někteří další pak zemřeli na následky pobytu v koncentračním táboru. Po nástupu Reinharda Heydricha jako říšského protektora v roce 1941 byli za protistátní činnost popraveni dva bývalí studenti Hlávkových kolejí, ing. Oto Runa a ing. František Homola. Další „Hlávkař“ ing. František Holoubek byl sestřelen nad Středozeemním mořem, při pochodu smrti v dubnu 1945 zemřel JUDr. Josef Zeman a ještě 2. května 1945 byl v Terezíně popraven člen Předvoje Antonín Pacovský. Listinu hrdinů odboje bývalých studentů Hlávkovy koleje doplnil František Stavělík, který padl na pražských barikádách.¹⁶⁶

Pohnuté dny čekaly i budovu Hlávkovy koleje, která byla s platností od 16. listopadu 1939 zabavena ze státně bezpečnostních důvodů. Na výslovný příkaz gestapa účetní ředitel František Quadrát prodal zásoby a propustil personál. Během následujícího roku bylo všechno zařízení pokojů i vybavení kuchyně prodáno a zbytek inventáře byl uložen do pěti pokojů. Celá uvolněná budova byla pak stále ještě formálně existujícím Spolkem pronajata Zemskému úřadu. Po atentátu na říšského protektora Heydricha byl 28. července 1942 Spolek v důsledku politických nepokojů na podzim roku 1939 rozpuštěn a jeho majetek včetně většiny hotovosti ve výši přes 4 a půl milionu protektorátních korun zabaveno.

---

¹⁶⁵ Svědectví J. JÍRY, *Hlávková studentská kolej*, s. 132.

¹⁶⁶ Výčet persekucí a obětí zachytil J. JÍRA, *Hlávková studentská kolej*, s. 132-135.

Po konci II. světové války Zemský národní výbor sice 2. listopadu 1946 činnost spolku obnovil, budovu mu však nevrátil. Další likvidační krok následoval 15. dubna 1946, kdy Ředitelství národní bezpečnosti jednatelem Spolku JUDr. Arnoštu Barboříkovi oznámilo, že před dvěma dny zastavilo činnost Spolku, neboť jinak „bylo by ohroženo ubytování a stravování studentstva v Praze, rozrušen celý hospodářský plán výstavby studentského ubytování a stravování, vnesen tak neklid mezi studenty a tím porušen veřejný pokoj a řád.“¹⁶⁷ Slibný pokus o navrácení budovy v Jenštejnské ulici po obnovení činnosti Spolku v roce 1947 krátce nato zhatil komunistický převrat v únoru 1948.

---

¹⁶⁷ Cituji podle J. POKORNÉHO, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 157.

7. Závěrečné zamyšlení

Evropské studentské koleje mají téměř osm set trvajících historií. Jejich kontinuitu až do současnosti je možné snadno vysledovat v Oxfordu a v Cambridge, nikoli však na kontinentě. Ve střední Evropě, nejen v Čechách, ale i v Rakousku, Německu, v Polsku a Maďarsku lze kolejní systém doložit od konce 14. století. Praze v tomto ohledu náleží prvenství, zde také již za vlády prvních Lucemburků bylo založeno několik kolejí určených výhradně pro chudé studenty. Ve středověkých kolejích a v tzv. bursách profesorů se učilo, ne vždy však všechny předepsané obory a knihy.

V Praze studentské koleje středověkého typu, které byly dosti sociálně otevřené nadaným jedincům z městských i vesnických vrstev zanikly krátce po roku 1620. Jejich úlohu převzaly, rozšířily a modifikovaly koleje jezuitského řádu. Po jeho zrušení roku 1773 vzaly za své i řádové domy, a to v celé habsburské monarchii. K jejich náhradě nebo adaptaci nedošlo, i když nechyběly snahy vzniklou slabinu vysokoškolského systému částečně zaplnit privátní iniciativou mecenášské povahy.

Dosavadní bádání o studentské koleji vzniklé díky podnětu, plánům, osobnímu úsilí a zejména obrovské finanční subvenci Josefa Hlávky většinou opomíjelo skutečnost, že koleje měly v Praze i jinde dlouhou tradici. Tato práce se snaží naznačit, že některé prvky Hlávkovy zakladatelského záměru, zvláště to platí o charitativní a nacionální motivaci, lze doložit mnohem dříve. Pomineme-li biskupské semináře a školy církevních řádů, jejich prvořadým posláním byla příprava světského i řeholního duchovenstva, studenti museli hledat ubytování v privátu. Uvolnění ze svazujících řádů církevních institucí dávalo studentům jistou volnost v jednání i pobytu mimo učební prostory. Na druhé straně byli z možnosti vyššího vzdělání vyloučeni nemajetní studenti z venkova, kteří v Praze neměli příbuzné a kteří se nemínili upsat službě církvi.

Josef Hlávka nedospěl k svému sociálně i národnostně charitativnímu záměru jen osobní motivací na základě svých vlastních prožitků z pražského a vídeňského studia. Potřeba levného a důstojného ubytování nadaných studentů byla stále výraznější, neboť po celé 19. století prudce rostl počet vysokoškolských studentů. A jelikož ubytování v privátu nebylo každému studentu dostupné, souběžně se i v Praze vynořilo hned několik pokusů o založení stipendií, nebo přímo příbytků pro chudé studenty. Nadací zvláštního druhu byla v Praze

Strakova akademie, která však byla určena jen pro mladé muže urozeného původu. O Hlávkově přímém vzoru lze mluvit v případě vídeňského Asylvereinu.

To co Josefu Hlávkově v mládí chybělo, co považoval za nedostatek svého vzdělání, snažil se ve stáří nabídnout skutečně nadaným, avšak prokazatelně nemajetným studentům. A to se vším všudy, včetně výuky šermu, která byla v měšťanské Praze na rozdíl od císařské Vídně, znakem aristokratické výlučnosti. Také potřeba výuky cizích jazyků, běžná ve vyšších kruzích, nebyla pro české studenty zvlášť výraznou pobídkou, neboť německy se domluvili ve většině jim dostupné Evropy.

Josef Hlávka koleji věnoval své peníze a své úsilí, a proto s jinak chvályhodnou tvrdošijností trval na svých představách, které se záhy ukázaly být poněkud svazující. Co se jemu a jeho konzervativnímu kruhu mohlo jevit jako zohlednění potřeb a možností českého studentstva, Masarykův ČAS považoval za starobylou a na počátku 20. století již přežilou součástí výuky a výchovy nového akademického dorostu.

Studenti, kteří byli přijati do Hlávkových kolejí a kteří v nich svá studia dokončili, měli oprávněně silné skupinové vědomí sounáležitosti. Oprávněně proto, že předpokladem a podmínkou udělení stipendijního místa byl výborný prospěch. Lpění na stanovách z Hlávkovy doby bylo poněkud svazující po roce 1918, kdy se z větší části zhroutilo státní a společenské zřízení, pro něž zakladatel koleje chtěl alespoň část českých nadaných a nematených studentů připravit a vybavit. V první Československé republice se dříve privátní mecenášské iniciativy ujal také stát, který zvláště v případě Masarykových kolejí založených roku 1925 z iniciativy jeho prvního presidenta více pamatoval na potřeby a životní styl nové. Tento předpoklad, podobně jako jiné zde načrtnuté otázky by si však vyžádaly mnohem zevrubnějšího studia.

Snad však závěrem lze říci, že zakladatelský počín Josefa Hlávky si dodnes zaslouží respektu a mimořádného ocenění, byť jeho dílo, kolejní budovy v Jenštejské ulici přežily jen ve své hmotné podobě.

8. Shrnutí a výhledy

Dosavadní bádání o studentské koleji vzniklé roku 1907 díky podnětu, plánům, osobnímu úsilí a zejména obrovské finanční subvenci Josefa Hlávky většinou opomíjelo skutečnost, že koleje měly v Praze i jinde dlouhou tradici. Z tohoto důvodů jsem považovala za vhodné v první kapitole své diplomové práce připomenout, že evropské studentské koleje a příbytky mají téměř osm set trvající historii.

Druhá kapitola je věnována životu a dílu zakladatele první české novodobé koleje pro nadané nemajetné studenty Josefu Hlávkoví (1831-1908). Na svou dobu výjimečný majetek, který svým vlastním přičiněním získal, se bezdětný Josef Hlávka velkoryse a promyšleně rozhodl využít ve prospěch kulturního a duchovního rozvoje českého národa, jeho vysokého školství, umění a památkového dědictví. Úmysl založit studentskou kolej podle vlastních představ Hlávka pojal až v pozdním věku, v době, kdy si již získal všeobecnou vážnost svými mecenášskými počiny, zejména založením České akademie věd a umění.

Motivy Hlávkovy fundace studentských kolejí byly, jak se snažím ukázat ve třetí kapitole, dvojí povahy. Potřeba levného a důstojného ubytování nadaných studentů byla v Praze na přelomu 19. a 20. století stále výraznější. Počet studentů rok od roku prudce vzrůstal, zatímco ubytování v privátu nebylo každému studentu dostupné. Ne náhodou se proto v Praze souběžně vynořilo hned několik pokusů o založení příbytků pro přespolní vysokoškolské posluchače. Vzorem Josefu Hlávkoví nejspíše byl velice úspěšný Azylový spolek Vídeňské univerzity (Asylverein der Wiener Univerzität). Josef Hlávka jako dlouholetý poslanec Říšské rady a později též jako člen Panské sněmovny pobýval i v pozdním věku ve Vídni co chvíli, a proto měl v tomto ohledu informace z první ruky. Přisvědčit však lze i mínění Antonie Doležalové, podle něhož se Josef Hlávka „nepochybně nechal inspirovat hrabětem Strakou a jím projektovanou akademií“. Pokud jde o subjektivní motivy, téměř jistě při Hlávkově rozhodnutí hrály značnou roli vzpomínky na jeho chudobná studentská léta a snad i pocity méněcennosti, které zažíval ve Vídni v době svých počátků. Z tohoto důvodu trval na tom, aby charitativní zřetele, tj. ubytování a případně i stravování studentů, byly provázány povinnými výchovnými a vzdělávacími programy.

Vlastní stavba a vybavení Hlávkou iniciovaných studentských kolejí je náplní čtvrté kapitoly. Prvním impulsem bylo Provolání Spolku studentských kolejí českých vysokých škol

pražských z 20. prosince 1901, v němž stojí, že je třeba „pomoci českému studentu, aby zproštěn tísnivých starostí o nejnnutnější potřeby životní mohl s plnou silou věnovati se svému vzdělání a schůdnější cestou dojíti cíle svého studia než došel by jinak“. V zasvěcených kruzích se obecně vědělo, že za Provoláním akcí stojí především Josef Hlávka, který na stavbu budovy poskytl finanční podporu ve výši 200 tisíc korun rakouské měny. Kromě toho Hlávka koleji později věnoval ještě 132.000 korun a mimo jiné přispěl i na udržování ústavu částkou 12.000 korun. Neméně významnou složkou úspěšné fundace byly Hlávkovy znalecké expertízy a jeho osobní dohled nad vybavením koleje podle jeho představ a pokynů. Kapitola obsahuje i podrobný popis budovy včetně vybavení společných prostor a studentských pokojů.

Plný provoz Hlávkových studentských kolejí započal již před slavnostním otevřením budovy 20. listopadu 1904. Podle stanov měli být do koleje přijímáni jen uchazeči zcela nemajetných nebo sociálně slabých rodin. Podmínkou bylo, aby se mohli vykázat nejméně takovým prospěchem, na jejichž základě by na vysokých školách mohli být osvobozeni od poplatků. Kolejní řád byl v tomto ohledu tvrdý a neúprosný. Kdo nesplnil tuto podmínku byl jen v jednom jediném semestru, byl z koleje vyloučen. Místo v koleji se přidělovalo jen na jeden semestr, po jehož uplynutí bylo třeba žádost obnovit. Přestože nebylo snadné vše náležitě písemnými podklady doložit, na 211 míst se pro školní rok 1904-1905 přihlásilo 328 uchazečů. Názvem páté kapitoly „Společný krov – společný stůl“ jsem se snažila vystihnout nejen vlastní život nové koleje, ale i její vnitřní řády a správní agendu.

Poslední, šestá kapitola stručně líčí osudy Hlávkových kolejí po mecenášově smrti 11. března 1908. Až do té doby Správní výbor kolejí mohl s téměř jistotou počítat s tím, že Hlávka uhradí nečekané výdaje. Hlávka sice na studentské koleje pamatoval i ve své závěti, i tak však Správní výbor měl značné starosti s narůstajícími výdaji. Zvláště obtížné období koleje zažily v letech první světové války. Přestože studenti byli přijímáni jen pro 164 míst, hospodaření koleji to neusnadnilo. Za zmínku stojí, že studenti Hlávkových kolejí drželi poradatelskou službu v pražském Obecním domě 13. dubna 1918, kdy Alois Jirásek přečetl Národní přísahu českých spisovatelů a že při převratu 28. října 1918 nadšeně „čistili“ domy a ulice od rakouských orlů. Přes všechny potíže a nesnáze finanční i správní povahy, které bylo třeba během první republiky překonat, Hlávkovy koleje nadále plnily své národně i sociálně zaměřené poslání včetně jeho výchovné a vzdělávací náplně. Bylo takřka symbolické, že hrdinou studentského odporu proti německé okupaci se stal student Hlávkových kolejí Jan Opletal a že právě tyto koleje byly 17. listopadu 1939 přepadeny policejními oddíly SS. Budova kolejí byla ze státně bezpečnostních důvodů zabavena a Spolek založený Josefem

Hlávka byl po atentátu na říšského protektora Heydricha rozpuštěn. Po konci II. světové války Zemský národní výbor sice 2. listopadu 1946 činnost spolku obnovil, budovu mu však nevrátil. Slibný pokus o navrácení budovy v Jenštejnské ulici po obnovení činnosti Spolku v roce 1947 krátce nato zhatil komunistický převrat v únoru 1948.

x   x
x

Josef Hlávka věnoval kolejím v Jenštejnské ulici své peníze, znalosti i všemožné úsilí, a proto poněkud tvrdošijně trval na svých představách, které se částečně ukázaly svazující. To, co mu v mládí chybělo, co považoval za nedostatek svého vzdělání, snažil se ve stáří nabídnout skutečně nadaným, avšak prokazatelně nemajetným studentům. A to se vším všudy, včetně výuky šermu, která nebyla v Praze na rozdíl od císařské Vídně záležitostí společenské prestiže. Od jiných soudobých ubytoven pro vysokoškolské studenty se Hlávkovy koleje odlišovaly povinným výchovným a vzdělávacím programem. Právě této otázce jsem zamýšlela věnovat prvořadou pozornost, jít do větší hloubky by si však vyžádalo samostatný výzkum. Upustit jsem musela i od statistického, sociálního i jiného vyhodnocení souboru Hlávkových „kolejáků“. Jen letmo jsem také mohla zachytit pohnuté osudy několika z nich v době okupace a prvního poválečného desetiletí. To vše, a nepochybně i další otázky se jistě stane předmětem dalších výzkumů.

Soupis pramenů a literatury

- BAHR, Wolfgang: *Josef Hlávka jako most mezi Českou republikou a Rakouskem*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 68–7
- BARTOŠ, F. M., *Zapomenutý dokument Husovy činnosti v universitní Natio Bohemica*, Jihočeský sborník historický 12, 1939, s. 102-1
- BARTOŠ, F. M., *Collegium pauperum na Karlově universitě. Příspěvky k dějinám Václava IV. Řada II*, Věstník České akademie věd a umění 53, 1944, s. 81-83
- BAŤKOVÁ, Růžena a kolektiv: *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha I)*, Praha 1998
- BĚLOHLÁVKOVÁ, Jana: *Umělecké poklady České akademie věd a umění ze sbírek Akademie věd České republiky, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, Národní galerie a dalších institucí*, Praha 1996
- BERAN, Jiří: *Josef Hlávka ve vývoji české vědy*, Archivní zprávy ČSAV 13, 1981, s. 21–35
- BERÁNEK, Karel, *Příspěvek k nejstarším dějinám pražských univerzitních kolejí*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 23/1, 1983, s. 57-63
- BERÁNEK, Karel, *O knihách statut koleje královny Hedviky*, in: Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 10/1, 1993, s. 187-207
- BERÁNEK, Karel, *Statuta koleje Rečkovy z 16. století*, Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 9, 1992, s. 43-60
- BEVERIDGE, David, R.: *Zdenka a Josef Hlávkoví – Anna a Antonín Dvořákoví. Přátelství dvou manželských párů a jeho plody v českém a světovém umění* (Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 12/2012), Praha 1912
- BLAHOŠ, Jaroslav: *Život a zdraví Josefa Hlávky*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 96–99
- BRÁF, Albín: *Paměti*, Praha 1922
- Collective and individual patronage and the culture of public donation in civil society in the 19th and 20th centuries in Central Europe* . Ed. Hlavačka, Milan, Praha 2010
- Černoušek, Michal: *Josef Hlávka – Architekt českého mecenášství. Psychoanalytická a psychohistorická studie*, in: Seminář. Osobnost Josefa Hlávky (Praha) 1995, s. 33–5

- ČORNEJOVÁ, Ivana, *Jezuitská akademie do roku 1622*, in: Dějiny Univerzity Karlovy I, s. 247-26
- ČORNEJOVÁ, Ivana, *S knihou i mečem. Školní i mimoškolní aktivity pražských studentů v době pobělohorské*, in: Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy, Praha 2008, s. 27-45
- DANĚČKOVÁ, Michala, *Ubytování českých vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918-1939*, HOP. Historie - Otázky – Problémy, HOP. Historie - Otázky – Problémy 2, 2010, č. 1, s. 99-109
- Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48-1622*, ed. Michal Svatoš, Praha 1995
- DOLEŽALOVÁ, Antonie, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé. Právní postavení a sociální funkce nadací v českých zemích a v Československu od jejich vzniku do současnosti*, Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 4/2014
- FIALA, Antonín, *Z válečného zásobování Hlávkových kolejí*, in: Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Vzpomínky, Praha 1934, s. 69-78.
- GABRIEL, Astrik L., *The Cathedral Schools of Notre-Dame and the Beginning of the University of Paris*, in: Garlandia. Studies in the History of the Medieval University, Frankfurt am Main 1969, s. 39-64
- GABRIEL, Astrik L., *The Paris Studium. Robert of Sorbonne and his Legacy. Selected Studies*, Frankfurt am Main 1992 (III. The House of poor German Students at the Medieval University of Paris, s. 169-179
- HAŇKA, Ladislav J., *Hlávková kolej a studenti v pohnuté době poválečné*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 138–144
- Hlávka, Josef: *Má poslední vůle*, Lužany 1904
- HLÁVKA, Karel: *Sbírky zámku v Lužanech*, Praha 1956
- Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Vzpomínky*. Red. Alois Jokl, Josef Klik, František Roubík, Praha 1934, s.
- HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Prezidenti České akademie věd a umění. Přehled pramenů, literatury, výtvarných zpodobení a památných míst spjatých s jejich působením*, in: Instituce, osobnosti, ideje a struktura vědy v českých zemích (= Práce z Archivu AV ČR, řada A, sv. 8), s. 135-194
- HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman: *Josef Hlávka mezi sběrateli své doby*, Acta polytechnica – Práce ČVUT v Praze 3 (VI, 1), 1990, s. 13–20
- HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman: *Soupis Hlávkovy pozůstalosti*, Acta polytechnica – Práce ČVUT v Praze 3 (VI, 1), 1990, s. 123-142

- HOŘČIČKA, Josef: *Dvacet let Hlávkových studentských kolejí českých vysokých škol pražských*. Zvláštní otisk z revue Péče o studentstvo roč. 2, 1924, s. 1-9
- HYBNER, Ladislav, *V koleji za války*, in: Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Vzpomínky, Praha 1934, s. 81-85
- ILLNEROVÁ, Helena: *Přínos Josefa Hlávky k rozvoji české vědy v českých zemích*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 39–41
- JÍRA, Josef: *Hlávková studentská kolej českých vysokých škol. Osudy lidí a budovy v období od založení do konce II. světové války*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 128–137
- Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace. Příspěvky přednesené na vědecké konferenci uspořádané ČVUT v Praze a Nadáním Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových 17. a 18. června 2004*, Praha 2004
- KLIK, Josef, *Z let poválečných*, in: Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Vzpomínky, Praha 1934, s. 91-94
- KOS, Jaroslav: *Bydlení a studium v Hlávkových kolejích v době první ČS republiky*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 124–127
- KOSATÍK, Pavel: *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*, Praha 2010
- KRULIŠ-RANDA, Jan S.: *Mecenášství dnes?*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 145–148
- KSANDR, Karel: *Josef Hlávka, český architekt a vídeňský stavitel*, in: Seminář. Osobnost Josefa Hlávky (Praha) 1995, s. 108–122
- KUKLÍK, Jan – Dyková, Věra: *Charakteristika fondu Josefa Hlávky uloženého v Literárním archivu Památníku národního písemnictví na Strahově a jeho výpovědní hodnota*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 93–99
- KUPEC, Tomáš: *Josef Hlávka a Národní technické muzeum*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 119–123
- LEIKERT, Josef, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, Praha 2000
- LODR, Alois: *Josef Hlávka. Český architekt, stavitel a mecenáš*, Praha 1988
- LOMIČ, Václav, *Stav výuky architektury a stavitelství na Pražské polytechnice v době Hlávkových studií*, Acta polytechnica. Práce ČVUT v Praze. Řada 6. Všeobecná č. 4, (1990) s. 31-33

- MACEK, Josef, *Vzpomínka na „matadory“*. Od jednoho z nich, in: Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Vzpomínky, Praha 1934, s. 16-19
- MÍŠKOVÁ, Alena, FRANC, Martin, KOSTLÁN, Antonín (eds.), *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*, Praha 2010
- MORKES, František: *Hlávkovo Nadání a nadace podporující vzdělanost*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 85–87
- Nadační listina Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových*, Praha 1917
- NOVOTNÝ, Jan: *Pražská léta Josefa Hlávky*, in: Acta polytechnica 3 (VI-1), 1990, s. 75-80
- NOVOTNÝ, Václav, *M. Jana Hus Korespondence a dokumenty*, Praha 1921
- OGOUN, Josef: *Tříkrát v Hlávkově koleji*, in: Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Vzpomínky, Praha 1934, s. 46-55
- OPAŘIL, Josef: *Josef Hlávka, český architekt a mecenáš*, Praha 1974
- Osobnost Josefa Hlávky. Seminář. Lužany 2. 6. – 3. 6. 1994*, (Praha 1995)
- PASÁK, Tomáš, *Hlávkovy koleje na podzim roku 1939 a jejich význam v protifašistickém boji českého lidu*, Acta polytechnica. Práce ČVUT v Praze. Řada 6. Všeobecná č. 4, 1990, s. 115-120
- PASÁK, Tomáš, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha 1997
- PAVLÍČEK, Tomáš: *Formování kulturního mecenátu Josefa Hlávky v souvislosti s komunikačními strategiemi v osobní korespondenci*, Praha 2011
- PAVLÍČEK, Václav: *Josef Hlávka, kontinuita jeho Nadání a dnešek*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 25–32
- PEŠEK, Jiří, *Pražští univerzitní studenti v letech 1848-1939*, in: Pražský student, s. 48-58
- PEŠEK, Jiří: *Poselství Hlávkovy vlastenectví v kontextu nadačních aktivit jeho doby*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 76–80
- PEŠEK, Jiří – ZILYNSKYJ, Bohdan, *Bydliště pražského univerzitního studentstva před sto lety (1884)*, Documenta Pragensia 5, 1985, s. 158-173
- PEŠICE, Josef, *Kolejáci za světové války*, in: Hlávkovy studentské koleje 1904-1934, Praha 1934, s. 79-80
- PETRÁŇ, Josef: *Josef Hlávka a Univerzita Karlova*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 71–75
- POKORNÝ Jiří: *Hlávkovy studentské koleje*, in: Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy, Praha 2008, s. 81-91.
- POKORNÝ Jiří: *Odkaz Josefa Hlávky*, in: Seminář. Osobnost Josefa Hlávky, Praha 1995, s. 52–

- POKORNÝ, Jiří: *Odkaz Josefa Hlávky*, 2. vyd., Praha 2008
- RIES, Pavel: *Josef Hlávka, největší český mecenáš*, Praha 1991
- ROUBÍK, František: *Dr. Josef Hlávka, český selfmademan: Životopisný příspěvek*, otisk z České revue XVII, 1924, 11 s.
- ROUBÍK, František: *Z pravěku Hlávkových studentských kolejí*, in: Hlávkovy studentské koleje 1904-1934. Vzpomínky, Praha 1934, s. 28-34
- SEKYRKA Tomáš, *Studenti z českých zemí na Akademii výtvarných umění ve Vídni v letech 2797-1850*, in: Vít Vlcnas – Tomáš Sekyrka (eds.), *Ars baculum vitae: Sborník studií z dějin umění a kultury. K 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preise, DrSc*, Praha 1999, s. 317-326
- SCHWINGES, Rainer Christoph, *Der Student in der Universität*, in: *Geschichte der Universität in Europa*. Hrsg. von Walter Rüegg, Bd. 1. Mittelalter, München 1993, s. 181-187
- SOJKA, Milan: *Hlávkovy aktivity na poli národohospodářském*, in: *Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace*, Praha 2004, s. 110-115
- SVATOŠ, Michal, *Litevská kolej pražské univerzity 1397-1622*, in: *Praha – Vilnius*, Praha 1981, s. 19-32
- SVATOŠ, Michal, *Jan Reček a jeho písemná pozůstalost v archivu pražské univerzity*, AUC-HUCP 14/1-2, 1974, s. 121-160
- SVATOŠ, Michal, *Listiny k počátkům koleje Matyáše Loudy z Chlumčan*, AUC-HUCP 17/1, 1977, s. 71-96
- ŠLECHTOVÁ., Alena – LEVORA, Josef: *Členové České akademie věd a umění 1890-1952*, Praha 2004
- TAYERLOVÁ, Magdaléna, *Hlávková nadace a česká vysoká škola technická*, in: *Acta polytechnica 4 (VI-2)*, 1990, s. 101-106
- The History of the University of Oxford II. Late Medieval Oxford*. Ed. by J. I. Catto and T. A. R. Evans, Oxford 1992, s. 581-599
- TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. I. díl: A–J*, Praha – Litomyšl 1999, s. 466
- VIKTORA, Viktor: *Z literární korespondence Josefa Hlávky*, in: *Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace*, Praha 2004, s. 88–92
- VOPAŘIL, Josef: *Národní památník zámek Lužany u Přeštic*, Praha 1975
- VOSTRACKÝ, Zdeněk: *Josef Hlávka a vzdělanost – komplexní vědy a vzdělání*, in: *Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace*, Praha 2004, s. 106–106

- VOSTRÝ, Jaroslav: *Mecenášství a měšťanské ctnosti, podpora umění a péče o kulturu*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 81–84
- WINTER, Zikmund, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Praha 1899
- WITTLICHOVÁ, Lucie: *Sto let Strakovy akademie*, Dějiny a současnost, 19, 1997, čís. 2, s. 33–37
- WITZANY, Jiří: *Josef Hlávka a rozvoj technických disciplin*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 33–36
- ZAWODZIŃSKA, Celina, *Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze i jego pierwszy statut*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 56, Prace Historyczne 9, Krakow 1962, s. 19–38
- ŽÁK, Milan: *Hlávka – úspěšný podnikatel*, in: Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 100–105